

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૫૭૭ વર્ગીક

પુસ્તકાનું નામ ખૂન કે મદુ

વિષય ૬- : ૩

ખૂન કે જહૂ ?

[અદ્ભુત રસથી ભરપૂર સચિત્ર હિટેક્ટીવ વાર્તા]

અનુવાદક

મણિલાલ જોડાલાલ વ્યાસ.

દોશીવાડાની પોળ—અમદાવાદ.

પ્રકાશક

બુક્સેલર મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુબે.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ

પ્રથમ આવૃત્તિ.   પ્રત ૧૦૦૦.

ઈ. સ. ૧૯૧૭.   વિ. સં. ૧૯૭૩.

[સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન]

મૂલ્ય રૂ. ૧

મણિલાલ જોશીલાલ વ્યાસ કૃત

પુસ્તકો.

નવ-દંપતીને શિખામણ.	...	...	રૂ. ૧૧
ખૂન કે જાદુ ? (સચિત્ર)	...	...	રૂ. ૧
અલાઉદ્દીનનો ઉદય. (સચિત્ર)	...	...	રૂ. ૧૧૧૧
કલ્યાણી અથવા હજાર વર્ષ પૂર્વેનું હિંદુસ્તાન. (સચિત્ર)	...	...	રૂ. ૧૧૧૧

મળવાનું સ્થળ:—

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટ.

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

અમદાવાદ—(દાલગરવાડામાં.)

ધી “ વિનય પ્રવર્તક ” પ્રાઈન્ટિંગ પ્રેસમાં

પટેલ મોહનલાલ મગનલાલે છાપ્યું.

ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર.

લેખક:—ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ.

મૂલ્ય રૂ. ૧૫; વી. પી. પોસ્ટેજ ૩ આના વધારે.

પૃષ્ઠ ૩૫૦, ઉંચા જ્વેલ કાગળ, સોનેરી પાકું પૃકું.

ચાર ફોટોગ્રાફિક સુંદર ચિત્રો.

દુર્ભાગ્યના ચક્રમાં અટવાએલો અને સંસારમાં માતાપિતાથી હીન બની ગએલો એક નવયુવક એકાએક પોતાનું ધન ગુમાવીને નિર્ધન બને છે, અને ધનિકતાને જ મનુષ્યની લાયકી સમજનાર એક કેળવાએલો જુવાન પોતાની ભગિની કે જે તે નિર્ધન યુવકની પ્રિયતમા હતી તેની સાથેનો વિવાહ તોડી નાંખી પ્રિયતમ-પ્રિયતમાના વિશુદ્ધ પ્રેમ ઉપર કાતિલ છુરીનો ધા કરે છે ! એ ધાની વેદના વેઠતાં એ બન્ને પાત્રો ત્યારપછી જીવનની જે જે કસોટીઓપર ચડે છે અને એક દુષ્ટ જનના કાવતરાથી તેઓને શિરે જે આપત્તિઓનો વરસાદ વરસે છે તેનું ચિત્ર વાચકના હૃદયને દ્રવીભૂત કરી નાંખે છે. એ કાવતરાથી નાયિકાના પિતાનું ખૂન થાય છે અને એ ખૂનના કાવતરાની શોધમાં એક ચતુર ડિટેક્ટીવ જે ભૂલથાપમાં પડે છે અને છેવટસુધી ગુન્હેગારને શોધી શકતો નથી તે વસ્તુ સંકલના એટલી અદ્ભુત છે કે વાંચનાર ભૂખ અને તરસની દરકાર કર્યા વિના વાર્તા આગળ ને આગળ વાંચવાની જિજ્ઞાસાને યોગ્ય શકતો નથી !

મળવાનું સ્થળ:—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે.

તથા દરવાજા-અમદાવાદ.

(પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરૂષે મનન કરવાયોગ્ય ગૃહસંસારની શિખા-
મણીનો અપૂર્વ ગ્રંથ.)

નવ-દંપતીને શિખામાણુ.

પૃષ્ઠ ૩૦૦, ઉંચા ગ્લેઝ કાગળ, સોનેરી પાકું પૂઠું.

મૂલ્ય રૂ. ૧૧, વી. પી. પોસ્ટેજ ૩ આના વધારે.

હાલના સમયમાં જીવવાન સ્ત્રી પુરૂષો ગૃહસ્થાશ્રમમાં વિચરતાં આહાર-
વિહારાદિના નિયમોથી બહુધા અજ્ઞાન રહેવાથી અનેક રીતે દુઃખી
થઈ પડે છે. અજ્ઞાન, વહેમ, ખરાબ સોખત, કુટેવો, વિહારનો અતિ-
યોગ, સ્ત્રીઓની આરોગ્ય સંબંધી અલ્પસમજ, વાંઝીયાપણું, જીવવાન વયમાં
પતાં અનેક ભયંકર તથા ગુપ્ત દર્દો, ગર્ભસંચાર, પ્રસવ અને બાળકની
ભાવજત સંબંધી અજ્ઞાન ઇત્યાદિ કારણોને લીધે અનેક નવ-દંપતીઓનો
ગૃહસ્થાશ્રમ જીવતાં નરકાવાસ ભોગવવા જેવો દુઃખજનક જણાઈ આવે
. નવ-દંપતીઓ પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમના પ્રારંભથી જ જે કેટલીક
ઉપયોગી શિખામણો મેળવી લે તે તેઓનો સંસાર સુખમાં વ્યતીત
થાય. આવી સર્વ પ્રકારની શિખામણો આ પુસ્તકમાં જે સ્ત્રીઓના
સંવાદરૂપે સરળ ભાષામાં શમાવેલ છે. તેમાં યુવાવસ્થા, સ્ત્રીસમાગમ,
સ્તન, ઋતુની શરૂઆત, લગ્ન, વીર્ય અને આર્તવ, ગર્ભસંચાર, ગર્ભ-
ધારણનાં લક્ષણો, ક્યા ઉપાયોથી સંતાન સુંદર થાય ? વંશ વધારવાના
ઉપાયો વગેરે અતિ ઉપયોગી ૪૯ પ્રકરણો છે. આ પુસ્તકની પહેલી
આવૃત્તિ એક જ વર્ષમાં ખલાસ થઈ જવાથી બીજી આવૃત્તિ કહાડવાની
જરૂર પડી છે એ જ તેની ઉપયોગિતાનું સૂચન કરે છે.

મળવાનું સ્થળ:-મહાદેવ રામચંદ્ર બજાર, ગુણે.

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

ગુજરાતી ભાષામાં ડિટેક્ટીવ કથાઓનું સાહિત્ય થોડું છે, અને જે કાંઈ છે તે પણ ઘણું ભાગે અંગ્રેજી અથવા બીજી ભાષા ઉપરથી ઉતારેલું હોય છે. અંગ્રેજીમાં કેટલાક ફ્રેંચ અને અમેરિકન લેખકોની કથાઓ ઘણી લોકપ્રિય છે અને આ દેશમાંના તેના વાચકો પણ તેની પ્રશંસા કરી રહ્યા છે. આ પ્રકારની કથાઓ માત્ર મનોરંજનને અર્થે જ લખાતી નથી, પરંતુ વાચકની તર્કશક્તિમાં તે ઘણો વધારો કરે છે. કેટલાક ચતુર વાચકો એ પ્રકારની કથાઓમાંથી જ રસ મેળવી શકે છે અને સાંસારિક કે ઐતિહાસિક કથાઓમાં તેમને આનંદ મળતો નથી, તેનું કારણ બહુધા એવું હોય છે કે તેઓની તર્કશક્તિના પોષણને માટે જે પ્રકારના રસની જરૂર હોય છે તે પ્રકારનો રસ ડિટેક્ટીવ સિવાયની બીજી કથાઓમાંથી તેમને મળી શકતો નથી. આપણે ત્યાં ડિટેક્ટીવ નવલકથાઓનું દેશજ સાહિત્ય ઘણું થોડું છે, અને તેનું કારણ એ છે કે આપણા દેશના ગુન્હા શોધનારા જમસૂરો પોતાના અનુભવેલા બનાવોને પુસ્તકારૂપ કરવાની ટેવવાળા નથી, તેથી હિલદું પાશ્ચાત્ય જમસૂરો એ અનુભવોની નોંધપોથીઓ રાખે છે અને તેમની એવી નોંધપોથીઓ જ અનેક પ્રકારની કથાઓને જન્મ આપનારી થઈ પડે છે. આ કારણથી અનુવાદો કે રૂપાંતરોના રૂપમાં અંગ્રેજી કે ફ્રેંચ ડિટેક્ટીવ વાર્તાઓ જ આપણી ભાષામાં બહુ પ્રમાણમાં ઉતરી છે; અને હાલમાં મોટાં શહેરોમાં સીનેમેગ્રાફોમાં જે નાનાં મોટાં ડિટેક્ટીવ નાટકો ખતાવવામાં આવે છે તથા તેઓ પ્રેક્ષકોનું જે અસાધારણ આકર્ષણ કરે છે, તે જોતાં એ પ્રકારનું નવું સાહિત્ય ઉત્પન્ન થવાની આશા પંજુ થોડી રહે છે.

આ નવલકથા ' પરિમલ ' નામની બંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ છે. બંગાળી ભાષામાં પાંચકડીદેની ડિટેક્ટીવ કથાઓ બહુ વખણાય છે અને આ કથા પણ એકસરખી રીતે વખણાએલી છે. હિંદી તથા મરાઠીમાં પણ તેના અનુવાદો થયા છે. ગુજરાતી ભાષામાં આ પૂર્વે પણ તેના કેટલાક અનુવાદો થઈ ગયા છે, પરંતુ એ અનુવાદો હિંદી ભાષાની આવૃત્તિ ઉપરથી થએલા હતા અને હિંદીમાં મૂળ બંગાળી કથાનું કેટલુંક સૌંદર્ય હીડી જવા પામ્યું હતું, તેથી આ નવો અનુવાદ કરવાની પ્રકાશકની ઇચ્છાને અનુસરીને મેં તે કાર્ય બજાવ્યું છે. તે કાર્ય કેટલે અંશે સફળ થયું છે તે વાચકો જ જોઈ શકશે.

કથાના રસના પરિપોષણને માટે તેમાં સુંદર ચિત્રો પણ મૂકવામાં આવ્યાં છે.

દોશીવાડાની પોળ
અમદાવાદ.
તા. ૧-૫-૧૯૧૭

} મણિલાલ જેઠાલાલ વ્યાસ.

વિષયાનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ છં.	લક્ષમાં વિદ્ય. ...	૧૦
૨ જી.	બ્યાકુળ રામકુમાર. ...	૬
૩ જી.	સંજીવચંદ્ર. ...	૧૦
૪ થુ.	ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ. ...	૧૯
૫ મું.	તળાવને કિનારે. ...	૨૬
૬ હં.	આ રમણી કોણ ?... ..	૨૬
૭ મું.	કપાઈગએલો હાથ. ...	૩૫
૮ મું.	“ રમણ.”	૩૯
૯ મું.	મલ્લયુદ્ધ.	૪૩
૧૦ મું.	યુદ્ધની સમાપ્તિ.	૪૭
૧૧ મું.	આ કોનું મુઠ્ઠું છે ?	૫૧
૧૨ મું.	કાકા.	૫૫
૧૩ મું.	રહસ્ય ધીમે ધીમે ગંભીર થતું જાય છે ! ...	૫૮
૧૪ મું.	આ બાલિકામાં જ રહસ્ય ભર્યું છે ! ...	૬૦
૧૫ મું.	એક નવી ચતુરાઈ.	૬૨
૧૬ મું.	શુદ્ધિમાં આવ્યો.	૬૮
૧૭ મું.	બગીચામાં.	૭૦
૧૮ મું.	વનમાં.	૭૪
૧૯ મું.	હજી એક બાજી.	૭૭
૨૦ મું.	પર્યાત્ર.	૮૨

અંકરજી.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૨૧ મું.	ગુપ્ત ગૃહ.	૮૪
૨૨ મું.	શા સમાચાર ?	૮૭
૨૩ મું.	એક નવી યુક્તિ.	૯૦
૨૪ મું.	પ્રત્યાવર્તન.	૯૬
૨૫ મું.	પાછલી રાત.	૯૮
૨૬ મું.	ભયંકર સંદેહ.	૧૦૦
૨૭ મું.	અરણ્યમાં.	૧૦૫
૨૮ મું.	કશું પણ નથી.	૧૦૮
૨૯ મું.	શટેલો પત્ર.	૧૧૧
૩૦ મું.	પ્રભાતમાં.	૧૧૫
૩૧ મું.	મારાઓ.	૧૧૮
૩૨ મું.	હુતુયા.	૧૨૫
૩૩ મું.	પરિમલદેવીનું સાંદર્ય.	૧૨૯
૩૪ મું.	એ દરેગા.	૧૩૧
૩૫ મું.	નિરાશામાં આશા.	૧૩૫
૩૬ મું.	પાશવ અભ્યાચાર. ..	૧૪૦
૩૭ મું.	ભગિની.	૧૪૮
૩૮ મું.	આ વળી શું ?	૧૪૧
૩૯ મું.	હાર પાછળ.	૧૫૦
૪૦ મું.	વિમળાનું શું થયું ? ...	૧૫૬
૪૧ મું.	ત્યારપછી શું થયું ? ...	૧૬૩
૪૨ મું.	ઉપસંહાર.	૧૬૬

ખૂન કે જાદૂ ?

પ્રકરણ ૧ લું.

લગ્નમાં વિષ.

Heard you that ?

What Prodigy of horror is disclosing.

Little: "Fatal Curiosity."

“અરેરે ! ઓ ખાપરે ! હવે શું થશે ? સત્યાનાથ વળી ગયું !”

એમ બોલીને એક સૌન્દર્યવતી સુંદર પોષાક ધારણ કરેલી ખાલિકાએ વિદ્યુત્તેજે બેઠકખાનામાં પ્રવેશ કર્યો. તે ખાલિકાની ઉંમર લગભગ પંદર વર્ષની થવા આવી હતી, જુવાનીનાં સઘળાં લક્ષણો તેના સુકોમળ પ્રત્યેક અંગપર વિકસી રહ્યાં હતાં.

જે ગૃહમાં ખાલિકાએ પ્રવેશ કર્યો હતો, તે અદાલિકાના નીચેના ભાગનું એક બેઠકખાનું-દિવાનખાનું હતું. તે વિશાળ દિવાનખાનાને સુંદર વસ્તુઓથી શણગારીને અતિસુશોભિત બનાવવામાં આવ્યું હતું. બેઠકખાનાની પ્રત્યેક દિવાલે નાના પ્રકારનાં ચિત્રો અને સુંદર તસવીરો લટકાવેલી હતી. તે ચિત્રાવલિની અંદર એક મોટું તૈલ ચિત્ર (એકલ પેઇન્ટિંગ) હતું, તેમાં એક વિશ્વમોહિની ખાલિકાની મૂર્તિ આલેખેલી હતી. વધારામાં દ્વારની સન્મુખ એક મોટો આયતો લટકાવવામાં આવ્યો હતો, તેમાં તે અપૂર્વ સુંદરી વિશ્વમોહિનીની મૂર્તિનું પ્રતિ-

ખિંબ પડવાથી આપુ' બેઠકખાનું અવલુંનીય શોભાથી સુશોભિત બની રહ્યું હતું. તે સિવાય નાના પ્રકારની દેશી અને વિદેશી સુંદર વસ્તુઓથી બેઠકખાનું ઝાકઝમાળ થઈ રહ્યું હતું.

દિવાનખાનાને ભોંયતળીએ એક સુંદર જાજમ બિછાવેલી હતી, તે પર બેસીને બે વ્યક્તિઓ કંઈ વાતચીત કરતી હતી. તે બે વ્યક્તિઓમાં એક ધરનો માલિક હતો, તેની વય લગભગ ચાલીસ વર્ષની થવા આવી હતી; તેનું નામ રામકુમાર ચૌધુરી હતું. બીજો પુરૂષ જુવાન હતો, તેની ઉંમર ચોવીસ વર્ષની થઈ હતી. તેના શરીરનો રંગ ખુબ ધોળો તેમ કાળો પણ નહિ એવો સુંદર હતો. તેનો ચહેરો હસમુખો, પ્રેમાળ અને અતિશય સુંદર હતો. તેનું નામ દેવીદાસ મુખોપાધ્યાય હતું.

આને રામકુમાર બાપુની માત્ર એકની એક પુત્રી વિમળાના લગ્નનો દિવસ હતો. લગ્ન રામકુમાર બાપુની સન્મુખ બેસીને વાતચીત કરનાર યુવક દેવીદાસની સાથે થવાનાં હતાં. આ લગ્ન તદ્દન ગુપ્ત રીતે જ કરવાનાં હોવાથી રામકુમાર બાપુએ તે બાબતની અમાઉથી સંઘળી વ્યવસ્થા કરી રાખી હતી. એનું કારણ પ્રસંગ આવ્યે પાછળથી જણાવવામાં આવશે.

રામકુમાર બાપુ તે બાલિકાને આવી રીતે બ્યાકુળતાથી એકાએક દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કરતી જોઈને એકદમ વિસ્મય પામી ગયો. તે બોલ્યો: “ શું થયું છે, પરિ ? ”

બાલિકાનું નામ પરિમલદેવી હતું. તે રામકુમાર બાપુની બહેનની પુત્રી હતી. પરિમલદેવી હાંફતી હાંફતી તેની મ્હોટી બંને આંખો વિકસાવીને બોલી: “ સત્યાનાથ વળી ગયું ! વિમળા નથી ! ”

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું: “ ન હોય કેમ ? ક્યાં ગઈ છે ? ”

પરિમલ હવે ધુસ્કે ને ધુસ્કે રડવા લાગી: “ અરેરે! હવે શું થશે? હું હમણાં તેના ઓરડામાંથી તપાસ કરીને જ આવું છું—ઓ આપરે! મારી વિમળા નથી! ”

રામકુમાર બાપુ અતિશય ગુસ્સે થઈને બોલ્યો: “ નથી—તો ગર્ધ ક્યાં? વાહ! જા, બરાબર તપાસ કર—હું ધારું છું કે—”

પરિમલ વચમાં બોલી ઉઠી: “ હવે ક્યાં તપાસ કરવી—તપાસ કર્યે હવે શું થવાનું હતું? ! ”

રામકુમાર બાપુ ગુસ્સે થઈને બોલ્યો: “ અરે કમનસીબ છોકરી! હું ધારું છું કે વિમળા કદાચ બગીચામાં ગર્ધ હશે. દેવીચરણ, (દેવીદાસને કોઈ કોઈ વખત દેવીચરણ કહીને પણ બોલાવવામાં આવતો હતો) ચાલો આપણે તપાસ કરી જોઈએ—આ કમનસીબ છોકરી જ્યારે ને ત્યારે રજનું ગજ કરી દેખાડે છે કે શું? ” એમ કહીને રામકુમાર બાપુ ઉઠીને ઉભો થયો.

પરિમલદેવી તેનો હાથ પકડીને મ્હોટા અવાજથી રડવા લાગી. તેને રડતી જોઈને રામકુમાર બાપુ એકાએક સ્તંભિત અને ભયભીત બની ગયો.

દેવીચરણે કહ્યું: “ પરિમલ! શું થયું છે, બરાબર ખુલ્લે ખુલ્લું કહે જોઈએ? ”

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું: “ તું રડે છે કેમ? શું થયું છે તે તો કહે! ”

પરિમલ બોલી: “ અરેરે શું બોલું? મારા હાથ પગ થરથર કંપે છે, હું હવે ઉભી રહી શકતી નથી—ભયથી મારો પ્રાણ ઉડી જાય છે. હે કાલિકા માતા! આપ આ વિષે કોઈ જાણો છો? આ

શો બનાવ બન્યો ? મારી વિમળા ક્યાં ગઈ ? હું તેને એકલી મૂકાને મારા ઘરમાં શું-મરવાને ગઈ હતી ? ”

રામકુમાર બાપુ બહુ જ બુદ્ધિશાળી અને દૃઢ ચિત્તવાળો હતો. તેણે જાણ્યું કે વિમળા કંઈ કારણસર કોઈક સ્થળે ગઈ હશે અને તેને નહિ બાળવાથી પરિમલ આટલી બધી અધીરી બની ગઈ છે. તે બોલ્યો : “ દેવીચરણ ! થોડી વાર ઉભા રહો ; હું એક વાર તપાસ કરી હમણું પાછો આવું છું. ઘણું કરીને વિમળા બગીચામાં ગઈ હશે—અથવા જો ત્યાં ન હોય તો ત્રીજા માળની અગાશીમાં તો તે નિશ્ચયપૂર્વક એકલી બેઠી જ હશે. ”

એ સાંભળીને મોટા અવાજથી રડતી પરિમલ બોલી : “ ના—તે નથી—નથી—કોઈ પણ સ્થળે તે નથી ! હું સારી રીતે જાણું છું ; તે નથી. તેનો ઓરડો અને બિજાનું લોહીથી ખરડાએનું છે ; તેની કોઈ હત્યા કરી ગયું છે—ખૂન કરી ગયું છે—ખૂન—”

“ શું બોલે છે તું ? ખૂન કરી ગયું છે—વિમળાનું કોઈ ખૂન કરી ગયું છે ? ” એમ બોલતો બોલતો રામકુમાર બાપુ બોંયપર પડી જવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં દેવીદાસે તેને એકદમ પકડી લીધા.

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું : “ દેવીચરણ ! તમે થોડી વાર અહીં ઉભા રહો. હું હમણું પાછો આવું છું. જોઈએ, વિધાતા મારા ભાગ્ય-રૂપી આકાશમાં દુઃખરૂપી કાળાં વાદળાં ફેંકે છે કે શું ? ” એમ કહીને રામકુમાર બાપુએ પોતાનો હાથ દેવીદાસના હાથમાંથી ઝૂંટાવી લીધા.

તે જોઈને પરિમલદેવી તેના પગમાં પડી જઈને બ્યાકુળ કંઈ બોલવા લાગી : “ ના—ના ! કેવું બયાનક ! મામા, હું તમને પૂછે લાગું છું, તમે ત્યાં જાઓ નહિ, જાઓ નહિ ; તે ઓરડામાં જાઓ નહિ ; ત્યાં જતાં પહેલાં આસપાસનાં પડોશીઓને તથા પોલીસ લોકોને

બોલાવી મંગાવો. તમે એકલા તે બચાવ દેખાવ જોઈને ફાટી પડશે. હું સત્ય કહું છું કે તે દેખાવ જોઈને તમે જીવવા પામશો નહિ. ધર લોહીસોહાણુ થઈ ગયું છે, તેની અંદરનાં કપડાં વગેરે પણ લોહીથી તરબોળ થઈ ગયાં છે. અરેરે વિમળા નથી ! હે કાલિકા માતા ! તમે આ અમારા પર શો કોપ કર્યો ? અમારું સત્યાનાથ તમે શામાટે કહાડ્યું ? ” એમ બોલતી બોલતી તે દુર્ભાગિની મૂર્ચ્છિત થઈને ભોંય ઉપર પડી ગઈ !

પછી રામકુમાર બાપુની આશાથી બે દાસીઓ આવીને તેને તેના શયનભુવનમાં લઈ ગઈ.

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું : “ દેવીદાસ, ત્યારે તમે અહીં ઉભા રહો, જો કદિ વિમળા જીવતી હશે, તો તે તમારી છે; અને જો મરી ગઈ હશે, તો તે અત્યારે તો કેવળ મારી જ છે—તમારે ચું ! તમે શામાટે દુઃખ પામો છો ? તમે અહીં ઉભા રહો, હું હમણાં આવું છું. ” એમ કહીને દેવીદાસને ઘરની અંદર પુરી બહારથી દાર બંધ કરી દીધું. રામકુમાર ઉન્મત્તની માફક દોડ્યો, વિમળાના શયનગૃહમાં જવાના જનાપર ચડતાં તે એકાએક પડી ગયો; પુનઃ ઉભો થઈને દોડવા લાગ્યો.

જ્યારે તે વિમળાના શયનભુવનની નજીક આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તેની ગતિ મંદ પડી ગઈ; બચથી તેના બંને પગ ચૈતન્યરહિત બની ગયા ! શોકજનક ભ્રમ હૃદયે તે પોતાની પુત્રીના મૃત્યુગૃહના દારમાં આવીને ઉભો રહ્યો. દાર ખુલ્લું હતું. નજીકમાં એક મોટું આંખાનું વૃક્ષ તે ગવાક્ષની જોડાજોડ ઉગી નીકળ્યું હતું; તેની એક બે ડાળીઓ તે ગવાક્ષમાં થઈને તે ગૃહની અંદર પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી. તે ગવાક્ષમાં થઈને શુકલપક્ષની અષ્ટમીના અર્ધ ચંદ્રના કિરણનું એક નાનું

ચાંદરાણું તે ગૃહમાં પ્રવેશ કરીને રક્તરંગની સાથે ક્રીડા કરતું હતું. દાર સન્મુખ એક સ્થળે થોડુંક લોહી જમી ગયું હતું.

અંતે હાથે હૃદય દબાવી રાખીને શોકમસ્ત રામકુમાર બાપુએ એક ક્ષણવારમાં તે ગૃહની અંદર પ્રવેશ કર્યો. ચોતરફ નજર કરીને જુએ છે, તો તે ગૃહનું ભોંયતળાયું લોહીથી રેલછેલ થઈ રહ્યું હતું. આ ભયંકર દેખાવ જોઈને રામકુમાર ભયથી, શોકથી, આંખો મીંચી વાળીને તે લોહીથી ખરડાએલા ભોંયતળાયે એકાએક ખેતી ગયો !

પ્રકરણ ૨ જી.

વ્યાકુળ રામકુમાર.

બેહાલાની દક્ષિણે જાંડીયા નામક સ્થળે દસ વિધાં જમીનની અંદર એક મોટી ભવ્ય અદ્વાલિકા મગનને ચુંબન કરી રહી હતી. તે દસે વિધા જમીનમાં મકાનો બાંધેલાં નહોતાં; માત્ર બે વિધાં જમીન અદ્વાલિકાએ રોકી હતી અને બાકીની જમીનમાં જતજતનાં ફળકુ-લોથી પરિપૂર્ણ એક સુંદર બગીચો આવી રહેલો હતો. તે બગીચાને દરતો ચારે તરફ ઘોટાથી બાંધેલો એક કોટ હતો. આ બગીચાનો ઘાટ એવો સુંદર હતો કે દરથી જોનારને તે એક સુશોભિત ચિત્ર સમાન જણાતો હતો.

પ્રિય વાચક ! આ અદ્વાલિકાની દુર્ઘટના લખવાનો આપણે પહેલા પ્રકરણથી પ્રારંભ કર્યો છે. આ અદ્વાલિકાનો માલિક એક જમીનદાર રામકુમાર બાપુ કરીને હતો.

જો કે આપણે પ્રથમ કહી ગયા છીએ કે રામકુમાર બાપુ

બુદ્ધિશાળી અને દૃઢ ચિત્તવાળો હતો; કિન્તુ અત્યારે તેની તે બુદ્ધિ અને દૃઢતા એકાએક નાશ પામી હતી. તે ચિત્તકાર કરીને નાના બાળકની માફક રડી પડ્યો: “વિમળા ! પુત્રી ! તેં આ કેવું સત્યા-નાશ વાળ્યું ? તું મારી એકની એક પ્રાણ કરતાં પણ વહાલી પુત્રી હતી; તારા પર મારા સઘળા સુખનો આધાર હતો. તારું સુંદર સુખ જોઈને મને અતિશય આનંદ થતો. અરે ! તારી મા તને ત્રણ વર-સની મૂકીને મરી ગઈ હતી, ત્યારથી તે આજ બાર વર્ષસુધી તારું પાલનપોષણ કરીને મેં અત્યંત પ્રેમથી તને ઉછેરી હતી; તેના શું તેં આ બદલો આપ્યો ? મારા પવિત્ર પ્રેમનું શું આ ફળ મળ્યું ? ! પુત્રી ! આ મારા દુઃખી સંસારમાં માત્ર સુખની આશા એક તારા પર હતી; તારા સિવાય આ સંસારમાં મારે બીજું કોણ છે ? અરે ! પણ હું તને દોષ શામાટે આપું છું ? દોષ તો મારા નસીબનો છે. તું ગઈ, તેની સાથે મારું સઘળું મયું; આ સંસારમાં મારે હવે સુખ નથી, શાન્તિ નથી, આશા નથી, તપ્તિ નથી, હવે છે માત્ર એક આ મારું દુઃખી હૃદય અને શોકમય પ્રાણ; તે પણ જો ન રહે, તો મારે મરવું જ સાડું છે ! ”

સમયનું અસ્તિત્વ ક્ષણિક છે; તેને જતાં વાર લાગતી નથી. ધીમે ધીમે સમય વ્યતીત થવા લાગ્યો; કિન્તુ શોકથી અથ બની મએલા નેત્રવાળા પિતાનું તે દુઃખ—તે ક્લેશ—તે શોક—અને તે નિરા-શાનનક હૃદય ત્યાં ને ત્યાં પડ્યું રહ્યું !

રામકુમાર બાલુએ ઉઠી ઉભા થઈ તે ગૃહમાં એક વાર પુનઃ નજર કરી, તો માત્ર ઓરડાનું ભોંયતળીયું લોહીથી ખરડાયેલું તેના જોવામાં આવ્યું. સૂવાનું બિજાનું પણ લોહીથી ખરડાયેલું હતું. એક તીક્ષ્ણ ધારવાળી મોટી છરી લોહીલોહાણુ થએલી તે બિજાનામાં પડી

હતી. તેણે કોઈ પણ ચીજને હાથ અડકાવ્યો નહિ; જેમ હતું તેમ સઘળું પડી રહેવા દીધું. તેણે બહાર આવીને દાર બંધ કરીને તાળું લગાવી દીધું.

રામકુમાર બાપુ બેઠકખાના તરફ પાછો ફર્યો; દાર ખુલ્લું કરીને તે બોલ્યો: “દેવીચરણ! તમે મને કાંઈ પણ વાત પૂછશો નહિ; જો કદિ પૂછશો, તો નક્કી જાણ્યો કે કશો પ્રત્યુત્તર મળશે નહિ. અત્યારે માફ જે કર્તવ્ય છે, તે હું કરું છું. અત્યારે મારે આ તીવ્ર પ્રતિહિંસા—આ દુઃખદાયક અગ્નિને શાંત કરવાને પાણીની જરૂર છે. મારી વિમળાનું કોઈએ ખૂન કર્યું છે, તેથી મારા હૃદયમાં જે સ્નેહ હતો—જે સમતા હતી, તે સઘળાંએ પ્રતિહિંસાનું રૂપ ધારણ કર્યું છે.”

દેવીદાસે તેને પકડીને નીચે બેસાડી દીધો અને કહ્યું: “હું તમારું બોલવું કર્યું સમજી શકતો નથી. કૃપા કરીને સઘળી વાત મને ખુલ્લેખુલ્લી જણાવી દો!”

રામકુમાર બાપુએ આવેશમાં આવી જઈને કહ્યું: “ના, દેવીચરણ, સઘળી વાત તો શું કિન્તુ એક શબ્દ પણ હું તમને કહેવાનો નથી. તમે અત્યારે ને અત્યારે આ સ્થળેથી ચાલ્યા જાઓ—તમે હવે આ મકાનમાં આવવાને લાયક નથી.”

થોડી વાર શાન્ત ઉભા રહ્યા પછી નાટ્યકારની માફક બંને હાથ ઊંચા કરીને તે પુનઃ બોલવા લાગ્યો: “સાંભળો દેવીચરણ! જેણે મારી વિમળાને મારી નાંખી છે, તેને હું કદિ છોડનાર નથી. તેના રક્તનું પાન કરીશ. તે દુષ્ટનો હું જલ્દી પત્તો મેળવીશ. તે પાપિષ્ઠને હું સહજમાં છોડીશ નહિ. તમે અહીંથી જલ્દી ચાલ્યા જાઓ! માફ મન અત્યારે રિથર નથી—તમારું હું હમણાં અપમાન કરી નાંખીશ; મારે જલ્દી અહીંથી ચાલ્યા જાઓ.”

મોટા મનવાળો ગર્વિષ્ઠ યુવક રામકુમાર બાબુના મનની ગતિ તથા આવી રીતે તોછડાઇથી વર્તવાનું કારણ સમજી નહિ સકવાથી તુરત જ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તે વખતે તેના હૃદયની વ્યથા સંપૂર્ણ રીતે તેના મુખ ઉપર પ્રકાશી રહી હતી. પ્રિય વાચક ! રામકુમાર બાબુએ દેવીચરણની સાથે આવી વર્તણૂક શામાટે ચલાવી, તે આગળ વાંચવાથી જણાશે.

પછી રામકુમાર બાબુએ ડિટેકટીવ (જસૂસી-ધુપી પોલીસ)ના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટને તાર કર્યો. તેમાં નીચેનાં વાક્યો લખ્યાં હતાં:-

“ Send me the best detective you have in your employ at once. Immense rewards will attend his success ! ”

“ ખરેખર મળતાં જ આપના વાખાના સર્વથી ચતુર જસૂસને મારી પાસે મોકલો. કામમાં ફતેહ મળ્યા પછી તેને સાઈ ઇનામ મળશે. ”

તે પછી તેણે પોતાના ચાકરોને આસપાસનાં સ્થળોમાં તેની પુત્રીના શબની શોધ કરવાને મોકલ્યા; પાછલી રાત્રે તેઓ સઘળા કશો પતો નહિ લાગવાથી નિરાશ થઈને પાછા આવ્યા.

બીજે દિવસે પ્રભાતમાં દેવીચરણે મુલાકાત લેવા આવવાની રજા માંગી, કિન્તુ રામકુમાર બાબુએ માણસ મોકલીને કહેવરાવ્યું કે, તેણે કોઈ પણ દિવસ તેના મકાનમાં આવવું નહિ. પરિમલ દિવસની અંદર બે ત્રણ વાર તેના મામા રામકુમાર બાબુની પાસે આવી; કિન્તુ રામકુમાર બાબુએ તેની સાથે કશી વાતચીત કરી નહિ. પરિમલે એક બે વાતો પૂછી; પરંતુ તેના મામાએ તેનો એવો તિરસ્કાર કર્યો કે તે ત્યાં એક ક્ષણ વાર પણ ઉભા રહેવાનું સાહસ કરી શકી નહિ-ઉદાસ થઈને તે ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ધીમે ધીમે રાત્રી થઈ ગઈ. રામકુમાર બાપુનું મન અત્યારે સ્થિર નથી, તે કેવળ ધરની ચારે તરફ જાય તેમ કર્યા કરે છે. હજી સુધી કોઈ જાસૂસ પણ આવ્યો નહિ. છેવટે રાત્રીના અગીઆર વાગ્યા, ત્યારે તે પોતાના ક્ષયનલુપ્તમાં જઈને એક પુરશી ખેંચી લાવીને તે પર બેઠો અને હાથમાં એક પિસ્તોલ લીધી.

રામકુમાર બાપુએ અગીઆ પાસેનું દારૂ ખુલ્લું કર્યું. તેમાંથી તેણે જોયું કે આકાશ વાદળાંથી છવાઈ ગયું છે; ઘોર અંધકારમાં ચંદ્ર, તારા વગેરે દૂખી ગયા છે. ભયંકર વાવાઝોડા સાથે વરસાદ પણ આવવા લાગ્યો. વિજળીના ચમકારાથી વચ્ચે વચ્ચે ભયંકર અંધકારમાં પણ કિંચિત્ વાર પ્રકાશ પડતો જાય છે, કિન્તુ પાછો તુરત જ ઘોરતમ અંધકાર પ્રસરી રહે છે. આવા ભયંકર દેખાવ કરતાં પણ અત્યારે રામકુમાર બાપુનું હૃદય સેંકડોગણું વધારે ભયંકર જણાતું હતું!

પ્રકરણ ૩ નું.

સંજવચંદ્ર.

રાત્રીના બાર વાગ્યા એટલામાં એક નવો જનાવ જન્મ્યો. રામકુમાર બાપુ ચમકી જઈને પોતાની પિસ્તોલ લઈને એકાએક ઉઠી ઉભો થઈ ગયો. તે એકદમ આવેશમાં આવી જઈને બોલ્યો: “કાણુ છો તમે ? જલ્દી જવાબ આપો, નહિતો મોત આપું સમજજો.”

તેનું બોલવું પૂરું થયું—ન થયું એટલામાં એક બ્યક્તિએ તે ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. રામકુમાર બાપુ તેને જોઈને એકાએક દિગ્બુદ્ધ બની ગયો. તે કાંઈ પણ સમજી શક્યો નહિ. આગતુંક માણસ મોટે કસવર અને

મનજૂત બાંધાનો હતો. તેના હાથ લાંબા અને માંસથી ભરપૂર હતા. તેની છાતી વિશાળ અને મુખની કાન્તિ ઘણી તેજસ્વી હતી. સાંન્દર્યમાં પણ તે ઘણો ચડીઆતો હતો. તેને જોતાં જ મનમાં એમ થતું હતું કે તે કોઈ ચતુર અને શરવીર પુરુષ છે. તેના શરીરનો રંગ કંચનના જેવો સુંદર અને દષ્ટિ અત્યંત તીક્ષ્ણ હતી. તેની ઉંમર આશરે પચીસ-છવીસ વર્ષની થવા આવી હતી.

રામકુમાર બાબુએ પુનઃ કહ્યું: “કોણુ છો તમે? જવાબ આપો, નહિતો નક્કી મોત આવ્યું સમજજો.”

આગંતુકે કહ્યું: “સાહેબ, આપ જેની રાહ જોઈને બેઠા છો, તે જ હું પોતે છું.”

“કેવી રીતે તમે અહીં આવ્યા?”

“સામેનું દાર ખુલ્લું હતું, ત્યાંથી હું આવ્યો છું.”

“જુઠી વાત, તમે ચોર છો.”

“સાહે, ત્યારે ચોર છું, તેમાં તમને શું તુક્તાન થયું? આપ તો જાગો છો; માત્ર જાગો છો એટલું જ નહિ, કિન્તુ તમારી પાસે હથિયાર પણ છે.”

“શા હેતુથી તમે અહીં આવો છો? દૂર ઉભા રહો.”

“ચોર વળી ખીજ ક્યા હેતુથી ઘરમાં પ્રવેશ કરતો હશે?”

“અત્યારે મશ્કરી કરવાનો સમય નથી, જલ્દી બોક્ષો, નહિતો હું તમને ગોળી મારવાને સંકોચ પામીશ નહિ.”

“ધ્યાનમાં રાખજો કે ગોળી મારતાં પહેલાં ક્યાંક આપ જ ધાયલ થઈ જતા નહિ!”

“અરે દુષ્ટ! શું ત્યારે તમે બારવડીયાના માણસ છો?”

“હા, હું બારવડીયાનો માણસ છું, મારા ઉપરીએ તમારા

ધરમાં લૂંટફાટ કરવાના હેતુથી આ પત્ર લખી આપ્યો છે. ”

“ જોઈએ, તેમાં શું લખ્યું છે ? ”

તુરત જ તે બળવાન જીવાને ખીસ્તામાંથી એક પત્ર બહાર કહાડ્યો. રામકુમાર બાપુએ જમણા હાથમાં પિસ્તોલ આગંતુકની બાજી સામે બરાબર ધરી રાખીને ડાબા હાથે પત્ર લીધો. તે બોલ્યો :
“ કોણે મોકલ્યો છે ? ”

“ હમણાં કહ્યું તો ખરું; વાંચી જુઓને. ”

રામકુમાર બાપુ સમજતો હતો કે બારવટીઆઓ સહજમાં અથવા એકાએક પોતાનું ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ નહિ કરી શકવાથી તેઓ સામેના માણસોનું લક્ષ બીજી બાજુ તરફ દોરવાને આવા પ્રકારના અનેક પ્રયત્નો કરવામાં કુશળ હોય છે. એમ ધારીને તે પોતાની પિસ્તોલ કચમની મારફતે તેની સામે ધરી રાખીને મનમાં મનમાં પત્ર વાંચવા લાગ્યો.

પત્ર વાંચતાની સાથે જ તેના મનનો બાવ એકાએક ફરી ગયો. તુરત જ પિસ્તોલ નીચે ફેંકી દીધે તે એકદમ આગંતુકને બેટી પડ્યો.

મોકલેલા પત્રમાં લખ્યું હતું કે :—

“ સાહેબ !

“ આપના તારના ઉત્તરમાં મેં આ પુરૂષને મોકલ્યો છે. હું આશા રાખું છું કે એ પુરૂષદ્વારા આપનું કામ પાર પડશે. આપ આખા શહેરમાં ફરીને તપાસ કરો, તોપણ આના જેવો સુનિપુણ-ચતુર બસુસ બીજો કોઈ પણ મળી શકે કે નહિ, તે એક સંદેહ છે. આ પુરૂષને તમે મારો જમણો હાથ માનજો. જે સ્થળે કોઈ મહાન કાર્ય ઉપસ્થિત થાય છે, તે સ્થળે હું આને મોકલું છું; વળી હજીસુધી તેના કાર્યમાં કદિ પણ નિષ્ફળતા મળી નથી. આપ સંપૂર્ણ રીતે

વિશ્વાસ રાખજો અને એના મતને અનુસરીને સઘળાં કાર્ય કરજો. ”

રામકુમાર બાપુ અત્યંત આનંદ પ્રકટ કરીને આગંતુકના બન્ને હાથ પકડીને બોલ્યો: “આપ સાહેબનું નામ શું? આપનું વતન ક્યાં આવ્યું?”

“મારું નામ સંજીવચંદ્ર મુખોપાધ્યાય છે અને વતન વર્ધમાન જિલ્લામાં છે.”

“મારા વિષે આપ કશું જાણો છો?”

“ના. મને એક વખત કામ સોંપે, એટલે હું સઘળું મારી જાતે જાણી જઈશ.”

“વાર, હવે આપ શું કરવાનું માંગો છો?”

“હું અત્યારે તો આપના મુખેથી સઘળી વાત સાંભળવા માંગું છું. કહો જોઈએ શી હકીકત બની છે?”

“હકીકત ઘણી બયંકર છે: ચોરી નહિ—ચૂંટફાટ નહિ—પણ ખૂન થયું છે! મારી પુત્રીનું કોઈ ખૂન કરી ગયું છે, અને તેનું મુઠ્ઠું પણ ગુમ થઈ ગયું છે.”

“આ બનાવ ક્યારે બન્યો?”

“ગઈ કાલે રાત્રે.” એમ કહીને રામકુમાર બાપુએ લગ્નની તથા દેવીદાસની સઘળી વાત જણાવી દીધી.

સંજીવચંદ્રે પ્રછયું: “દેવીદાસનું ઘર ક્યાં આવ્યું? તેના કુટુંબમાં કોણ કોણ છે?”

રામકુમાર બાપુએ ઉત્તર આપ્યો: “કોઈ પણ નથી; બાત્યા-વસ્થાથી જ તેનાં માતાપિતા ગુજરી ગયાં છે. મારા સસરાએ તેને પાલનપોષણ કરીને મોટા કર્યો છે. તે દેવીચરણપર પુત્રના જેટલો પ્રેમ રાખતા હતા.”

“તેનું નામ શું ? તે ક્યાં રહેતા હતા ?” સંજીવયદ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

“તેનું નામ ધનશ્યામ મુખોપાધ્યાય. તે ભવાનીપુરમાં રહેતા હતા; હજી પણ દેવીચરણ તેમને ઘેર જ રહે છે.” રામકુમાર બાબુએ ઉત્તર આપ્યો.

સંજીવયદ્રે પૂછ્યું: “તેમને ગુજરી ગયાને કેટલી મુદત થઈ ?”

રામકુમાર બાબુએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો: “કંઈ વધારે મુદત થઈ નથી. માત્ર ત્રણ મહિના જ થયા છે. તે ગુજરી ગયા પહેલાં થોડેક દિવસે એક “વિલ” (વસીયાતનામું) કરી ગયા છે.”

સંજીવયદ્રે પૂછ્યું: “એ વિલમાં શું લખ્યું છે, તે આપ કાંઈ જાણો છો ?”

રામકુમાર બાબુએ ઉત્તર આપ્યો: “હા, સારી રીતે જાણું છું. તે વિલ પણ મારી પાસે છે; આપને જો તેની જરૂર હશે, તો બતાવીશ પણ ખરો. તે દેવીચરણને બહુ ચાહતા હતા, તે વાત હું આપને પ્રથમ જણાવી ગયો છું; મારી પુત્રીને પણ તે કાંઈ ઓછા ચાહતા નહોતા. વૃદ્ધાવસ્થાનો તેમનો સ્નેહ એ જો જણાંને ધણો લાભકારક થઈ પડ્યો હતો. તે દેવીચરણની સાથે તેની દૌહિત્રી-એટલે મારી પુત્રી વિમળાનાં લગ્ન કરવાને બહુ ઉત્સુક હતા; તેથી તેણે એવા હેતુથી વિલ કર્યું હતું કે એ બંને જણાંનાં લગ્ન થયા પછી તેની અતુલ ધનસંપત્તિના બે સરખા ભાગ કરી તે બંનેને એકેક ભાગ આપી દેવો. અર્ધા મિલ્કત દેવીદાસને મળે અને અર્ધા મારી પુત્રી વિમળાને મળે, તે સિવાય એક બે માસિક વ્યવસ્થા છે, તે તો સાધારણ છે.”

“વાર, હવે જો કદિ એ લગ્ન ન થાય, અથવા તે બંનેમાંથી કોઈ એ લગ્નનો અસ્વીકાર કરે તો પછી તેનું શું કરવું ?” સંજીવયદ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

“જે એ લમનો અસ્વીકાર કરે, તેને એ ધનસંપત્તિનો માત્ર ચોથો ભાગ જ મળે.” રામકુમાર બાપુએ ઉત્તર આપ્યો.

“વાર.” સંજીવચંદ્રે પૂછ્યું: “કિન્તુ એ ખંતેમાંથી—ન કરે નારાયણ—ને કદિ એકાદતું લમ થયા પહેલાં મૃત્યુ થાય તો પછી શું સમજવું ? ”

“તો જે જીવતું રહે, તેને એ સમજું મળે.” રામકુમાર બાપુએ ઉત્તર આપ્યો.

સંજીવચંદ્રે પૂછ્યું: “વાર, એ ખંતે વચ્ચે કેવો પ્રેમ હતો, તે તમે જાણો છો ? ”

રામકુમાર બાપુએ ઉત્તર આપ્યો: “પ્રેમ તો બહુ સારો હતો, કિન્તુ ગર્ધ રાત્રીના બનાવથી મારો તે અંધવિશ્વાસ એકાએક નાશ પામ્યો છે.”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “દેવીચરણપર હું કાંઈ પણ સંદેહ લાવી શકતો નથી. હું ધારૂં છું કે આ ખૂનની વાતમાં તે બિલકુલ છે જ નહિ.”

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું: “તે જ છે—નક્કી—તે જ છે, તેનું વળી એક વિશેષ કારણ પણ છે.”

“શું કારણ છે બોલોને!” સંજીવચંદ્રે પૂછ્યું.

“મારા ઘરમાં મારી એક બહેનની દીકરી છે.” રામકુમાર બાપુએ કહ્યું.

“તેની ઉંમર કેટલી છે ? ”

“લગભગ ચૈદ—પંદર વર્ષની છે.”

“તેનાં લમ કર્યાં છે ? ”

“ના. ગયા બે વર્ષમાં જમીનદારીના કામમાં હું એટલો બધો

શુભાર્થ રહ્યો હતો કે સંસારમાં શું બને છે, તે હું કાંઈ જાણ જ સક્યો નહિ. પરંતુ હાલમાં એક ઠેકાણે તેની સગાઈ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. ”

“ વાડ, તે છોકરીનું નામ શું ? તેનાં મા-બાપ જીવે છે ? ” સંજીવચંદ્રે પૂછ્યું.

રામકુમાર બાબુએ ઉત્તર આપ્યો: “ તેનું નામ પરિમલદેવી છે, બાલ્યાવસ્થાથી જ તે મા-બાપ વિનાની થઈ રહી છે. લગભગ આઠ વર્ષ પહેલાં પરિમલનો પિતા કુટુંબ સહિત ગંગાજીની યાત્રા કરવા ગયો હતો. રસ્તામાં બચંકર વાવાઝોડાથી નૌકા ડૂબી ગઈ; તેમાં પરિમલનાં મા-બાપ ડૂબી મુખ્યાં. એક ખારવાએ પરિમલને બહાર કહાડીને બચાવી લીધી. તે દિવસથી તે મારી પાસે છે. ”

“ એની અંદર કાંઈ વિશેષ કારણ તો જોવામાં આવ્યું નહિ ! ” સંજીવચંદ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

“ સાંભળોને હજી હવે કહું છું. ” રામકુમાર બાબુ બોલ્યો: “ લગભગ ત્રણ અઠવાડીયાં પહેલાં એક દિવસ મારી પુત્રી વિમળાએ તેનો હાથ એક હિંદુસ્થાની બિશ્નુકને બતાવ્યો હતો, તે હિંદુસ્થાની બિશ્નુકે મારી દીકરીને જો કહ્યું, તે હું પાસેના ઘરમાંથી સઘળું સ્પષ્ટ સાંભળતો હતો. તેણે વિમળાને કહ્યું કે ‘ દેવીચરણ કોઈ બીજી યુવતીની સાથે પ્રેમથી જોડાયો છે; તમે તેની આશા છોડી દો. તમારા ઘરમાં થોડા વખતમાં એક બચંકર બતાવ બનશે. ’ ”

સંજીવચંદ્રે રામકુમાર બાબુપર એકં તીક્ષ્ણ દષ્ટિ ફેંકીને બોલ્યો: “ જવા દો-એ વાત જવા દો-દેવીચરણ જો યુવતીની સાથે પ્રેમથી જોડાયો છે, તે કાણ છે ? આપ તેને જાણ્યો છો ? ”

“ હા, તે પરિમલ જ છે. ” રામકુમાર બાબુએ ઉત્તર આપ્યો.

“ તે પરિમલ છે કે નહિ, તે તમે શી રીતે જાણ્યું ? ” સંજીવ-
ચંદ્રે પૂછ્યું : “ હાથ જોઈને જાગ્યની પરીક્ષા કરવા જેટલી જેતામાં
સદ્વિદ્યા હોય, તે રખડી રઝગીને બીજા શામાટે માંગે ? ”

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું : “ તેણે એ કેવી રીતે જાણ્યું—તે એ
કહેતો ગયો છે. એક દિવસ અમારા બગીચામાં દેવીચરણ તથા પરિ-
મલને એક સાથે જોડાજોડ બેસીને વાતચીત કરતાં તેણે જોયાં હતાં.
વળી તે બંને જણે એક બીજાપર અરસપરસ ગાઢ સ્નેહ રાખવા
વિશે એક પ્રતિજ્ઞા લીધી, તે પણ તેણે સાંભળી હતી. વાતચીતમાં
દેવીચરણને એમ પણ બોલતાં તેણે સાંભળ્યો હતો કે જો કદિ
વિભળાઈપી કંટક દૂર થાય, તો પછી તેઓ અતુલ ધનસંપત્તિનાં
અધિકારી થાય.”

સંજીવચંદ્રે પૂછ્યું : “ ક્યે દિવસે તેણે તેમને બેઠાં બેસીને
આ સઘળી વાતચીત કરતાં જોયાં હતાં, તે તેણે કાંઈ કહ્યું હતું ? ”

રામકુમાર બાપુએ કિતર આપ્યો : “ હા, તે તેણે કહ્યું હતું,
કિન્તુ તે ખરાબર મગતું આવ્યું નહોતું. તેણે જે દિવસ કહ્યો હતો,
તે દિવસે તો દેવીચરણ ભારી સાથે કાંઈ કામસર મુર્ચિદાયાદ આવ્યો
હતો; તે તો જોકે તે જૂહું બોલ્યો, તોપણ એટલું તો હું બાર દર્શને
કહું છું કે એ સિવાય તેની બીજી સઘળી વાત તદ્દન સત્ય હતી. ”

“ હું પણ બાર દર્શને કહું છું કે એ સઘળી વાત તદ્દન જૂહી
જ હતી. ” સંજીવચંદ્ર બોલ્યો : “ સાહેબ, તમે બહુ અધીરા બની
ગયા દેખાઓ છો; આપનો નકામો મંદેહ દૂર કરો. વળી જુઓ, જે
કોઈ અમારાપર કાંઈ પણ કામનો ભાર અર્પણ કરે, તે જો કદિ
આપની માફક હક કરે, તો તે બાબત અમે કશું કરી શકીએ નહિ.
હું જે બોલું તે તમે સાંભળો અને હું જે પૂછું તેનો કિતર આપો.

વળી આપ નિર્દોષ દેવીચરણપર જે જૂઠું તોહમત મૂકો છો, તે માટે પાછળથી જ્યારે સઘળો ભેદ ખુલ્લો થશે, ત્યારે આપને સંપૂર્ણ રીતે પસ્તાવું પડશે. ”

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું : “ આપ ગુસ્સે શામાટે થાઓ છો ? મારી પાસે હજી પણ કેટલાંક એવાં પ્રમાણો છે, કે જેની વિરૂદ્ધમાં આપ પણ કશું બોલી શકો નહિ. ”

મંદ હાસ્ય કરીને સંજીવચંદ્રે બોલ્યો : “ ત્યારે હવે બીજું શું નોંધ્યો છે ? તમે પોતે જ એક કામ તો પૂરું કરી નાંખ્યું; હું ધારું છું કે હવે આ કામમાં મારી જરૂર પણ નહિ પડે ! ”

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું : “ નહિ-નહિ, આપની તો જરૂર પડવાની જ તો; નહિ કેમ ? ”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું : “ શા કામમાં મારી જરૂર પડશે ? ”

“ દેવીચરણનો ગુન્હો સાબિત કરીને તેના આ ગુપ્ત બેદનું રહસ્ય ખુલ્લું કરવામાં. ” રામકુમાર બાપુએ જણાવ્યું.

“ એ કાર્ય કરવા હું શક્તિમાન નથી, તમે પણ નથી. હું સારી રીતે જાણું છું કે તે વ્યક્તિ સંપૂર્ણ નિર્દોષ છે. ” સંજીવચંદ્રે કહ્યું.

“ શાપરથી જાણ્યું ? ” રામકુમાર બાપુ બોલ્યો.

“ હું અત્યારે આપને એ વાત જણાવી શકતો નથી, જે જણાવવાની જરૂર છે, તે આપને મેં જણાવી છે. તમે નકામો સંદેહ કરો છો ? ” સંજીવચંદ્રે કહ્યું.

રામકુમાર બાપુ બોલ્યો : “ હું સંદેહ કરતો નથી. હું કાંઈ એટલો બધો મૂર્ખ નથી કે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિપર સંદેહ લાવીને તેને દૂષિત ગણું. તમે મારી સાથે ચાલો, જે ઘરમાં પૂન થયું છે, તે ઘરમાં તો એક વાર ચાલો. ”

પ્રકરણ ૪ થું.

ક, ખ, ગ, ઘ, ડ.

સંજવચંદ્રને સાથે લઈને રામકુમાર બાપુ ઝિભો થયો અને હાથમાં દીવો લઈને તે સંજવચંદ્રની આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યો. હજુ પણ વરસાદ વરસી રહ્યો હતો અને ચારે તરફ ઘોર અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો હતો. ભયંકર વાવાઝોડું પણ તેનું સંપૂર્ણ સામ્રાજ્ય ચલાવી રહ્યું હતું. એકંદર રીતે પ્રકૃતિનો આ સવળો દેખાવ મનુષ્યને ભયાનક લાગતો હતો.

લોહીથી ખરડાએલા ધરમાં પ્રવેશ કરતાં જ જે દેખાવ નજરે પડ્યો તે જોઈને સંજવચંદ્ર કેટલીક વારસુધી સ્તંભિત બની ગયો. એક પછી એક એમ સઘળી વસ્તુઓનું તે નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. પ્રથમ તો તેણે લોહીવાળી કેટલીક વસ્તુઓ સૂધી જોઈ, પછી થોડી વાર વિચાર કરીને તે એક વાર મનમાં હસ્યો.

ખિન્નનામાં લોહીલોહાણુ થએલી એક મોટી છરી પડી હતી, તે વાચકના જાણવામાં છે; તે છરી બતાવીને સંજવચંદ્ર રામકુમાર બાપુ પ્રત્યે બોલ્યો: “આ છરી થું પ્રથમથી જ આ પ્રમાણે પડી છે કે તમે આવી રીતે મૂકી છે?”

“ના, પ્રથમથી જ એ સ્થિતિમાં પડી છે, કોઈએ તેને હાથ અડકાવ્યો નથી; હું પણ તેને અડક્યો નથી.”

પછી સંજવચંદ્રે એકચિત્તે તે છરી કેવી રીતે પડી છે, તે જોઈને ઉપાડી લીધી અને તેના પર જે લોહી ખરડાએલું હતું, તે આમતેમ ફેરવીને બહુ જ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યો.

રામકુમાર આપુએ દઢવાથી કહ્યું: “ કેમ સાહેબ ? ”

સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “ તમે શું આ છરીને ઓળખો છો ? ”

રામકુમાર આપુએ જણાવ્યું: “ હા, ઘણી સારી રીતે ઓળખું છું. ”

“ કોની છે એ ? દેવીચરણની ? ” સંજીવચંદ્રે પ્રશ્ન કર્યો.

“ હા, તેની જ તો. ” રામકુમાર આપુએ ઉત્તર આપ્યો.

સંજીવચંદ્રે પૂછ્યું: “ સત્ય કહો છો ? ”

“ હા, સત્ય કહું છું. ” રામકુમાર આપુએ જણાવ્યું.

“ અહુ સારી વાત છે. જ્યારે આ છરી દેવીચરણની છે, ત્યારે હવે મને સંપૂર્ણ રીતે ખાતરી થઈ કે તે તદ્દન નિર્દોષ છે. ”

“ શું બોલ્યા ? એ છરી તેની છે, તોપણ શું તેને તમે નિર્દોષ કહો છો ? કદિ નહિ, એ વાત કદિ હું સાચી માની શકીશ જ નહિ. આ છરી તે પાપીના પાપનું-ખૂનનું-પાખંડપણાનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. ”

“ તે ગમે તેમ હોય તોપણ શું ? ” એમ કહીને સંજીવચંદ્રે ઘુંટણીએ પડીને તે પલંગની નીચે પ્રવેશ કર્યો. તેની પાસે લાલ-રંગની એક ચોરખતી હતી, તે ખીસ્સામાંથી બહાર કઢાડીને પલંગની નીચેનો ભાગ તે આરીક દટિયા જેવા લાગ્યો.

પશ્ચિમ દિશામાં જે એક દાર ખુલ્લું હતું, તેની બહાર છાજલી-પર કોઈનાં નાનાં નાનાં લોહીવાળાં પગલાં પડેલાં હતાં. સંજીવચંદ્રે પોતાની આંગળીઓ વડે તે પગલાં માપી લીધાં. તેણે તે પગલાંનું અનુસરણ કરીને છાજલીપર થઈને ગવાહને ઓળંગીને પાસેના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં પણ તેણે જોયું તો અનેક લોહીવાળાં પગલાં પડેલાં હતાં; કિન્તુ તે સવળાં એકસરખાં નહોતાં. એક પગલું બીજા પગલા સાથે યરાબર મળતું આવતું નહિ. તેમ છતાં સંજીવચંદ્રે સહજમાં જાણી શક્યો કે છાજલીપર જેનાં પગલાં પડેલાં છે, તેનાં જ આ

પગલાં પણ છે. તેનું કારણ એ કે જ્યારે તે માણસ છાજલીપર થઈને ધીમે ધીમે આગળ ચાલ્યો હતો, ત્યારે તે વખતનાં પગલાંની સાથે જ્યારે તે ઘરમાં આવીને ઉભો રહ્યો હતો અને જ્યારે તે કાંઈ કારણસર દોડ્યો હતો, ત્યારે તે વખતનાં પગલાં પ્રથમનાં પગલાંની સાથે મળતાં ન આવે, એ નિર્વિવાદ છે. સંજીવચંદ્ર પછી વિમળાના ગૃહમાં પાછો આવ્યો અને આનુબાનુ તપાસ કર્યા પછી તેણે તે ઘરની અંદરનું લોહીલોહાણુ થઈ ગએલું બિઝનું ઉઠ્યું કરીને દૂર ફેંકી દીધું. તે બિઝના નીચે એક ફાટી ગએલો પત્ર પડ્યો હતો, તે તેણે ઉપાડી લીધો. ચોરખતીના પ્રકાશમાં તેને ઘરી રાખીને જોતાં માલમ પડ્યું કે તેપર ઠેકાણું ઠેકાણું લોહીના છાંટા પડેલા છે. તે જોતાં જ સંજીવચંદ્રને મોટીથી હસવું આવ્યા વિના રહી શક્યું નહિ.

તે જોઈને રામકુમાર બાપુએ પ્રશ્ન કર્યો: “આપ સાહેબને શાથી હસવું આવ્યું?”

“આપ જે પ્રકારનાં પ્રમાણો મને આપતા હતા, તેવા જ પ્રકારનું એક પ્રમાણ મને પણ મળી આવ્યું છે.” એમ કહીને સંજીવચંદ્રે તે ફાટી ગએલો પત્ર રામકુમાર બાપુને બતાવ્યો. તે પત્રના મથાળાનો ભાગ તથા એક બાજુનો કેટલોક ભાગ ફાટી ગયો હતો. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

“.....

હું જાણતો નહોતો કે તું લમ્બનો અસ્ત્રીકા
કરીશ. હું તને પ્રથમથી જ કહી ચૂક્યો હતો કે
શું થશે જોજે, જો કદિ જીવવાની આશા રાખ
મારી સાથે લમ્બ કરવાને નક્કી તું
હજી પણ મારી વાત સાંભળ, નહિ તો તારું ખૂ

કરીશ. તારો પિતા મને અને
આ જન્મમાં દુઃખી થશે, કેમ માફ નામ દીધું
સમજવામાં આવ્યું, ખૂન કરીશ તેનું નામ
ખીજું શું; તારી સાથે મારો

ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ.

સાં પાઠશાળા.”

પત્ર વાંચતાં જ રામકુમાર બાપુ “કેવું ભયંકર-કેવું ભયંકર-
નરાધમ-પિશાચને નરકમાં પણ સ્થાન મળશે નહિ” એમ બોલીને
ચિત્કાર કરી ઉઠ્યો.

સંજવચંદ્રે કહ્યું: “સાહેબ, આટલા બધા અધીરા થાઓ નહિ-
હું જે પ્રશ્નો પૂછું, તેના કિતરે આપો.”

“કેમ સાહેબ, હવે જોયું કે-કેવી ભયંકર વાત છે?”

“જવા દો એ વાત અત્યારે, પછી કોઈ વખત સાંભળીશું-
વાર, તમારી બહેનની દાકરીનું મોઢું શું બહુ સુંદર છે?”

“આપે શાપરથી તે બાપુ? તેને શું તમે જોઈ છે?”

“ના, મેં કોઈક વાત ઉપરથી માત્ર અનુમાન કર્યું.” એમ
કહીને સંજવચંદ્રે પગલાંની વાત ગુપ્ત રાખી.

“જી હા, આપનું અનુમાન ખરું છે. આપને શું પરિમલદેવી-
પર સંદેહ આવ્યો છે?”

“ના, સંદેહ કોઈના પર આવ્યો નથી; અત્યારે હું કોઈના પર
કોઈ પણ સંદેહ લાવી શકતો નથી અને કોઈના પર સંદેહ લાવવાને
ઇચ્છતો પણ નથી, માત્ર કાર્ય કરવાને ઇચ્છું છું. કિન્તુ આ ભયંકર
ભેદનું રહસ્ય ખુલ્લું કરવાને માટે હું પ્રાણપૂર્વક પ્રયત્ન કરીશ. વાર,
આપ અત્યારે સૂઈ જશો કે મારી સાથે આવશો?”

“ તમે ક્યાં જશો અત્યારે ? ”

“ આપની પુત્રી વિમળાની શોધ કરવા. આપને જો કદિ મારી સાથે આવવાની ઇચ્છા હોય, તો ચાલો. ” એમ કહીને પશ્ચિમ તરફના ગવાક્ષમાંથી આંખાના વૃક્ષ ઉપર થઈને સંજીવનદ્ર બગીચામાં ઉતર્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

તળાવને કિનારે.

સંજીવનદ્ર બગીચાની દક્ષિણ દિશામાં ધીમે ધીમે આગળ ચાલ્યો. થોડી વાર પછી રામકુમાર બાપુ આવીને તેની સાથે મળી ગયો. અત્યારે આકાશ નિર્મળ થઈ ગયું હતું—ક્યાંય એક પણ વાદળ જોવામાં આવતું નહોતું; વાવાઝોડું, વરસાદ, વિજળીના ચમકારા એમાંનું કાંઈ પણ જોવામાં આવતું નહોતું. પ્રકૃતિદેવીએ સંપૂર્ણ શાન્તિ ધારણ કરી હતી. શીતળ વાયુલહરીઓ મંદમંદ લહેડી રહી હતી. વચ્ચે વચ્ચે વરસાદથી નહાઈ ગયેલાં વૃક્ષોનાં પાંદડાંપર જમી ગયેલાં જળખિંદુઓ પવનની લહરીઓથી ટપક ટપક અવાજ કરતાં નીચે પડતાં હતાં. નિર્મળ આકાશમાં તેજસ્વી તારાઓ ચળકાટ મારી રહ્યા હતા. તે તારાના પ્રકાશથી ઘેર અંધકાર ઓછો થઈ ગયો હતો.

ખંતે જણા કેટલીક વારસુધી ધીમે ધીમે આગળ ચાલીને એક તળાવની પાસે જઈ પહોંચ્યા. સંજીવનદ્રે દૂરથી પોતાની બત્તીના તીક્ષ્ણ પ્રકાશ તળાવના અંધકારમાં ફેંક્યો. તળાવમાં કંઈક દેખાયાથી તે એકાએક સ્તાંભિત બની જઈને એકને એક સ્થળે સ્થિર ઉભો રહ્યો.

રામકુમાર બાપુ પણ ઉભો રહ્યો. તેણે પ્રશ્ન કર્યો: “ કેમ સા-

હેબ, આમ અકસ્માત અહિં કેમ ઉભા રહ્યા ? ”

“ જો તમે અધીરા ન બનો, તો હું તમને કાંઈક બતાવું. ”

રામકુમાર બાપુ બચ પામીને બોલ્યો: “ મારી દીકરીનું મુઠ્ઠું તો નથી કે ? ”

“ જો તમે અધીરા ન બનો, તો હું તમને એક ભયંકર ચીજ બતાવું. ”

“ બહે, તે માટે તમે ચિન્તા કરો નહિ; હું નક્કી સંધળું સહન કરીશ. ”

“ આ બત્તી હાથમાં લઈને તમે બારીક દૃષ્ટિથી જુઓ જોઈએ. ”

રામકુમાર બાપુએ બરાબર નજર કરીને જોયું તો તળાવના પાણીમાં ચકચકતી કોઈ એક ચીજ નજરે પડી. તે એકદમ રૂઢ શ્વાસે બોલ્યો: “ કઈ વસ્તુ છે તે ? ”

સંજીવચંદ્ર તુરત જ તળાવને તીરેથી કોઈ મનુષ્યનો કપાઈ ગએલો એક હાથ લઈ આવ્યો. તે હાથ કોઈ સ્ત્રીનો છે, એમ તેને જોતાં જણાઈ આવતું હતું. તે હાથની અનામિકા આંગળીએ એક હીરાની વીંટી હતી, તે અંધકારમાં ચકચકતી હતી તે વીંટીને જોતાં જ રામકુમાર બાપુના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ નીકળી શક્યો નહિ; તેનું શરીર થરથર કંપવા લાગ્યું. કંપતો કંપતો તે રૂઢ શ્વાસે માથે હાથ દઈને તે ને તે જ સ્થળે બેસી ગયો.

સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “ આ સમયે આમ અધીરા બની જાઓ નહિ; મેં પ્રથમથી જ આપને કહ્યું હતું કે ગભરાશો નહિ. મારી વાત સાંભળો, એકાએક નિરાશ બની જશો નહિ. આપ વિશ્વાસ રાખજો કે હું તમને જુઠો દિલાસો આપતો નથી. એની અંદર અનેક પડખો છે.

સંજવચ દ્રે તેના પગ માગી લેયા, તો તે બગીચામાં જે ફગલાં પડેલાં હતાં તેના કસતાં લંબાઈમાં અધો આંગળ નાના જાળુયા. (પૃષ્ઠ ૨૬)

આ કપામ ગએલો હાથ મળી આવવાથી એ કાર્યમાં મને વિશેષ સરળતા થઈ છે.”

રામકુમાર બાપુએ ખીજાધને કહ્યું: “સંજીવચંદ્ર! તમે મને ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દો, કાંઈ પણ ગુપ્ત રાખો નહિ; મારા હૃદયમાં ફેવું દુઃખ થાય છે, તે તમે શી રીતે જાણી શકો?”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “હું તો તમને સઘળી વાત ખુલ્લે ખુલ્લી જણાવી દઉં છું, કિન્તુ તમે કાંઈ પણ સમજતા નથી.”

“ત્યારે હવે શું થશે?”

“શેનું શું થશે?”

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું: “કમનસીબ વિમળાના મુડદાના કકડે કકડા આ તળાવમાં પડ્યા છે; તે સઘળા આપણે લઈ લેવા જોઈએ. સંજીવચંદ્ર! તમે થોડી વાર અહીં બેસા રહો, હું મારા ચાકરોમાંથી એ ચાર જણને બોલાવી લાવું.”

“ના, કશી જરૂર નથી.” સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “શું તમે ખરાબર જાણો છો, કે આ તળાવમાં તમારી દીકરીનું જ મુડદું છે?”

“ત્યારે હમણાં તમે શું કહેતા હતા?”

“માત્ર એક આ હાથ જ હતો, તે સિવાય ખીજું કશું આ તળાવમાં નથી.”

“ત્યારે તેનું મુડદું ક્યાં હશે?”

“તેની હું શોધ કરીશ.”

“તમે શું પ્રથમ જાણતા હતા કે આ હાથ આ સ્થળે હતો?”

“ના.” સંજીવચંદ્રે કહ્યું.

“ત્યારે તમે કેવી રીતે જાણ્યું કે વિમળાનું મુડદું અહીં નથી?”

“તે વાત પછી કહીશ.”

એટલામાં કોમળનાં પગલાંની અવાજ સંજીવનદ્રને કાને આવીયો.

તે સાંભળીને સંજીવનદ્રે કહ્યું: “ તમે થોડી વાર અહીં ઊભા રહો, હું હમણાં આવું છું; ત્યાંસુધી હું પાછો ન ફરું. ત્યાંસુધી તમે અહીંથી બીજે કોઈ પણ સ્થળે જશો નહિ. ”

રામકુમાર બાપુ અત્યંત ધીમેથી બોલ્યો: “ તમે અત્યારે ક્યાં જશો ? ”

“ હું બહુ દૂર જઈશ નહિ. આ બગીચાની અંદર જ રહીશ. બહુ સાવધાનપણે આ ઝાડની નીચે જ બેસજો. ”

રામકુમાર બાપુ બોલ્યો: “ ભય રાખવાનું કારણ શું છે, તે હું તો કશું સમજી શકતો નથી. ”

“ મેં જે કહ્યું, તે માની જાઓ. માણસને પગલે પગલે વિપત્તિ આવી પડે છે; કાણ જાણે ક્યાંયથી કેવી રીતે વિપત્તિ આવી પડશે. તે શું આપણે જાણીએ છીએ ? ”

પ્રકરણ ૬ હું.

આ રમણી કોણ ?

રામકુમાર બાપુને તે સ્થળે મૂકીને સંજીવનદ્રે ધીમે ધીમે બગીચાની ઉત્તર દિશા તરફ આગળ ચાલવા લાગ્યો.

પ્રિય વાચકને સંજીવનદ્રે સંબંધે એટલી શંકા રહેતી હશે કે રામકુમાર બાપુએ એટલાં એટલાં પ્રમાણે આખ્યાં છતાં તેણે દેવીદાસને અપરાધી ઠરાવ્યો નહિ, તેનું કારણ શું ? કિન્તુ તેનું એક વિશેષ કારણ છે. સંજીવનદ્રે બેહાદ્દામાં આવતાં પહેલાં ગામના બીજા

કેટલાક લોકોની પાસેથી કેટલાક પત્નો મેળવ્યો હતો. એક વાર રામ-કુમાર બાબુની અદાલતમાં તેણે ગુપચુપ પ્રવેશ કરીને આશ્ચીગમ તેણીગમ જોઈને છેવટે તે દેવીદાસની ચર્ચા જોવા માટે ભવાનીપુર ગયો હતો. ત્યાં જઈને તેણે જોયું તો દેવીદાસ ઘરની બહાર બેસીને કંઈક વિચાર કરતો હતો અને વારંવાર દીર્ઘનિઃશ્વાસ છોડીને તે આમતેમ જોતો હતો. સંજવચંદ્ર તેની સાથે ઇધરતીધરની કેટલીક વાતો કરીને જોયું કે તેના તે નિર્મળ મુખમાં પાપના કાંઈ પણ ચિન્હ જણાતાં નથી. તેના વદનમંડલમાં સરળતા-પવિત્રતા-કોમળતા અને સુંદરતા દષ્ટિગોચર થતી હતી.

સંજવચંદ્રમાં એવી ચતુરાઈ હતી કે કોઈ પણ પુરુષ અથવા સ્ત્રીનું મુખ જોતાં જ તેની ચાલચલગત કેવી છે, તે તેને સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું.

બગીચાના ઉત્તર ભાગમાં જે દિશામાં રામકુમાર બાબુનું શયન-ભવન હતું, તે તરફ ઘણે દૂરસુધી સંજવચંદ્ર ચાલ્યો ગયો. તળાવથી આશરે સોએક હાથ આગળ ચાલ્યા પછી તેણે જોયું કે એક સ્ત્રી ધીમે ધીમે તેને પાછળ મૂકીને અતિશય ઝડપથી આગળ ચાલી જાય છે અને વારંવાર તે પાછળ ફરીને જોતી જાય છે.

તે રમણીએ ધોળારંગની એક સાડી પરિધાન કરેલી હતી અને મુખ ઉપર ધુમટો તાણ્યો હતો. તેના બન્ને ઉત્તર સ્તન સાડી ઉપર ઉપસી આવેલા હતા અને જેમ જેમ તે ચુસ્તી ઉતાવળી ચાલતી હતી, તેમ તેમ તેના મોઢા સ્તન પગલે પગલે ઉછળતા જતા હતા !

સંજવચંદ્ર પ્રથમના કરતાં વધારે ઉતાવળો તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યો, કિન્તુ તેનાથી બનતો પ્રયત્ન કર્યા છતાં, તે તેની પાસે પહોંચી શક્યો નહિ. તે બંને વચ્ચે પ્રથમ જોટલું અંતર હતું, તેટલું જ

કાયમ રહ્યું. છેવટે તે રમણી અસ્ત થવા આવેલા સૂર્યના છેલ્લી વારના કિરણની મારક એકાએક અદૃશ્ય થઇ ગઇ; ક્યાંય જોવામાં આવી નહિ. તે કોઈ પણ સ્થળે સંતાઇ ગઈ નહિ, કિન્તુ વધારે ઝડપથી આગળ ચાલવા લાગી. જરા વધારે દૂર જતાં જણાયું કે બગીચાને માર્ગે એક સ્થળે બીનાશવાળી જગ્યાએ કોઈનાં પગલાં પડેલાં છે. તે સહજમાં જાણી ગયો કે એ પગલાં પેલી ચાલી જતી રમણીનાં જ છે. આંગળીઓવડે તે પગલાંને માપી જોતાં જણાયું કે ખૂન થએલા ઘરમાં જે પગલાં જોવામાં આવ્યાં હતાં, તેની સાથે એ બરાબર મળતાં આવે છે. સંજ્ઞવ્યંદ્રના મનમાં બચકર સંદેહ ઉત્પન્ન થયો કે—આ રમણી કોણ ?

તેણે રામકુમાર બાપુની અદાલિકાની ચારે તરફ પ્રદક્ષિણા કરીને જોયું કે કોઈ પણ સ્થળે ક્યાંય દીવો નથી, માત્ર પૂર્વ તરફના કોઇ એક ઓરડામાં એક ઝાંખો દીવો ટમટમતો હતો; તેનું ઝાંખું અજવાળું ખુલ્લી ખારીમાં થઇને નીચેના અંધકારમાં એક ઝાડ ઉપર પડતું હતું. ખારીની પાસે જમીનપર એક લોઢાનો નળ પડ્યો હતો, તેની મદદથી તેણે જે ઘરમાં ઝાંખો દીવો ટમટમતો હતો, તે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં એક પરમ રૂપવતી બાલિકા કિન્નવલ શય્યામાં એકલી ધોર નિદ્રામાં સૂતી હતી. તેનું સુંદર મુખમંડલ જેમ સ્વચ્છ પાણીથી ભરેલા સરોવરમાં કુમુદિની ખીલી રહી હોય, તેમ શોભી રહ્યું હતું. તેની લાંબી મૃગના જેવી ઝાંખો તેના સૌન્દર્યમાં ઓર વધારો કરી રહી હતી. તેના કાળા બ્રમર જેવા સુંદર કેશ સફેદ તકીયા પર આમતેમ વિખરાઈ રહ્યા હતા. તેની બંને મૂળાલવત જુનઝો છાતી ઉપર પડી હતી. તેના હાથની લાંબી અને પાતળી આંગળીઓ સહજ ખીડાઈને મૂઠી વળી ગઈ હતી, તે એવી શોભતી હતી કે જાણે

ચંપાની કળીઓના નાના નાના ગુચ્છ ગોઠવીને મૂક્યા હોયની ! શ્વાસનિઃશ્વાસથી તે ગુચ્છો કિચિત્ ઉંચા નીચા થતા હતા. કેટલીક ક્ષણ પછી તે બાલિકાએ એક વાર તેની આંખો સહેજ ઊઘાડીને પાસું બદલાવ્યું. જેમ વિજળીના ચમકારથી મનુષ્ય ચમકી જાય, તેમ સંજીવચંદ્રે આ સુંદરીનું સ્વરૂપ જોઈને એકાએક ચમકી ગયો અને અત્યંત મુગ્ધ પણ બની ગયો ! તે સહજમાં જાણી ગયો કે આ સુંદરી પરિમલદેવી જ છે. તે વખતે તેને એકાએક દેવીદાસ પર કાંઈક વહેમ આવ્યો; કિન્તુ પૂર્વની વાતનું સ્મરણ થઈ આવવાથી તે વહેમ એકાએક નાશ પામ્યો. પરિમલદેવીની પાસે અસ્ત-વ્યસ્ત પડેલાં કપડાંને વપાસી જોયાં, તો કોઈ પણ કપડું ભીંજાએલું માલમ પડ્યું નહિ. તેના બંને પગ જોયા, તો તે ભીંજા નહોતા—કાદવવાળા નહોતા—તદન ચોક્ખા હતા. સંજીવચંદ્રે તેના પગ માપી જોયા, તો તે બગીચામાં જે પગલાં પડેલાં હતાં, તેના કરતાં લંબાઈમાં અર્ધો આંગળ નાના જણાયા. પોતાના કામમાં નિરાશા મળવાથી તે પ્રથમ જે રસ્તે થઈને આવ્યો હતો, તે રસ્તેથી નીચે ઉતરી તળાવ તરફ ચાલવા લાગ્યો. રસ્તે જતાં તે મનમાં નાના પ્રકારના વિચારો કરવા લાગ્યો: “પરિમલદેવી આજ રાત્રે બહાર ગઈ હતી, તેનું તો કાંઈ પણ પ્રમાણ મળી શક્યું નહિ. ત્યારે એ રમણી કોણ હશે ? તે ગમે તે હોય, તોપણ તેના મનમાં ધોરતમ પાપ ભરેલું છે, એમાં તો કશો સંદેહ નથી. હું ધામે ધીમે એક રહસ્યમાંથી બાજી ગંભીર રહસ્યમાં ઉતરી પડતો જઈ છું; તોપણ એ વાતને હું સહજમાં છોડી દઈશ નહિ.” એ પ્રમાણે વિચાર કરતો કરતો નિરાશાજનક હૃદયે સંજીવચંદ્રે રામકુમાર બાપુની પાસે આવી પહોંચ્યો. રામકુમાર બાપુ અત્યારે ગંભીર સોયનામાં ડૂબી જઈને તે વૃક્ષની નીચે નીરવતાથી બેઠો હતો.

સંજવચંદ્રે તેને પૂછ્યું: “કોઈ પણ વ્યક્તિને શું તમે અહીં થઈને જતાં જોઈ છે? અથવા કોઈ પણ અવાજ સાંજળ્યો છે?”

“ના.”

“ત્યારે!”

“તમે કેમ એ વાત પૂછો છો?”

“અમસ્થો પૂછું છું. એ તો મને એવું કંઈક લાગ્યું.”

સંજવચંદ્રની વાત પૂરી થઈ—ન થઈ, એટલામાં તો રામકુમાર બાબુના કાન પાસે થઈને સનસનાટ કરતું કોઈ ચાલ્યું ગયું, તેની સાથે દૂરથી પિસ્તોલનો અવાજ પણ સંભળાયો અને થોડી વાર પછી એક મોટો ધબકારો પણ થયો, તે ઉપરથી એમ લાગ્યું કે જાણે કોઈ દૂરના ઝાડેથી ફેદી પડ્યું.

સંજવચંદ્રે કહ્યું: “તમે આ ઘાસપર સૂઈ જાઓ, અથવા પાછા ઘેર ચાલ્યા જાઓ; આજ આપની પાછળ ભયંકર મોત ફરે છે! મારે પણ આ સ્થળ છોડીને અત્યારે ચાલ્યા જવું પડશે.”

“ના, હું તો અહીં જ રહીશ.”

“અત્યારે એકલા આ સ્થળે રહેવાની આપને હિંમત છે?”

“હું તો તમારી સાથે આવીશ.”

“ના, તેમ કરવાથી મારું કોઈ પણ કામ થઈ શકે નહિ.”

“ત્યારે હું અહીં જ રહીશ.”

“તો બહુ સાવધાનીથી રહેજો, આપની પાસે પિસ્તોલ છે?”

“હા, છે.”

જે દિશામાંથી અવાજ આવ્યો હતો, તે દિશા તરફ સંજવચંદ્ર ઉતાવળે પગલે ચાલ્યો. ડાબા હાથમાં એક મોટી છરી લીધી અને જમણા હાથમાં પિસ્તોલ બરાબર ધરી રાખી.

કેટલેક દૂર જઈને તારાઓના પ્રકાશમાં સંજીવનદ્રે જોયું કે એક ઝાડ નીચે બેસીને ત્રણ જણા કાંઈક વાતચીત કરે છે; અને એક જણ તેઓની વચ્ચે ધૂળમાં પડ્યો પડ્યો પગ ધસડે છે. તેઓ વચ્ચે ચાલતી વાતચીત સાંભળવાને સંજીવનદ્ર પાસેના એક ઝાડના થડની પાછળ બેઠો રહ્યો.

તેઓમાંથી એક જણ બોલ્યો: “ બેટા, કોઈ બીજાએ તને માર્યો નથી—તારે હાથે જ તું ઝાડપરથી પડી ગયો છે ! ”

જે લોહીલોહાણ થઈ ગયેલો માણસ ધૂળમાં આઝોટતો હતો, તે રડતો રડતો બોલ્યો: “ ઓ—આપ—રે ! હ—વે—હું—જી—વી—શ—કી—શ—ન—હિ—”

એક જણ બોલ્યો: “ હીર, ચાલ અત્યારે આને ઝોળીમાં નાંખીને અહીંથી લઈ જઈએ. ”

હીર બોલ્યો: “ હવે લઈ જઈને શું કરીશું ? જુએ છે ના—માથાની ખોપરી અકાએક ફાટી ગઈ છે; હમણાં જ મરી જશે, આટલે બધે ઉંચેથી જે માણસ પડે, તે કદિ જીવવા પામે ખરો ! ”

પ્રત્યુત્તરમાં તે માણસ બોલ્યો: “ મરી ગયા પછી પણ તેને લઈ જવો પડશે અને જીવતો રહેશે, તોપણ લઈ જવો પડશે, માટે ચાલને હમણાં જ લઈ જઈએ કે પાછળથી કાંઈ હરકત ન આવે. ચંડીતલાનું પડી બાંગેલું મકાન અહીંથી ક્યાં બહુ દૂર છે ? ”

હીર બોલ્યો: “ હા, તે વાત સાચી છે; પરંતુ તે કામ કરવા જઈશું, તો સઘળો વખત તેમાં જશે. બગીચાની પેલી તરફ એક ખાઈ છે, ચાલને તેમાં ફેંકી આવીએ. ”

બીજા માણસનો તેમ કરવાનો વિચાર નહોતો પરંતુ હીરની વાતનો તે અસ્વીકાર કરી શક્યો નહિ.

સઘળા તે ધાયલ થએલા માણસને ઝોળામાં નાંખીને-ઉંચકીને ચાલવા લાગ્યા.

એવા સમયમાં સંજીવનદ્રે ઝાડના થડની પાછળથી પોતાની પિસ્તોલનો એક ખાલી અવાજ કર્યો. તે સાંભળીને બચથી હોરાલાલ અને તેનો સાથી બંને જણા ધાયલ વ્યક્તિને ધડાક દઈને જમીનપર પડતો મૂકીને એકદમ શ્વાસભેર પલાયન કરી ગયા. જો કદિ સંજીવનદ્રે પ્રયત્ન કર્યો હોત, તો તેઓને તે પકડી પણ શકત; કિન્તુ તે વખતે તેમને પકડવાની તેને કશી જરૂર જણાઈ નહિ. સંજીવનદ્રે પોતા પાસેની બત્તી ખુલ્લી કરીને જોયું કે તે કમનસીમ મરી ગયો છે. તે મુઠ્ઠાંને તળાવ તરફ તાલુતો તાલુતો તે આગળ ચાલ્યો.

સંજીવનદ્રના હાથમાં બત્તી હોવાથી રામક્રમાર બાપુએ તેને દૂરથી સહજમાં ઝોળખી કહાડ્યો. તેણે તેને પ્રશ્ન કર્યો: “શું થયું છે?”

મરી ગએલા માણસના મુખ ઉપર બત્તી ધરીને તે બોલ્યો: “આપ આ વ્યક્તિને ઝોળખો છો? અથવા તેને તમે કદિ જોયો છે?”

રામક્રમાર બાપુ પ્રથમ તો તેને નંદઈને ભય પામી ગયો; કિન્તુ પછી સાવધ થઈને બોલ્યો: “ના, ઝોળખતો નથી-તેમ કદિ મેં તેને જોયો પણ નથી.”

“બરાબર તપાસ કરીને જુઓ-શું તેને તમે કદિ જોયો પણ નથી ? ”

“ના, મેં એને પૂર્વે કદિ પણ જોયો નથી; કિન્તુ મ્હં કાંઈક દેવીચરણને મળતું દેખાય છે.”

“તે વાત જવા દો-જોયો છે કે નહિ, તે કહો.”

“ના, નથી જોયો-પણ આનું ખૂન કર્યું કોણે ? ”

પછી સંજીવનદ્રે સઘળી વાત કહી સંભળાવી.

રામકુમાર બાબુએ કહ્યું: “હવે આ મુડું ક્યાં રાખશો ?”

“અહીં રાખીશ—સમય આવ્યે મારે તેનો ખપ પડશે.”

પછી તેણે બગીચાની નજીક ખુશી જગામાં તે મુડું સંતાડી દીધું.

રામકુમાર બાબુએ પૂછ્યું: “હવે આપ શું કરશો ?”

“હવે કેટલીક વાતો તમને પૂછવાની છે, તે પૂછું.”

તે સ્થળે પડેલા તે કપાઈ ગએલા હાથની આંગળીમાંથી એક હીરાની વીંટી બહાર કહાડીને તે બોલ્યો: “તમે આ વીંટીને ઓળખો છો ?”

“હા, ઘણી સારી રીતે ઓળખું છું.” રામકુમાર બાબુએ કિત્તર આપ્યો: “આ વીંટી મારી દિકરી વિમળાની છે.”

“બરાબર તપાસ કરીને જુઓ, તમે તેને સારી રીતે ઓળખા શકો છો ? આપની દિકરીની ઉંમર કેટલી હશે ?”

“તેર વર્ષની.”

સંજવચંદ્ર મંદ હાસ્ય કરાને બોલ્યો: “સત્ય છે. ત્યારે સાહેબ, આ હાથ જોઈને આટલા બધા ભયભીત થઈ જવાનું આપને કશું કારણ નથી; આ હાથ આપની વિમળાનો નથી.”

“આપે તે શાથી જાણ્યું ?”

“મેં જે પ્રકારે એ જાણ્યું, તે વાત હું આપને કહાશ નહિ: મારું કહેવું તમે સત્ય માનજો. વળી જુઓને, જીવતી રમણીના શરીરમાંથી આ હાથ કાપેલો નથી, તે કોઈ મરી ગએલી સ્ત્રીના હોવા જોઈએ—બરાબર કાપેલા ભાગમાંથી જ લોહી નીકળ્યું નથી; કિન્તુ આસપાસ લપેટેલું છે.”

રામકુમાર બાબુએ પૂછ્યું: “એમ કરવાનું કારણ શું ?”

“એમ કરવાનું કારણ આપણે એક બયાનક, કઠીન દુર્ભેદ

રહસ્યમાં પ્રસાધિ પડીએ તે છે. ”

રામકુમાર બાપુ વ્યગ્રતાપૂર્વક બોલ્યો : “ આપ શું એમ ધારો છો કે મારી દિકરી મરી ગઈ નથી ? ”

“ હા, ઘણે ભાગે એવો સંભવ છે. અત્યારે તો મારી એ ધારણા દઢ છે કે તે જીવતી જ છે. ”

ઉદ્વેગ અને ઉદ્દેશપૂર્વક રામકુમાર બાપુ બોલ્યો : “ હે ઈશ્વર ! એ ધારણાને સત્ય ઠરાવજો ! ”

સંજીવચંદ્ર બોલ્યો : “ સાહેબ, ઉદ્વિગ્ન થાઓ નહિ; જ્યારે આપનું કાર્ય મેં હાથમાં લીધું છે, ત્યારે તેનો કાંઈક નહિ ને કાંઈક પત્તો મેળવ્યા વિના હું તેને છોડીશ નહિ. એ કામની અંદર ગમે તેટલા દિવસો લાગે-ગમે તેટલી વિપત્તિ મારે ભોગવવી પડે અને ગમે તેટલું કष्ट સહન કરવું પડે, તોપણ એ કાર્ય કયાં વિના હું કદિ જાંખીશ નહિ. ”

“ તો મારા પર આપનો મોટો ઉપકાર થાય. ”

“ ઉપકાર વળી શો-આપ શું ઉપકાર કરવામાં મારા પર વિશ્વાસ લાવો છો ? ”

“ હા, આપના પર મારો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, વળી આપનાં પ્રત્યેક કામ જોઈને તે અધિકાધિક દઢ થતો જાય છે. ”

“ જો મારા પર આપ વિશ્વાસ કરતા હો, તો મારી વાતો પર પણ વિશ્વાસ લાવજો. જો ઈશ્વરની ઇચ્છા હશે તો ત્રણ દિવસની અંદર તમારી જીવતી દિકરીને લાવીને આપની સામે ઊભી રાખીશ. ”

“ તમે મને નકામું આશ્વાસન આપો છો. ”

“ નહિ-નહિ, એવી મારી ખિલકુલ ટેવ જ છે નહિ. ”

“ ત્યારે શું વિમળા મને મળશે ? ”

“ નક્કી મળશે, તેને જીવતી મેળવવાને હું જીવનનથી પ્રયત્ન કરીશ. આપના ધરમાં પરિમલદેવી સિવાય બીજી કોઈ સ્ત્રી નથી ? ”

“ ચાર દાસીઓ છે. ”

“ તેઓ રાતદિવસ આપને ઘેર જ રહે છે ? ”

“ ના, ત્રણ જણીઓ સંધ્યાકાળ પછી ચાલી જાય છે—માત્ર એક જણી રાત્રે રહે છે. ”

“ જે દાસી રાત્રે રહે છે, તેનું નામ શું ? ”

“ મંગળા. ”

“ કમ્બર કેટલી થઈ છે ? ”

“ પંચાવન—છપન વર્ષની. ”

સંજીવચંદ્ર મનમાં બોલ્યો: “ ત્યારે તે નહિ. ”

પ્રકરણ ૭ મું.

કપાઈ ગએલો હાથ.

I am forfeited to eternal disgrace if you do not commiserate.

*

*

*

*

Go to, them, raise-recover.

Ben Johnson.—“ Poetaster. ”

બીજો દિવસે પ્રાતઃકાળે રામકુમાર બાપુ અદાલિકાની બહાર બેસીને મનમાં ને મનમાં કાંઈક વિચાર કરે છે. કોઈકોઈ વાર એમ પાશુ વિચાર કરે છે કે તેની દિકરને શું જીવિત અવસ્થામાં તે પુનઃ જોઈ શકશે ? હવે વિમળા પિતા કહીને પોતાના કાનમાં અમૃતરસનું સિંચન

કરશે ? શું હવે તે બાલિકાનો ફૂલના જેવો સુકોમળ દેહ પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરીને “દિકરી” શબ્દવડે બોલાવીને શોકથી દમ્બ બની ગએલું-વિદીર્ણ થઈ ગએલું તેનું હૃદય કદિ પણ શીતલ થશે ? ! શરીરી સુખશી સરિતા તેના સંસારમાં વહન કરશે ? તેનો સ્નેહ-ભર્યા કંઠ તેના હૃદયમાં શું પુનઃ પ્રતિધ્વનિત થઈ ઉઠશે ? વળી વચ્ચે વચ્ચે એમ પણ વિચાર કરે છે કે સંજીવચંદ્રે તેને જૂહી વાત કરી છે-જૂહું આશ્વાસન આપું છે.

જ્યારે નવ વાગ્યાનો સમય થયો, ત્યારે સંજીવચંદ્ર રામકુમાર બાપુ પાસે આવી પહોંચ્યો. રામકુમાર બાપુએ મોટા આદરપૂર્વક તેને પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને વધારે બ્યાકુળ બની જઈને પૂછવા લાગ્યો : “સંજીવ બાપુ, મારા હૃદયની અંદર ભયંકર દુઃખ થાય છે, આપ ચોક્કસ ચોક્કસ નિષ્કપટથી મને કહી દો કે આપે સાથી બન્યું જે મારી વિમળા હજી જીવતી છે ? ”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું : “એક દિવસ તમે તે સંધળું જાણી શકશો. એક દિવસ મારી આ મહેનત ઈશ્વર સફળ કરશે. મને એવાં અનેક પ્રમાણો મળી ચૂક્યાં છે કે જેથી હું ભાર ઈધને કહી શકું છું કે આપની દિકરીનું પૂન થયું નથી. ”

“વિમળા જીવતી છે, એ વાત હું તો બિલકુલ સાચી માની શકતો નથી ! હું તો માત્ર એક પછી એક તેના પૂનના જ પ્રમાણો જોઉં છું. ”

“આપની દિકરીને કોઈએ ગુમ સ્થળે સંતાડી રાખી છે. જે માણસે એ કાર્ય કર્યું છે, તે અત્યારે માત્ર, જેથી આપણે વિમળાનું પૂન થયું છે, એમ સાચું માનીએ એવા જ પ્રયત્નો કરીને તે નાના પ્રકારનાં પૂનનાં પ્રમાણો આપણી સામે રજુ કરે છે. એ બીજું કશું

નથી-માત્ર ચતુર માણસની ચાતુરી જ છે.”

“શાપરથી તમે એમ જાણ્યું કે એ સધળાં પ્રમાણો જૂઠાં છે-માત્ર ચાતુરી જ છે?”

“આપને ઘેર આવીને મેં જે જે પ્રમાણો જોયાં, તેપરથી મને સ્પષ્ટ જણાઇ આવ્યું છે કે તે સધળાં જુઠાં છે. વળી એમ પણ સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યું છે કે તે ખૂન નથી; કિન્તુ એક ભયંકર પડ્યંત્ર છે. આપના ઘરની દિવાલપર જે લોહીના છાંટા પડેલા છે, તે જોતાં સારી રીતે જણાઇ આવે છે કે તે છાંટા કોઈ માણસ તેના હાથે કરીને નાંખી ગયો છે. વળી જુઓને જે છરી બિછાનામાં પડી હતી, તે બહુ જ ચતુરપૂર્વક તેવી રીતે રાખવામાં આવી હતી; તે એવી રીતે રાખવામાં આવી હતી કે ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં વાર જ તે દૃષ્ટિએ પડે. વળી તે છરીવડે કોઈનું ખૂન કરવામાં આવ્યું નથી, એમ તે છરી જોતાં જ જાણી શકાય છે. છરી ઉપર કોઈએ લોહી લપેટ્યું છે; તેના આગળના ભાગમાં એક બિંદુ પણ લોહી નથી. છરી શરીરમાં ભોંકવા જતાં પ્રથમ તેના આગલો ભાગ અંદર ધુસ્યા વિના એકાએક તેનો વચલો ભાગ અંદર પ્રવેશ કરી શકે નહિ.”

રામકુમાર બાળુએ વિસ્મયતાપૂર્વક તેનાં બંને નેત્રો વિકસાવીને સંજીવચંદ્ર સામે જોઈને કહ્યું: “સંજીવ બાળુ, ધન્ય છે આપને કે એ સધળું આપે કાળજીપૂર્વક જોઈને શોધી કહાડ્યું! હું તો કશું સમજી શક્યો નહોતો. આપ જે કહો છો, તે મને મનમાં બરાબર હસી જાય છે; આપ એક ઉત્તમ અને સુનિપુણ જસૂસ છો, તે આપના કાર્યના પ્રારંભમાં જ હું જાણી ગયો છું. ગમે તેમ હોય, પરંતુ સંજીવ બાળુ, હું આપને એટલી વિનંતિ કરું છું કે ગમે તે પ્રકારે મારી વિમળા મને મેળવી આપો.”

સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “એમાં વિનતિ શાની સાહેબ-એ તો અમારા લોકનું મુખ્ય કામ છે! હું અત્યારે એવા રહસ્યમાં પડ્યો છું કે બીજી વાતનો વિચાર કરવાનો પણ મને સમય મળતો નથી. હું એટલો બધો ઉત્કંઠિત બની ગયો છું કે એક ક્ષણ વારમાં જ એ સધળા ષડ્યંત્રનો ભેદ ખુલ્લો કરી નાંખું; કિન્તુ કોઈ મોટા શક્તિમાન માણસનું આ કાર્યકલાપ છે, તેથી સહજમાં તે સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ. કપડાની અંદરથી તે કપાઈ ગએલો હાથ બહાર કહાડીને બોલ્યો: “જુઓ, આ હાથ જોઈને આપ શંકાશીલ બની ગયા છો કે આપની દિકરી જીવતી નથી; કિન્તુ હું કહું છું કે આપની દિકરી જીવતી છે. એનું આ એક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે.”

“હું તો એ કપાઈ ગએલા હાથની કાંઈ પણ વાત સમજી શકતો નથી.”

“આ હાથ કદિ પણ આપની દિકરીનો નથી. આપની દિકરીની ઉંમર તેર વર્ષની છે; કિન્તુ આ હાથ કોઈ વીસ અથવા તે કરતાં પણ વધારે ઉંમરના મનુષ્યનો છે. કોઈ મરી ગએલી સ્ત્રીના શબમાંથી આ હાથ કાપી લાવીને તેની આંગળીમાં આપની દિકરીની વીંટી ધાલી છે.”

“તેમ કરવામાં ખૂન કરનારનો શો ઉદ્દેશ હશે?”

“એની અંદર ગુણ મતલબ રહેલી છે—આપની દિકરીનું ખૂન કર્યું છે, એનું પ્રમાણ દેખાડવાનો તેનો ઉદ્દેશ છે.”

“જો મારી દિકરી જીવતી રહે, તો કેવા પ્રકારથી તેઓનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ થશે?”

“તેઓ પ્રથમ અત્યારે તો તમારી દિકરી મરી ગઈ છે, એવું સાબિત કરવાને પ્રયત્ન કરે છે અને પાછળથી તેમનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ

કરવાને તેઓ ઇચ્છે છે; પરંતુ હજીસુધી તેનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ થઈ શક્યો નથી. તેઓની સધળી ચાલાકી મારા સમજવામાં આવી ગઈ છે. હવે મારું જે કર્તવ્ય છે, તે હું કરીશ.”

“ હવે આપનું શું કર્તવ્ય છે ? ”

“ મૃત્યુ પહેલાં વિમળાનો ઉદ્ધાર કરવો. ”

પ્રકરણ ૮ મું.

“ રમલ. ”

રામકુમાર બાપુ—જ્યારે પડ્યંત્ર રચનારા જાણુશે કે તેઓનું પડ્યંત્ર નિષ્ફળ નીવડ્યું છે, ત્યારે તેઓ મારી વિમળાને શું જીવતી રહેવા દેશે ?

સંજીવચંદ્ર—(મંદ હાસ્ય કરીને) જ્યાંસુધી હું વિમળાનો ઉદ્ધાર કરીને અહીં લાવી શકું નહિ, ત્યાંસુધી તે વાત તેઓના જાણુવામાં હું કદિ આવવા દઈશ નહિ. હવે તો શક્તિ સાથે મારે પણ શક્તા કરવી જ પડશે, સહેજમાં કશું થઈ શકશે નહિ. તેઓ જેમ તેમનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા માટે એક પછી એક વિમળાના મૃત્યુનાં પ્રમાણો દેખાડે છે, તેવી રીતે હું પણ જાણુ વિમળાના શત્રુની શોધ કરતો ફરું છું, એવા પ્રકારનો બાવ બહારથી દેખાડીશ. કિન્તુ અંદરનો જે પરિશ્રમ છે, તે આપની દિકરીનો મૃત્યુ પહેલાં ઉદ્ધાર કરવાનો છે.

રામકુમાર બાપુ—કિન્તુ સંજીવ બાપુ, તેઓ વિમળાને વધારે દ્વિસસુધી જીવતી રાખશે નહિ, તે હું સારી રીતે જાણુ શક્યો છું.

સંજીવચંદ્ર—તેનો જીમો મારે માથે. પ્રથમ તો મારે એ જાણુ-

વાનું છે કે એ દુષ્ટાએ તેનું મુડદું ક્યાં સંતાડ્યું છે.

રામકુમાર બાપુ—(વિસ્મય અને ભય પામીને) એ શું બોલો છો સંજીવ બાપુ ? હમણાં કહો છો કે તે જીવતી છે અને પાછળથી કહો છો કે તેનું મુડદું ક્યાં સંતાડ્યું છે ?! ત્યારે કેવી રીતે હું મારી વિમળાને જીવતી મેળવી શકીશ ?

સંજીવચંદ્રે મંદ હાસ્ય દરીને કહ્યું : “હું જે મુડદાની વાત કરું છું, તે તમારી વિમળાનું નહિ, કિન્તુ જેનો આ કપાઈ ગએલો હાથ છે, તેના મુડદાની હું પ્રથમ શોધ કરવાને ઈચ્છું છું. આપણે અત્યારે જાણે વિમળાના મુડદાની શોધ કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, એવો દેખાવ કરીશું તો તે મુડદાનો પત્તો લાગશે. એ દરમિયાન આપની વિમળાના ઉદ્ધારનો પણ સુયોગ જોઈ લેવાશે. કિન્તુ સહજમાં આપની દિકરીનો ઉદ્ધાર થઈ શકશે નહિ—અનેક પ્રયત્નો કરવા પડશે. મારે પણ એક વાર પ્રથમ ખાતરી કરવી પડશે કે આ કપાઈ ગએલો હાથ આપની દિકરીનો છે કે નહિ. મુખ્ય વાત એ છે કે તેઓ જેમ પાંદડે પાંદડે ફરી રહ્યા છે, તેવી રીતે મારે પણ ડાળીએ ડાળાએ ફરવું પડશે, જે તેમ ન કરવામાં આવે તો કાર્ય સિદ્ધ થવું અસંભવિત છે.”

રામકુમાર બાપુએ કહ્યું : “ સંજીવ બાપુ, આપની શક્તિ અદ્ભુત છે ! આપના ઉદ્યમથી મારી દિકરીનો ઉદ્ધાર થાય, એમાં આશ્ચર્ય શું ? ”

સંજીવચંદ્ર—જગદીશ્વરની કૃપાથી અને આપના આશીર્વાદથી આ કાર્યમાં મને જલ્દી સફળતા મળશે—આપની દીકરી વિમળા હવે આપને જલ્દી મળશે.

રામકુમાર બાપુ—હું પણ આપને યોગ્ય ઈનામ આપીશ.

સંજીવચંદ્ર—બહુ સારું. જે કદિ આપની મહેરબાની મેળ-

જવાને માંડે નસીબ બળવાન હશે, તો જલ્દી હું મારા કાર્યમાં સફળતા મેળવીશ. આપ મારી કાંઈ પણ વાત કોઈને પણ કરશો નહિ.

રામકુમાર બાબુ—સંજીવ બાબુ, આ ભયાનક વ્યૂત્પન્ન રચનારા કોણ હશે ?

સંજીવચંદ્ર—સમય આવ્યે તે જાણવામાં આવશે.

રામકુમાર બાબુ—પ્રથમ મૃતદેહની શોધ કરવાની શી જરૂર છે ? પ્રથમ વિમળાનો ઉદ્ધાર કેમ કરતા નથી ?

સંજીવચંદ્ર—પ્રથમ જો તે મુડદાની શોધ કરવામાં આવે, તો અનેક પ્રકારની સરળતા પ્રાપ્ત થાય. તે લાસ જો આટલા દિવસની અંદર સડી ગઈ હશે, તોપણ તે આપની દિકરીની લાસ છે કે નહિ તે જાણખાશે. તેમ થવાથી તેઓના મનમાં દૃઢતા ઉત્પન્ન થશે કે તેઓનો અભિપ્રાય હવે સિદ્ધ થવા આવ્યો છે અને તેથી આપણે પણ ઉદ્દેશ સફળ થશે.

રામકુમાર બાબુ—સાહેબ, શું હજી કાંઈ પણ તમારા જાણવામાં આવ્યું નથી ?

સંજીવચંદ્ર—કેટલુંક જાણવામાં આવ્યું છે; કિન્તુ તે ધણું જોખું છે.

રામકુમાર બાબુ—જો જાણવામાં આવ્યું હોય, તે મને કહોને.

સંજીવચંદ્ર—હમણાં નહિ—સમય આવ્યે કહીશ.

રામકુમાર બાબુ—સંજીવ બાબુ, જસસ્સો ધણી વખત નાના પ્રકારના ગુપ્તવેશો ધારણ કરે છે. તેથી જો કદિ આપ ગુપ્તવેશ ધારણ કરશો, તો હું શી રીતે તમને જાણખી શકીશ ?

સંજીવચંદ્ર—હું ગુપ્તવેશ જવલ્લે જ ધારણ કરું છું. બુદ્ધિનો અભાવ હોવાથી કેટલાક એ પ્રમાણે કરે છે; કિન્તુ મને એવો સમજશો નહિ—હું તો આવા જ વેશમાં આપનું કાર્ય પૂરું કરીશ, તોપણ જો કદિ

મારે ખીજે વેશ ધારણ કરવાની જરૂર પડશે, તો તમે મારી તરફ આંખ ફેરવશો કે તુરત જ હું મારી એક આંખ મીચી વાળીશ, કે જેથી સહજમાં તમે મને ઓળખી શકશો. આ વાત ધ્યાનમાં રાખજો.

રામકુમાર બાબુ—સારું, હું યાદ રાખીશ.

સંજીવચંદ્ર—હવે આપ નિશ્ચિંત રહેજો. આપની દિકરીનો ઉદ્ધાર કરવાનો બાર મારા ઉપર છે.

એમ બોલીને સંજીવચંદ્ર ત્યાંથી વિદાય થઈને બગીચામાં ગયો. જે સ્થળે હીરાલાલ અને તેના બંને સાથી મરવા પડેલા પુરૂષની ગઈ રાત્રે સારવાર કરતા હતા, તે જ સ્થળે અને તે જ ઝાડ નીચે તે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં લોહીલોહાણ થએલો એક રમાલ પડેલો તેના જોવામાં આવ્યો. જાણવામાં આવ્યું કે ધવાએ ત્ર વ્યક્તિને વાગેલે સ્થાને એ રમાલ દાખી રાખવામાં આવ્યો હતો.

તે રમાલને સારી રીતે પહોળો કરીને તે જોવા લાગ્યો. તપાસ કરતાં એક ખૂણે કોઈનું નામ લખેલું તેના જોવામાં આવ્યું. નામનો પહેલો અક્ષર લોહીના ડાઘથી તદ્દન ઢંકાઈ ગયો હતો; બાકીના ત્રણ અક્ષર ઝાંખા ઝાંખા નજરે પડતા હતા. તે અક્ષરો “રમલ” હતા. સંજીવચંદ્રે મનમાં વિચાર્યું કે નામનો પહેલો અક્ષર “પ” લોહીથી ઢંકાઈ ગયો છે. તેણે જાણ્યું કે આ રમાલ પરિમલનો જ હોવો જોઈએ. તે મનમાં બોલ્યો: “પરિમલ ! હવેથી તું મારા સંદેહનું પાત્ર બની. જેતી રહેજો કે તારી ચતુરાઈભરેલી જાળ હું કાપી નાંખું છું કે નહિ, તારું સુંદર-નિર્દોષ-અકલંકિત મુખ જોઈને મને જે તારા પર વિશ્વાસ ઊપજ થયો હતો, તે હવે એકાએક નાશ પામ્યો છે. તારા નામવાળો રમાલ તારા પર સંદેહ લાવવાને કારણીભૂત થઈ પડ્યો છે. હવે મને જણાયું કે ફૂલના ઢગલામાં પણ જેરી સર્પનું બચ્ચું સંતાઈ શકે છે ખરું !”

પ્રકરણ ૯ મું.

મહાયુદ્ધ.

દેવીદાસ રામકુમાર બાબુને ઘેરથી તિરસ્કાર પામીને ગયા પછી તે પાછો ફરીથી બેહાલામાં આવ્યો જ નહિ. તે સમજી પણ શક્યો નહિ કે રામકુમાર બાબુએ તેને ઘેર આવવાની શા કારણથી પોતાને મનાઈ કરી છે. હાલમાં તેના હૃદયમાં વિમળાની ચિન્તા બહુ બધા કરી રહી છે. હવે તે તેના મિત્રોને પણ મળવા જતો નથી. તેઓ તેને ત્યાં આવે, ત્યારે તે તેમની સાથે જાડું બોલતો પણ નથી. તેઓએ તેના સ્વભાવમાં આવો એકાએક ફેરફાર થઈ જવાનું કારણ પૂછ્યું; પરંતુ કશો ઉત્તર મળ્યો નહિ. કદિ ઉત્તર આપતો તો “કશોય મારા સ્વભાવમાં ફેરફાર થયો નથી” એમ કહીને તે વાત એકાએક ઉડાવી દેતો. કિન્તુ તેઓ જોતા કે તેના સુંદર મુખ ઉપર કોઈ એક બચંકર વિષાદની છાયા છવાઈ રહી છે.

કોઈ કહેતું કે વિમળાને માટે એ મિથ્યા શોક કરે છે—મિથ્યા દુઃખ પામે છે—મિથ્યા ઉદાસ રહે છે. જ્યારે તે તેની અતુલ ધન-સંપત્તિનો અધિપતિ થશે, ત્યારે તેનું મન શાન્ત થશે. કોઈ વળી ગુપત્યુપ એમ પણ કહેતું કે દેવીદાસના મનમાં કાંઈ પણ દુઃખ નથી—એ તો માત્ર ઢોંગ કરે છે; તે પોતેજ વિમળાનું ખૂન કરનાર છે.

પ્રિય વાચક ! ચાલો, આપણે આ પ્રકરણમાં એક વાર દેવીદાસની મુલાકાત લઈએ. અત્યારે સંધ્યા સમય થવા આવ્યો છે. ગાયોના પમથી ઉડતી ધૂળનું વાદળ આકાશમાં છવાઈ ગયું છે. સામે યામિની રાક્ષસી પોતાનું બચંકર વદન વિકાસીને બચાનકતામાં વધારો કરી

રહી છે. સામેથી ક્રાન્તિમયી સંધ્યા યામિનીની હિંસામયી મૂર્તિને આવતી જોઈને અને પોતાની સુંદરતાનો ક્ષય થતો જોઈને તે એકા-એક મલીન થઈ મઈ-દીર્ઘ નિશ્વાસ ત્યાગ કરવા લાગી-રડવા લાગી. વાવાઝોડું શરૂ થયું અને સાથે સાથે ટમ્-ટમ્ વરસાદ પણ આવવા લાગ્યો. યામિનીએ તે વખતે કેટલાંક કાળાં વાદળાંને ખેંચી લાવીને સંધ્યાનો ધોર અંધકાર વધારે ધોરતમ કરી મૂક્યો.

કાલીઘાટથી દક્ષિણ દિશા વરદ જે એક રસ્તો જાય છે, તે રસ્તે થઈને ટાલિંગંજમાં જવાય છે. પૂર્વે-આપણી કથાને સમયે એ રસ્તાની બંને બાજુએ એક ભયાનક ધાડું જંગલ આવી રહેલું હતું. હાલમાં પણ એ સ્થળે મોટાં મોટાં અનેક પૂરાતની ઝાડો જોવામાં આવે છે. વચ્ચે વચ્ચે એક પછી એક એમ અનેક ઝુંપડી-ઓ પણ બની ગઈ છે. કલકત્તા શહેરનું દારિદ્ર્ય નાસી જઈને હાલમાં એ સ્થળે નિવાસ કરીને રહ્યું છે.

એ રસ્તામાં કેવડાતલા નામે એક સ્મશાન છે. સ્મશાનની પશ્ચિમ દિશાએ ગંગા નદી વહન કરી રહી છે. અત્યારે તો એ સ્મશાનમાં ઘણો સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. આપણે જે સમયની વાત કરીએ છીએ, તે સમયે એ સ્મશાન માત્ર વૃક્ષાવલિથી ઘેરાઈ ગયેલું હતું. હાલમાં તો તેને ફરતી ચોતરફ છોટાથી બાંધેલી એક મોટી દિવાલ ઉભી કરવામાં આવી છે. એ સ્મશાનની પશ્ચિમ દિશાએ અપાર વૃક્ષાવલિની વચ્ચે થઈને દેવીદાસ અત્યારે શુપત્યુપ એકલો ચાલ્યો જાય છે.

એવા સમયમાં પાછળથી કોઈ એક જણે આવીને તેને ખભે હાથ મૂક્યો. એકાએક ચમકી જઈને પાછળ ફરીને જોયું તો એક મોટો કદાવર બળવાન પુરૂષ તેની નજરે પડ્યો. તે જોઈને દેવીદાસ બોલ્યો: “ કાણુ છો તમે ? શું જોઈએ છે ? ”

“ હું એક જામસ છું. તમને શોધતો આવ્યો છું. ”

“ આ સ્થળે તમે કેમ આવ્યા છો ? ”

“ પ્રથમ કહ્યું તો ખરું કે આપની શોધ કરવા આવ્યો છું. ”

“ અરે નસીબ ! આપના જેવા મનુષ્યને મારી શી જરૂર છે ? ”

“ જો આપની જરૂર ન હોય, તો હું આવું શામાટે ? આપ

અત્યારે ક્યાં જાઓ છો ? ”

“ એ વાત પૂછવાનું કાંઈ કારણ ? ”

“ કારણ પછી કહીશ. અત્યારે તો હું જે પૂછું, તેનો જવાબ દો. ”

“ હું તમારા પ્રશ્નનો કશો પ્રત્યુત્તર આપવાને ઇચ્છતો નથી અને

આપીશ પણ નહિ. ”

“ જો નહિ આપો, તો તમે મારા કેદી છો. ”

અત્યંત વિસ્મય પામીને દેવીદાસ બોલ્યો : “ કેદી ! શા અપરાધથી કેદી ? ”

“ વિમળાના ખૂનના અપરાધથી. ”

“ વિમળાના ખૂનના અપરાધથી ? ”

દેવીદાસ અત્યંત ક્રોધાયમાન થઈ ગયો. બ્રકટી ચડાવી અને બંને આંખો વિકસાવીને તે ગર્જના કરતો બોલ્યો : “ કાણ સાહસ કરીને એ વાત કહે છે કે હું વિમળાના ખૂનનો અપરાધી છું ? ”

“ હું કહું છું. ”

અકસ્માત પિસ્તોલનો એક અવાજ થયો. તેની સાથે એક ગોળી સંજીવચંદ્રના માથાપર ધર્ષને ચાલી ગઈ.

સંજીવચંદ્રે પ્રથમથી જ જોયું હતું કે દેવીદાસ તેનાં કપડાંની અંદરથી પિસ્તોલ બહાર કહાડે છે. ચાલાકીથી ગોળીમાંથી બચી જવા માટે તે જમીનપર બેસી ગયો હતો. ગોળી માથાપરથી ચાલી ગયા

પછી તુરત જ તે દેવીદાસને બાઝી પડ્યો. સંજીવચંદ્રના બાહુપાશમાંથી છૂટી જવા માટે તેણે અનેક પ્રયત્નો કર્યા, કિન્તુ તે નિષ્ફળ નીવડ્યા. સંજીવચંદ્રને જમીનપર ફેંકી દેવાનો દેવીદાસ જીવનનથી પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

અરસપરસ બંને એક બીજાને હરાવવાને ઇચ્છતા હતા. સંજીવચંદ્રે વિચાર્યું કે તેને બિલકુલ આઘાત કર્યા સિવાય તેનાં હાથયારો ખુચવી લેવાં. દેવીદાસ તેના વિરોધીનો પ્રાણ લેવાને ઇચ્છતો હતો.

ઉભયના શરીરમાં યોગ્ય સામર્થ્ય હતું. કોઈ કોઈને હરાવી શકતું નહોતું. સંજીવચંદ્રના શરીરમાં એવી કોઈ અદ્ભુત શક્તિ હતી કે કોઈ પણ મનુષ્ય ગમે તેવો બળવાન હોય, તોપણ તે પોતાને હરાવી શકતો નહિ. દેવીદાસ એક સ્વરૂપવાન યુવક હતો. તેની સુંદર સુકોમળ કાન્તિમાં તેનું સંપૂર્ણ બળ ગુમ રીતે ટંકાઈ રહ્યું હતું. કિન્તુ તે એવો બળવાન હતો કે સંજીવચંદ્ર તેને કશું પણ કરી શક્યો નહિ. તેના બળની સીમા એટલેસુધી હતી કે સંજીવચંદ્ર તેની પિસ્તોલ પણ ખુચવી શક્યો નહિ. પ્રથમ સંજીવચંદ્ર બચ્ચતો નહોતો કે દેવીદાસ આટલો બધો બળવાન છે.

પૂર્વે દેવીદાસ પોતાને ઘેર પહેલવાન બેયાને રાખીને કુસ્તિ શિખતો હતો, કિન્તુ તેણે પોતાની બુદ્ધિ અને શારીરિક પરિશ્રમથી એટલી બધી શક્તિ મેળવી હતી કે તે તેના શિક્ષક પહેલવાન બેયાને પણ સહજમાં હરાવી દેતો. આખરે મોટા મોટા પહેલવાન કુસ્તિયાળો પણ તેને પહેલવાન કહીને તેને માન આપતા. છેલ્લાં પાંચ વર્ષથી તેણે કુસ્તિનો અભ્યાસ છોડી દીધો હતો; તોપણ તેની તે શક્તિ કાયમ રહી હતી.

હેવટે દેવીદાસે તેની પિસ્તોલ ફેંકી દઈને કમરમાંથી એક તીક્ષ્ણ

છરી બહાર કહાડી. સંજીવ્યદ્રે છરી સહિત તેનો હાથ પોતાની બગલમાં મજબૂત રીતે દાખી રાખ્યો. તેણે જોયું કે જે અત્યારે જશ્દી તેનું હથિયાર ખુંચવી નહિ લઈ શકાય તો પોતાનો જીવ જોખમમાં આવી પડશે. તેણે દેવીદાસનો હાથ પોતાની બગલમાં દબાવી રાખીને પોતાના બંને હાથે તેને ખેંચવા લાગ્યો. પછી ધીમેથી પોતાની ચાલાકીથી તેને જમીનપર પાડી દીધો. તે વખતે સંજીવ્યદ્ર પોતાના બંને હાથે છરી સહિત દેવીદાસના હાથને જમીનપર દબાવી રાખીને છરીનો હાથો દાંતમાં પકડીને ખેંચવા લાગ્યો. કેટલીક વારે દેવીદાસના હાથમાંથી છરી ખુંચવી લીધી. તુરત જ સંજીવ્યદ્ર દેવીદાસની છાતીપર ચડી બેઠો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

યુદ્ધની સમાપ્તિ.

“ સાંભળો દેવીદાસ ! ” સંજીવ્યદ્રે કહ્યું.

“ પ્રથમ મારી વાત સાંભળો. ” યુવકે કહ્યું.

સંજીવ્યદ્રે કહ્યું: “ બોલો ત્યારે. ”

દેવીદાસ—સાહેબ, મારું સર્વસ્વ હું આપને આપી દઉં, જે એક મારા પર મહેરબાની કરે તો.

સંજીવ્યદ્ર—મારે શું કરવાનું છે, કહોને.

દેવીદાસ—આ છરી મારા પેટમાં ઘોંચી દો.

સંજીવ્યદ્ર—(મંદ હાસ્ય કરીને) મારી પાસેથી એવી મહેરબાની મેળવવાનું કારણ શું ?

દેવીદાસ—પોલીસના માણસથી આવી રીતનું અપમાન સહન

કરવા કરતાં મરી જવું સેંકડોગણું સારું છે. જો કદિ તમે તેમ ન કરી શકો, તો મારા હાથમાં આપો, હું એ છરી મારે હાથે કરીને મારા પેટમાં ઘોચી દબાવું.

સંજીવચંદ્ર—ના દેવી બાપુ, આપને તેમ નહિ કરવું પડે; હું આપને કેદ કરીશ નહિ. તમારા નિર્દોષપણા ઉપર તમને પોતાને જેટલો વિશ્વાસ છે, તેના કરતાં પણ મને તમાસ પર વધારે વિશ્વાસ છે, તે તમે નક્કો સમજજો. હજી પણ હું તમારી નિર્દોષિતા સાબિત કરીશ. આપ વિનાઅપરાધે અપરાધી બનો નહિ, તે માટે હું વિશેષ પ્રયત્ન કરીશ.

દેવીદાસ—કોણ મને અપરાધી ઠરાવે છે ?

સંજીવચંદ્ર—કોઠાને એક વાર, સઘળી વાત હું આપને કહું છું. મારા પર અણુવિશ્વાસ કરશો નહિ. ગઈ કાલની વાત આપ બૂલી જાઓ—હું પણ બૂલી જઈ-જો બનવાનું હતું તે બની ગયું છે.

બંને જણા ઉભા થયા. ઉભયના મુખ સામે ઉભય તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યા. દેવીચરણ દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળો અને સ્થિર ચિત્તવાળો હોવાથી સંજીવચંદ્રને જોઈને તુરત સમજી ગયો કે આ વ્યક્તિ પોતાના કરતાં બુદ્ધિ અને બળ એ બંને શક્તિમાં ચડીઆતો છે.

દેવીદાસ—હા, હું પણ એમ ધારતો હતો કે આ ખૂનનો સંદેહ મારા પર આવી પડશે.

સંજીવચંદ્ર—હું પણ તેમ જ કહું છું કે એ ખૂનનો સંદેહ આપને માથે આવી પડ્યો છે.

દેવીદાસ—સાહેબ, શું કહો છો, મારા પર સંદેહ આવવાનું કારણ શું ?

સંજીવચંદ્ર—કારણ તો એક બાબતુએ રહ્યું, કિન્તુ મારા જાણવામાં

જે આવ્યું, તેથી પણ તમારા પર સંદેહ લાવવાનું વિશેષ કારણ છે. વિમળાના મૃત્યુથી આપને લાભ છે.

દેવીદાસ—વિમળાના મૃત્યુથી મને શો લાભ છે ?

સંજીવચંદ્ર—આપના પાલક પિતા જે વિલ કરી ગયા છે, તે વિવ્રના મત પ્રમાણે તો વિમળાનું મૃત્યુ થવાથી સઘળા ધનસંપત્તિના માત્ર આપ એક જ અધિકારી છો.

દેવીદાસ—બસ એટલા માટે જ ?

સંજીવચંદ્ર—ત્યારે બાળું શું ?

કેટલીક ક્ષણસુધી દેવીદાસ સ્તબ્ધ રહ્યો. બંને આંખો મોંચી વાળી. હૃદયમાં કોઈ એક પ્રકારનું દુઃખ અનુભવવા લાગ્યો. થોડી વાર પછી આંખો ઉઘાડીને બોલ્યો: “ સાહેબ, આપ જે મારા બોલવાપર વિશ્વાસ લાવો, તો હું ઈશ્વરના સોગંદ ખાઈને આપને સઘળી વાત જણાવી દઉં.”

સંજીવચંદ્રને તો એટલું જ જોઈતું હતું. તેણે તુરત જ સંમતિ આપી.

દેવીદાસ ઉઠંગપૂર્ણ વચને બોલવા લાગ્યો: “ સાંભળો સાહેબ, સેંકડો માણસો મારા પર સંદેહ લાવે છે અને પાછળથી પણ લાવશે; કિન્તુ હું મારું પોતાનું મન જાણું છું. વિમળાની સાથે મારે કેવો સ્નેહ હતો—વિમળા મને કેવી ચાહતી હતી અને હું તેને કેવો ચહાતો હતો—તે કોણ સમજી શકે ? તેના સ્નેહની આગળ ધન શા હિસાબમાં છે ? તેના એક વાળને માટે હું મારો પ્રાણ આપવાને પણ સદા તત્પર હતો. હું સારી રીતે સમજતો હતો કે વિમળા મારા પર જે પ્યાર રાખે છે, તેટલો પ્યાર આ પૃથ્વી ઉપર બીજું કોઈ રાખતું નથી.”

સંજીવચંદ્ર—દેવીદાસ બાપુ, આપે જે કહ્યું કે વિમળા આપને

તેના પ્રાણ કરતાં પણ અધિક ચાહતી હતી, કિન્તુ તેના તે સ્નેહ ખરો હતો, એ વિષે આપનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે ?

દેવીદાસ—હવે વિશ્વાસ શેના પર કરું ? આ જગતમાં વિશ્વાસને નામે જે કાંઈ હતું—તે અત્યારે અણુવિશ્વાસના રૂપમાં તીક્ષ્ણ છરી લાંબને ધાતકની માફક બ્રમણ કરે છે. હવે તો મારા પોતાનો પણ વિશ્વાસ કરી શકું નહિ. વિમળાપર મારો જેટલો વિશ્વાસ હતો, તેટલો મારો પોતાનો પણ મને કદિ વિશ્વાસ નહોતો.

એટલું બોલતાં દેવીદાસની બંને આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. દુઃખ, શોક અને વિપાદનાં ચિન્હો એકી વારે તેના મુખપર પ્રકટી ઉઠ્યાં.

સંજીવચંદ્ર—દેવીબાણુ, દીલગિર થાઓ નહિ, આપ શું એમ ધારો છો કે વિમળા મરી ગઈ નથી—જીવતી છે ?

દેવીદાસ—તે વાત આપને હમણાં શું કહું ? કહેવાની ક્ષમિયા પણ નથી.

સંજીવચંદ્ર—દેવીચરણ, મને આપનો એક હિતેચ્છુ બાઈ સમજો, મારા પર વિશ્વાસ રાખો. જુઓ કે તે મિત્રતાનો પરિચય હું તમને જલ્દી કરાવી આપું છું કે નહિ.

દેવીદાસ—આપના પર મારો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. આપ સાહેબનું નામ શું ?

સંજીવચંદ્ર—મારું નામ સંજીવચંદ્ર મુખોપાધ્યાય.

દેવીદાસ—સંજીવ બાણુ, એની અંદર ગુઢમંત્રણા છે. વિમળા જીવે છે, એ વાત હું સારી રીતે જાણું છું અને તે મરી ગઈ છે એમ કહીને નાના પ્રકારના જે અનેક પ્રયોગો કરવામાં આવે છે, તે સઘળા કેવળ આપણને તેની શોધ કરતા અટકાવવાને માટે જ છે.

સંજીવચંદ્ર—ત્યારે શું આપે તેને માટે કાંઈ શોધ કરી છે ? આપે સાથી જાણ્યું કે વિમળા જીવતી છે ?

દેવીદાસ—તે રાત્રે હું બીજા કોઈ ન જુવે તેમ ખૂનવાળા ઓરડામાં જોઈ આવ્યો છું. જોકે ઓરડામાં મેં પ્રવેશ કર્યો નહોતો, તોપણ બહારથી જે જે જોયું, તે પરથી હું નક્કી કહી શકું કે તે એક ભયંકર વ્યવસ્થા છે—ખૂન નથી.

સંજીવચંદ્રે મંદ હાસ્ય કર્યું; આનંદની રેખાઓ તેનાં બંને નેત્રોમાં પ્રકટી ઊઠી. તે બોલ્યો: “કેટલુંક આપ જાણો છો ખરા.”

દેવીદાસ—કેટલુંક કેમ—મેં જે જે કહ્યું, તે સઘળું સત્ય છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

આ કોનું મુડદું છે ?

સંજીવચંદ્ર—જમે તેમ હોય, કિન્તુ અત્યારે તો કોણ દોષી છે, એ નક્કી કરવાનું છે.

દેવીદાસ—કોણ દૂષિત ? વિમળાનો પિતા ?

સંજીવચંદ્ર—ના તમે.

દેવીદાસ—(વિસ્મયપૂર્વક દૃષ્ટિથી સંજીવચંદ્રના મુખ સામે જોઈને) હું ! હું કેમ ? હું શા પ્રકારે દૂષિત હોઈ શકું ?

સંજીવચંદ્ર—આપ તો વિમળાની પાછળ સઘળી ધનસંપત્તિના અધિકારી થશો; કિન્તુ હું આપને દૂષિત માની શકતો નથી. દેવીબાપુ, આપને કોઈ એવું સગું છે, કે જેને આ કાર્યમાં કાંઈ લાભ થાય ?

દેવીદાસ—ના, કોઈ પણ છે નહિ.

સંજીવચંદ્ર—તમે નક્કી જાણો છો કે આપના કુટુંબમાં એવું કોઈ પણ સગું નથી, કે જે આપના મરણ પાછળ આપની ધનસંપત્તિનું ઉત્તરાધિકારી થઈ શકે ?

દેવીદાસ—ના, હું નક્કી જાણું છું કે કોઈ પણ નથી.

સંજીવચંદ્ર—વારૂ, યોગ્ય સમયે જાણવામાં આવશે.

દેવીદાસ—યોગ્ય સમયે શું જાણવામાં આવવાનું હતું ?

સંજીવચંદ્ર એક વાતમાંથી બીજી વાતમાં ગુપ્ત્યુપ પ્રવેશ કરવામાં બહુ કુશળ હતો. તેણે કહ્યું: “ તમે પરિમલદેવીને જાણો છો ? ”

દેવીદાસે કહ્યું: “ હા, જાણું છું. ”

“ પરિમલ રામકુમાર બાપુને શું થાય ? ”

“ જાણેજી—બહેનની દીકરી. ”

“ આપને શું થાય ? ”

“ કંઈ પણ નહિ. ”

“ દેવી બાપુ, હું આપને કેટલીક વાત પૂછવાને ઇચ્છું છું; કિન્તુ હું ધારું છું કે તે સંબંધી વાત આપને અસંતોષજનક લાગશે; તોપણ તમે કશું ખોટું લગાડશો નહિ. ”

“ પૂછોને, હું જે જાણતો હોઈશ, તેનો ઉત્તર આપીશ. ”

પ્રશ્ન—કદિ—કોઈ પણ દિવસ આપે પરિમલદેવીને સ્નેહની આંખે જોઈ છે ?

ઉત્તર—ના, કદિ પણ નહિ.

પ્રશ્ન—તેણે કદિ સ્નેહની આંખે તમને જોયા છે ?

ઉત્તર—ના, એક દિવસ પણ નહિ.

પ્રશ્ન—તમે સાથી જાણ્યું કે તેણે આપને કદિ પણ સ્નેહની આંખે જોયા નથી ?

ઉત્તર—સ્નેહની વાત તો દૂર રહી, કિન્તુ મારી તરફ તો તે સંપૂર્ણ રીતે વિપરીત છે. મારા પર તેને સ્વાભાવિક રીતે જ દ્વેષ છે; તે કાંદ પણ મારા તરફ પ્રેમની આંખે જુએ જ નહિ અને હું પણ જોઈ શકું નહિ.

પ્રશ્ન—તો પછી આપના મૃત્યુથી તેને કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ નહિ ?

ઉત્તર—મારા મૃત્યુથી જેટલો લાભ આપને થાય, તેટલો જ એને થાય; તેથી અધિક બિલકુલ નહિ, તે નક્કી જાણજો.

સંજીવચંદ્ર—સારું, ત્યારે મારી સાથે આવો.

દેવીદાસ—ક્યાં ?

સંજીવચંદ્ર—રામકુમાર બાપુને ઘેર.

દેવીદાસ—તે સ્થળે આવવાની મને મનાઈ કરી છે.

સંજીવચંદ્ર—હું આપને ગુપત્યુપ લઈ જઈશ.

દેવીદાસ—કારણ ?

સંજીવચંદ્ર—હું આપને એક મુડકું બતાવવાને ઇચ્છું છું.

દેવીદાસ—(વિસ્મય પામીને) મુડકું ! (વ્યાકુલ ચિત્તે) વિમળાનું તો નથી કે ?

સંજીવચંદ્ર—તમે જોજોને.

* * * * *

તારાઓના ઝાંખા પ્રકાશમાં બંને જણા રામકુમાર બાપુના બગીચામાં જઈ પહોંચ્યા.

સંજીવચંદ્ર—દેવી બાપુ, બય પામશો નહિ કે ?

દેવીદાસ—ના.

ઉપર જણાવેલા ખુલ્લા મેદાનમાં સંતાડેલા મુડકાને બહાર કઢા-

દીને ખતીનો તીક્ષ્ણ પ્રકાશ તેના મ્હોંપર ફેંકીને સંજીવચંદ્ર બોલ્યોઃ
 “ જુઓ, તમે આને ઝોળખો છો ? ”

દેવીદાસ શંકાશીલ બની ગયો-હૃદયનું બળ નાશ પામ્યું-નેત્ર
 વિકસાવીને રૂઢ શાસે જેવા લાગ્યો. કેટલીક ક્ષણસુધી તે કશો ઉત્તર
 આપી શક્યો નહિ.

સંજીવચંદ્ર—જલ્દી બોલો, વિશ્વાસ કરવાનો અત્યારે સમય નથી.

દેવીદાસ—આ કોનું મુડકું છે ?

સંજીવચંદ્ર—કોનું છે, તે તમે કહો.

દેવીદાસ તે મુડકાની પાસે ધ્રુંટણીએ બેસીને બારીક દૃષ્ટિથી
 જેવા લાગ્યો.

સંજીવચંદ્ર—ઝોળખી શકો છો ? કદિ પણ આ વ્યક્તિને તમે
 કોઈ પણ સ્થળે જોએલી છે ?

દેવીદાસ—ના, કદિ પણ જોએલી નથી.

સંજીવચંદ્ર—ત્યારે હવે શું થશે ?

દેવીદાસ—આ વ્યક્તિ કોણ છે, તે આપ જાણો છો ?

સંજીવચંદ્ર—ના, જાણતો નથી. હું તો એક મોટા રહસ્યમાં
 પડી ગયો છું.

દેવીદાસ—આ વ્યક્તિ કેવા પ્રકારથી મરી ગયેલી છે ?

સંજીવચંદ્ર—તે હું પાછળથી કહીશ.

એમ કહીને તે એકાએક દેવીદાસનો હાથ પકડીને તેને થોડેક દૂર
 ખેંચી ગયો. ખતીનું અજવાળું પણ બંધ કરી દીધું. પોતે ઘાસ ઉપર સર્પ
 પડીને દેવીદાસને પણ તેમ કરવાને કહ્યું: “બોલશો નહિ-કોઈ આવે છે.”

પ્રકરણ ૧૨ મું.

કાકા.

બંને જણા તે સ્થળેથી કેટલેક દૂર જઈને એક ઝાડીની પાસે ધાસ ઉપર સૂઈ ગયા.

તે અધકાર અને ટમટમ વરસતા વરસાદની અંદર તે મુડદાનું બગડી ગયેલું મ્હોં એક ભયાનક વિભીષિકાના જેવું દેખાવા લાગ્યું.

દેવીદાસે અત્યારસુધી કાંઈ પણ શબ્દ સાંભળ્યો નહોતો; તે સંજીવચંદ્રને આ પ્રમાણે એકાએક સંતાઈ જતો જોઈને વિસ્મિત થઈ ગયો અને સંજીવચંદ્રના મુખ સામે એકીટસે જોવા લાગ્યો. તેણે જોયું કે તેની સતર્કતા, તીક્ષ્ણ દષ્ટિ, ચતુરાઈ જાણે તેની આંખોમાં પ્રતિક્ષણે ભાસ્યમાન થાય છે.

કેટલીક વાર પછી એક મનુષ્ય આવીને તે મુડદાની પાસે ઉભું રહ્યું અને તેને પોતાના હૃદય પાસે ખેંચી લાવીને બોલ્યું: “નર! આ આશ્વા કરીને આવ્યો હતો! તારે માટે મેં આ ભયંકર કામમાં હાથ ધાલ્યો; કિન્તુ આજ મારી સધળી મહેનત નિષ્ફળ નીવડી. તે મારું સધળું નિષ્ફળ કર્યું.” એમ કહીને તે રડવા લાગ્યો.

કેટલીક વાર રજા પછી અત્યંત ઉદાસીથી તે પાછો ચાલ્યો ગયો.

સંજીવચંદ્રે દેવીદાસને કહ્યું: “આપ હવે ઘેર જાઓ. જ્યારે કામ પડશે, ત્યારે હું આપને ઘેર આવીને મળીશ. પણ સાવધાન રહેજો કે આપણી આ સધળી વાત આપના મ્હોંએથી બીજા કોઈ માણસને કાને જવા પામે નહિ.”

દેવીદાસે સંજીવચંદ્રનો હાથ પકડીને કહ્યું: “સંજીવ બાપુ, આ-

પને એક વાત કહેવાને હું ઇચ્છું છું. હમણાં જે માણસ અહીં આવીને ચાલ્યો ગયો, તેને મેં કોઈક સ્થળે જોયો હોય એમ લાગે છે; ધણું કરીને હું તેને ઝોળખું પણ છું; પણ અત્યારે તે યાદ આવતું નથી. ”

“ બહા માણસ, સારી રીતે ધ્યાન દેતે આ મુડદાને જુઓ તો ખરા, મને પણ પ્રથમથી જ એમ જણાયું કે તેને ચહેરા બરાબર આપના ચહેરાને મળતો આવે છે. ”

“ જેવી રીતે તમે બણ્યું; તેવી જ રીતે મને પણ એમ જણાય છે કે હું તેને ઝોળખું છું. (થોડી વાર વિચાર કરીને) હા, હવે મને યાદ આવ્યું, જે માણસ અહીં આવીને ચાલ્યો ગયો, તેને હું ઝોળખું છું. ”

“ તે કાણ હતો, ત્યારે બોલોને. ”

“ ના, માફ કરો, તે હું નહિ કહું. ”

“ દેવીઆણુ, આપનું મન સ્થિર કરો, તે વાત મને જો જણાવશો, તો વિમળાની શોધમાં મને ઘણી મદદ મળશે. ”

“ તે મારા કાકા હતા. ”

“ આપના કાકા ? નામ શું ? ”

“ નામની મને ખબર નથી. ”

“ એ શું બોલો છો ? આપના કાકાના નામની આપને ખબર નથી ? ”

“ ઘણા દિવસથી નામ હું જૂલી ગયો છું; તેને ઝોળખી પણ હું માંડ શક્યો છું. આજ લગભગ અઢાર વર્ષો થયાં, તે અમને છોડીને પરદેશમાં ગયા હતા, પાછળથી સાંભળવામાં આવ્યું હતું કે તે હાકામાં રહેતા હતા, ત્યારપછી મારા પિતાના મરણ પછી એકાએક મારા કાકાના મૃત્યુના પણ સમાચાર મળ્યા. ”

“આપના કાકાને ખીજું કોઈ છે ?”

“હા છે. એક સ્ત્રી અને એક મારી ઉંમરનો પુત્ર.”

“તેનું નામ શું ?”

“નરેન્દ્ર.”

“તો આ મરી ગયેલી વ્યક્તિ આપનો બાઈ થાય ! આપના કાકાને નર કહીને બોલતાં આપણે સાંભળ્યા છે; નરેન્દ્ર હશે નર, કેમ ખરું કે ? ત્યારે કહો છો ને આ મુડદાને હું ઓળખતો નથી ?”

“હું જુહું બોલ્યો નથી. જ્યારે મારી ઉંમર સાત-આઠ વરસની હતી, ત્યારે નર અને હું એક સાથે રમતા હતા, ત્યારપછી આજ સોળ વરસસુધી મેં તેને બિલકુલ જોયો નહોતો. બાસ્ત્યાવસ્થાથી તે યુવાવસ્થાસુધી શરીરની આકૃતિમાં જેટલો ફેરફાર થાય છે, તેટલો ફેરફાર યુવાવસ્થાથી તે પ્રૌઢાવસ્થા અથવા વૃદ્ધાવસ્થાસુધીમાં થતો નથી; એ આપ પણ જાણતા હશો.”

“ખુબી સરળતા થઈ આવી છે, હવે વધારે મહેનત કરવી પડશે નહિ.”

“શેની સરળતા ? અત્યારે આપ મનમાં શો વિચાર કરો છો ?”

“આ ભયંકર રહસ્ય ખુલ્લું કરવાની સરળતા. હું મનમાં શો વિચાર કરું છું, તે વાત અત્યારે આપને કહેવાની જરૂર નથી; કિન્તુ આપ નક્કી જાણજો કે આપની વિમળા જીવતી છે. જ્યારે તમે તમારા કાકાની મને ઓળખાણ કરાવી દીધી છે; ત્યારે એ પડ્યંત્ર ધણે ભાગે સરળ થતું આવે છે. હવે અત્યારે ઘેર જાઓ-પ્રસંગ આવે હું આપને એક ગંભીર રહસ્ય-બેદની વાત જણાવીશ.”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

રહસ્ય ધીમે ધીમે જાંલીર થતું જાય છે !

દેવીદાસ ચાલ્યો ગયો. જે માણસ મુઠ્ઠાની પાસે આવીને શોક કરતો હતો, તે જે દિશામાં ગયો; તે જ દિશા તરફ સંજીવચંદ્ર પણ ચાલ્યો.

કેટલેક દૂર જઈ તેણે જોયું કે પેલો માણસ એક ઝાડની પાછળ બેસીને સંકેતધ્વનિ કરી રહ્યો છે. સંજીવચંદ્ર થોડેક દૂર એક ઝાડના થડની પાસે બેસી ગયો, કેટલીક ક્ષણ પછી પુનઃ સંકેતધ્વનિ થયો. દુરત જ એક બાલિકા સંકેત કરનારની પાસે આવીને ઉભી રહી.

તે વખતે ટમ્કટમ્ વરસાદ વરસી રહ્યો હતો. બંને વચ્ચે બહુ વારસુધી કેટલીક વાતચીત ચાલી; સંજીવચંદ્ર તે સાંભળી શક્યો નહિ અને પ્રયત્ન કર્યા છતાં તે બાલિકાને ઓળખી પણ શક્યો નહિ; કારણ કે તેણે મ્હોંપર સફેદ વસ્ત્રનો ધુમટો તાણેલો હતો. વાતચીત પૂરી થયા પછી બાલિકા રામકુમાર બાપુની અદાલિકા તરફ ચાલવા લાગી. સંજીવચંદ્ર બાલિકાની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. કેટલેક દૂર જઈને જોયું કે બાલિકાએ પાછળના દારમાં થઈને રામકુમાર બાપુની અદાલિકામાં પ્રવેશ કર્યો અને દાર બંધ કરી દીધું; સંજીવચંદ્ર સ્તબ્ધ બની જઈને તે જ સ્થળે ઉભો રહ્યો. તેના હૃદયમાં બહુ ચિન્તા થવા લાગી. એવા સમયમાં અકસ્માત્ કોઈ એક જણે પાછળથી આવીને તેને ખભે હાથ મૂક્યો અને મ્હોં સામે પિસ્તોલ ધરી રાખીને અત્યંત કંઈક સ્વરે બોલ્યો: “ તું ક્યાં જાય છે ? ”

સંજીવચંદ્રે કશો ઉત્તર આપ્યો નહિ. તેણે જોયું કે તે પુરૂષ

બીજો કોઈ નહિ, પણ દેવીદાસનો કાકો છે. તેના જે હાથમાં ખિસ્તોલ હતી, તે હાથ બંને હાથવડે મજબૂત પકડીને સંજીવચંદ્ર ટીંગાઈ પડ્યો અને તેની સાથે જમણા પગવડે તેના બંને પગમાં જોરથી આઘાત કર્યો. તે માણસ તે બચાંકર પાદપ્રહારથી પદબ્રજ થઈને મ્હોંભેર પડીને જમીનને ચુંબન કરવા લાગ્યો. સંજીવચંદ્ર તેની પીઠપર ચડી બેઠો અને જોરથી એક બે મુદ્દિપ્રહાર પણ કરવાને ચૂક્યો નહિ. પોતાના દુપદાવડે તેના બંને હાથ અને બંને પગ પીઠ પર આણીને એકત્ર બાંધ્યા અને તેને તે સ્થળે મજબૂત બાંધી રાખીને પોતે બાલિકાની શોધ કરવા ચાલ્યો.

પરિમલદેવી જે ગૃહમાં સૂતી હતી, તે ગૃહ તરફ સંજીવચંદ્ર ચાલ્યો. તેણે જોયું કે તે ગૃહમાં દીપક બળતો નથી. તે સ્થળે અત્યંત અંધકાર છે. વળી તેણે લોઢાના નળ ઉપર ચડીને ગવાક્ષની બારીમાં થઈને તે ગૃહની અંદર પ્રવેશ કર્યો. બત્તીનું ઢાંકણ ઉઘાડીને તેણે જોયું કે પરિમલ ઘેર નિદ્રામાં સૂતી છે. તેના સહેજ ઉત્તર વક્ષ કિતાવળા શ્વાસને લીધે ઉઘાડી નીચા થાય છે. તેણે પરિધાન કરેલાં વસ્ત્રો મુઠીમાં દબાવીને જોયું કે તે ભીંજ્યાં નથી; પ્રસ્વેદથી સાધારણ એક બે સ્થળે માત્ર ભીનાં હતાં. બત્તીના પ્રકાશમાં તેના પગનાં તળીઆં તપાસી જોયાં, તો તે પણ સૂકાં અને ચોક્ખાં હતાં. તે વિચાર કરવા લાગ્યો: “ત્યારે તે બાલિકા કોણ હશે ? પરિમલ કદિ પણ હોય નહિ; રહસ્ય ધીમે ધીમે ગંભીર થતું જાય છે !”

પ્રકરણ ૧૪ મું.

આ બાલિકામાં જ રહસ્ય લાયું છે !

પરિમલદેવીના શયનભુવનમાંથી બહાર નીકળીને સંજવચ્ચે પુનઃ બગીચામાં પ્રવેશ કર્યો. જે સ્થળે તેણે દેવીદાસના કાકાને બાંધી મૂક્યો હતો, તે સ્થળે આવીને તેણે જોયું કે કેદી નહાસી ગયો છે, દુપટ્ટાને કાઢીને તેના સેંકડો કકડા આમતેમ ફેંકી દીધેલા છે. તે દિમ્બૂદ બની જઈને તે સ્થળે ઉભો રહ્યો. એવા સમયમાં દૂરથી સિ-સોટીનો એક અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. કાન સ્થિર કરીને સાંભળતાં જણાયું કે જે ઘરમાં પૂન થયું હતું, તે જ ઘરમાંથી તે અવાજ આવે છે. ઉદાસમાં આવીને તે ચાલવા લાગ્યો. નજીક આવીને તેણે જે જોયું, તેથી તે તદ્દન સ્તબ્ધિત જ બની ગયો. નજીકના એક ઝાડ નીચે તે શુપચુપ ઉભો રહ્યો.

જે ઘરમાં વિમળાની હત્યા અથવા હરણું થયું હતું, તે ઘરની પશ્ચિમ તરફની બારી, કે જે બારીમાં આંખાના વૃક્ષની ડાળીઓ પ્રવેશ કરી ચૂકી છે અને તે આંખાના વૃક્ષ ઉપર થઈને બારીમાં થઈને ગૃહની અંદર પ્રવેશ કરી ચકાય છે, તે બારી ખુલ્લી છે. તે ગવાક્ષના દ્વારમાં બળતો દીવો હાથમાં લઈને એક બાલિકા ઉભી છે. તેના બીજા હાથમાં પિત્તળની એક નાની ચાવી છે, અને મ્હોંપર અર્ધો ધ્રુમટો તાણેલો હોવાથી તેનું અરધું મુખ ઢંકા-એલું છે. દાઢીથી તે ઓછ અને નાસિકાના અગ્ર ભાગસુધી તેનું મ્હોં સ્પષ્ટ રીતે નજરે પડે છે; એટલો ભાગ પણ તેના અતુલ સૌન્દર્યનો અને અસાધારણ રૂપનો પરિચય કરાવે છે. તેના કાળા બ્રમર જેવા

સુંદર કેશ બંને બાજુએ ખભાપર વિખરાઈ રહેલા છે, તે એવા શોભી રહ્યા છે કે જાણે કાળાં વાદળાંઓએ પૂર્ણીમાના ચંદ્રને ચારે તરફથી ઘેરી લીધો હોયની ! મોઢાનો આકાર અને શરીરની રચના બરાબર પરિમલદેવીના જેવી જ છે. તેણે પહેરેલાં વસ્ત્રો દૂધના જેવાં સફેદ છે અને તે એવી છટાથી પહેરેલાં છે કે જાણે તે નિદ્રામાંથી હામણાં એકાએક જાગી જઈને ઝિછાનામાંથી ઉઠીને જ આવતી હોયની !

કેટલીક ક્ષણ પછી તે બાલિકાએ તેના હાથમાંની પિત્તળની ચાવી ઓછ સાથે અડકાડીને પુનઃ સિસોટી વગાડી. સંજીવનચંદ્ર હવે સમજી ગયો કે જે અવાજ તેણે પ્રથમ સાંભળ્યો હતો, તે જ આ સંકેતધ્વનિ છે. તેણે વિચાર્યું કે આ બાલિકામાં જ રહસ્ય ભર્યું છે !

તે સંકેતધ્વનિ સાંભળીને એક પુરૂષ પાસેના એક ઝાડના ઘોર અંધકારમાંથી બહાર નીકળીને તે આંખાના ઝાડ ઉપર થઈને તે બાલિકા પાસે ગયો. પછી એકાએક ત્યાંથી અદૃશ્ય થઈ ગયો.

બાલિકાએ વળી ફરીથી સંકેતધ્વનિ ક્યો. તે સાંભળીને ઉપર જણાવેલા ઝાડના ઘોર અંધકારમાંથી એક બીજો પુરૂષ બહાર નીકળીને તેવી જ રીતે ઉપરના ગૃહમાં દાખલ થઈ ગયો. એ પ્રમાણે દૈત્ય જેવા મોટા કદાવર ચાર-પાંચ પુરૂષો બાલિકાના સંકેતધ્વનિથી ગવાક્ષમાં થઈને ઉપર ચડીને અદૃશ્ય થઈ ગયા.

દીપક ખુઝાઈ ગયો—બાલિકા અદૃશ્ય થઈ ગઈ. ચારે દિશામાં અંધકાર અને નિસ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ !!!

પ્રકરણ ૧૫ મું.

એક નવી ચતુરાઇ.

સંજીવચંદ્રે જોયું કે ખારી પૂર્વની માફક હજી ખુલ્લી જ છે. આંખાના ઝાડ ઉપર ચડીને તેણે પશુ તેની વચ્ચે થઈને ઉપરના ભાગમાં તે અંધકારવાળા ગૃહની અંદર પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં કોઈ પશુ તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. પ્રથમ જે પુરૂષોએ પ્રવેશ કર્યો હતો, તેના પગલાંનો અવાજ માત્ર સંભળાય છે. તે અવાજથી એમ જાણવામાં આવ્યું કે જાણે તેઓ કોઈ નજીકના જનાપર થઈને ત્રીજે માળે ચડે છે. પછી સંજીવચંદ્ર ત્યાંથી બહાર નીકળીને આંગણના છબ્બપર આવ્યો; ત્યાં કેટલેક દૂર આગળ ગયા પછી ત્રીજા માળપર ચડવાનો એક જોનો પશુ તેના જોવામાં આવ્યો.

સંજીવચંદ્રે તે જનાની પાસે ઉભા રહીને જોયું કે જનાપર તે પરિભ્રમણ જેવી કોઈ બીજી બાજા હાથમાં બળતો દીપક લઈને ઉભી છે અને ચાર-પાંચ મ્હોટા કદાવર પુરૂષો હાથમાં તીક્ષ્ણ છરા લઈને તે જનાપર ચડે છે. પછી તે બાજા ત્યાંથી એકાએક અદૃશ્ય થઈ ગઈ. એકાએક ચારે દિશામાંથી અંધકારે આવીને તે રહસ્યથી ભરેલા ભયંકર દેખાવ ઉપર એક કાળો પડદો નાંખી દીધો ! સંજીવચંદ્રને તે રહસ્યમયી આલિંગને સારી રીતે જોવાનો એક ક્ષણ અવસર પશુ મળી શક્યો નહિ. તે તેઓની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. ખારવટી-આઓ જનાપર થઈને એક પછી એક છત ઉપર ચડવા લાગ્યા. એક ચડ્યો—એ ચડ્યા—અને ત્રણ ચડ્યા; ચોથો માણસ જે સર્વની પાછળ હતો; તે જેવો ઉપર ચડવા જાય છે કે તુરંત જ સંજીવચંદ્રે હસમ

મારીને તેનું ગળું એવા જોરથી પકડ્યું કે તે એક શબ્દ પણ બોલી શક્યો નહિ. આગળ ગએલા બારવટીઆઓ આ વિષે કંઈ પણ જાણી નહિ શકવાથી રામકુમાર બાપુના સુવાના ઓરડા તરફ ચાલ્યા ગયા.

જાણે કોઈ આકસ્મિક વિપત્તિનો ખનાવ ખનવા ન પામે એવા હેતુથી સંજવચંદ્ર સઘળે સમયે સઘળી વિપત્તિ દૂર કરવાને તૈયાર રહેતો. તેના ચાર શત્રુઓમાંથી એક ઓછો થયો—બાકી ત્રણ જણ રહ્યા.

સંજવચંદ્રે એવા જોરથી તેનું ગળું પકડ્યું કે તે માણસ જલ્દી ચૈતન્યરહિત બની ગયો. તેની બંને આંખોના ડોળા ઉપર ચડી ગયા. સંજવચંદ્રે જોયું કે હવે જો વધારે વખતસુધી આ પ્રમાણે તેનું મળું દાખી રાખવામાં આવશે, તો તુરંત જ તે મરણને શરણ થશે—તેથી તેણે તેને છોડી દીધો. તે દુર્ભાગી ત્યાં જ સ્તર્પિત થયો. કપડાં સૂકવવાને માટે અગાશીમાં એક ખીલીથી બીજી ખીલીસુધી એક દોરી બાંધી હતી, તે દોરી છોડી લાવીને સંજવચંદ્રે તેના હાથ પગ મળજૂત રીતે બાંધ્યા. છેવટે તે માણસ કંઈ પણ બોલી ન શકે, તેટલા માટે લૂગડાનો એક ડુચો તેના મ્હોંમાં ઘોંચી દીધો.

સંજવચંદ્રનું કાર્ય પૂરું થયું—ન થયું એટલામાં તો રામકુમાર બાપુના શયનભુવનમાંથી સકાતર ચિત્કારનો ધ્વનિ સંભળાવા લાગ્યો: “અરે કોઈ બચાવો—કોઈ મારી રક્ષા કરો !”

વિજળીને વેગે તે ત્યાંથી એકદમ દોડ્યો—અરે સત્માનાશ કહાડ્યું !

રામકુમાર બાપુના સુવાના ઓરડામાં તેં ત્રણે બારવટીઆઓએ હાથમાં ઉઘાડા છરા સહિત પ્રવેશ કર્યો. ઘરમાં એટલો બધો અંધકાર હતો કે કશું પણ જોઈ શકાતું નહિ—કેવળ ગુપચુપ વાત, શ્વાસ—પ્રશ્વાસ અને હાથ પગ સંચારનો અવાજ માત્ર સાંભળી શકાતો હતો. રામકુમાર બાપુનો એક શબ્દ પણ તે વખતે સાંભળવામાં આવતો નહિ.

સંજીવચંદ્રને એ સમયે હવે શું કરવું, તે કાંઈ પણ સૂઝતું નહિ. અકળાઈ જવાથી તે કશું કરી શક્યો નહિ. વળી જલ્દી કાંઈ પણ ઉપાય ન કરવામાં આવે તો રામકુમાર બાબુનો પ્રાણ જામ લેમ હતું. તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે ધરની અંદર પ્રવેશ કરીને બારવડીઆઓને છરીવડે જખમી કરીને રામકુમાર બાબુના પ્રાણની રક્ષા કરું; કિન્તુ એ ધીરતમ અંધકારની અંદર કોણ રામકુમાર અને કોણ બારવડીઆ; તે શી રીતે ઓળખાય ? સંજીવચંદ્રની બુદ્ધિ એવી ચપળ હતી કે વિપત્તિને વખતે તેને તુરત ઉપાય સૂઝી આવતો. બારવડીઆઓ જે ધરની અંદર પોતાનું કાર્ય સાધવાનો પ્રયાસ કરતા હતા; તે ધરની અંદર તેણે પ્રવેશ કરીને કોઈ જુદા જ સ્વરથી બારવડીઆઓને તેણે કહ્યું: “સત્યાનાથ કહાડ્યું—હવે બચી શકીશું નહિ.”

બારવડીઆમાંનો એક જણ ગુપચુપ બોલ્યો: “કોણ, એ હીર છે કે ? અત્યારસુધી તું ક્યાં હતો ?”

“હારે હા—જલ્દી બાગો, નહિ તો હમણાં બધા પકડાઈ જઈશું.” એમ ગુપચુપ સંજીવચંદ્ર બોલ્યો.

એ વાત સંભળાએ સાંભળી અને શ્વાસભેર જ્યાં લાગ ફાળ્યો, ત્યાંથી સંભળા પલાયન કરી ગયા. સંજીવચંદ્ર પણ નહાસી જવાનો દેખાવ કરીને તેઓની સાથે સાથે ઓરડાની બહાર નીકળ્યો. બારવડીઆ આસ્થા ગયા. સંજીવચંદ્રના જાણવામાં આવ્યું કે બીજે માળે પરિમલના શયનભુવનમાંથી કોઈના પગલાંનો અવાજ સંભળાય છે. છત્રમાં આવીને ધુંટણીએ બેસીને તેણે જોયું કે પરિમલદેવીના ઓરડામાં દીવો બળે છે. પરિમલ બારણામાં ઉભી રહીને ત્રીજા માળની છત તરફ જોઈ રહી છે. પરિમલદેવીએ જે વસ્ત્રો પહેર્યા હતાં તેની સાથે ધુમટો તાણેલી જે સ્ત્રી ગવાક્ષમાં ઉભી રહીને બારવડીઆઓને સંકેત કરતી

હતી, તેનાં વસ્ત્રો બરાબર મળતાં આવતાં હતાં. તેના જેવાં જ સફેદ અને ચોકખાં હતાં—મિલકુલ તકાવત માલમ પડતો નહોતો.

સંજીવચંદ્રે નક્કી ધાર્યું કે આ પરિમલ જ સંધળા અનથેનું મૂળ છે. તે ધણો વિસ્મય પામ્યો, કે આ સાધારણ આલિકાનું આવું ધડ્યંત્ર ! વળી વિચાર કરવા લાગ્યો: “આ આલિકાએ બળ્લે વખત મને છેતર્યો છે—એવો છેતર્યો છે કે મને એક તલમાત્ર પણ તેના પર મદદ આપ્યો નહિ. વાઈ જોઉં છું.”

હાથમાં દીપક લઈને તુરત જ પરિમલદેવી તે સ્થળેથી ચાલી ગઈ અને કેટલીક ક્ષણ પછી બે ચાકરોને સાથે લઈને ત્રીજે માળે જઈ પહોંચી. તેના હાથમાં એક દીપક બળતો હતો. વ્યાકુળતાપૂર્વક તે સંજીવચંદ્ર પ્રત્યે બોલી: “શું થયું છે ? શો બનાવ બન્યો છે ?”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “દીવો લઈને તે ઓરડામાં જઈને તપાસ કર; શું થયું છે, તે શું તું જાણતી નથી ?”

વાત પૂરી થઈ—ન થઈ એટલામાં તો પરિમલદેવીએ તે ઓરડાની અંદર પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં તેણે જોયું કે લોહીલોહાણ થયેલો મામો ભોંયે પડ્યો છે. પરિમલ ધૂળતી ધૂળતી નીચે બેસી ગઈ. હાથમાંનો દીપક પણ તેની સાથે ધૂળ કિઠ્યો. કાતર કંઈ પરિમલદેવી ચીતકાર કરીને રડવા લાગી: “હાથરે ! આ મામાને શું થયું ? અરેરે ! મામાનું કોઈ ખૂન કરી ગયું—”

સંજીવચંદ્રે બોલ્યો: “હું ધાઈ છું કે જોએને તે હમણાં આ ઘરમાં પ્રવેશ કરવા દીધા હતા, તેઓનું એ કાર્ય છે.”

“અરેરે ! મામા તો ચાલ્યા ગયા—હવે માઈ શું થશે ?” સંજીવચંદ્રનું બોલવું કાને નહિ ધરતાં પરિમલ અત્યંત રડવા લાગી.

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “પરિમલ, તારી ચતુરાઈ પૂર્ણ થઈ છે, તે

હવે થોડી વાર પછી જણાશે—આમ એકાએક રડી પડવાને બહાને આવીને જોઈ જવાનું કારણ શું ? ”

પરિમલદેવી તેનાં તેજસ્વી નેત્રો સંજીવનદ્રોની તીક્ષ્ણ આંખો-પર ફેંકીને બોલી: “આપ શું બોલો છો ? આપની વાત હું બિલકુલ સમજી શકતી નથી.”

સંજીવનદ્રે કહ્યું: “હું શું બોલું છું, તે પાછળથી તારા જાણવામાં આવશે.”

પરિમલદેવી સંજીવન નેત્રે બોલી: “સાહેબ, મારા મામાને પ્રથમ બચાવો, ત્યારપછી અન્ય સમયે આપની એ સઘળી વાત હું સાંભળીશ.”

બાલિકાને રડતી—કુટતી અને વિલાપ કરતી જોઈને સંજીવનદ્રે વિચાર્યું કે આ બાલિકા કાંઈ જેવી તેવી નથી; કિન્તુ જ્યારે પાછું તેના નિર્મળ મુખ સામે જોયું, ત્યારે તેના સઘળા સંદેહ અને અવિશ્વાસ એકાએક નાશ પામ્યાં. કલંકની એક પણ રેખા-પાપની એક પણ રેખા તેના મુખપર જોવામાં આવી નહિ. તેને બદલે તે વદન-મંદલમાં પવિત્રતા છવાઈ રહેલી નજરે પડી. સંજીવનદ્રમાં એવો ગુણ હતો કે જેને તે એક વાર જુએ, તેના હૃદયનો સઘળો ભાવ તેના જાણવામાં આવી જતો; કિન્તુ તેની એ ચતુરાઈ આજે આ સામાન્ય બાલિકાના સુંદર મુખની પાસે પરાજય પામી હતી.

સંજીવનદ્રે જોયું કે રામકુમાર બાળુ ચૈતન્યરહિત બની ગયો છે. તેની છાતીમાં તથા હાથમાં છરાના જખમ વાગ્યા છે. છાતીમાં સાધારણ ઘા વાગ્યા છે; કિન્તુ હાથમાં બચંકર જખમ થયા છે ! તપાસ કરતાં જણાયું કે ખારવટીયાઓએ છાતી લક્ષમાં રાખીને જ છરાના ઘા કર્યા હતા; કિન્તુ રામકુમારના બંને હાથ છાતીપર પડેલા હાવાથી છરાના ઘા હૃદયમાં ઉડા નહિ પેસતાં બંને હાથમાં

આરપાર કિતરી ગયા હતા. હૃદયમાં તો માત્ર તેનો સ્પર્શ જ થવા પામ્યો હતો. જખમ મરણ નીપજાવે તેવા નહોતા.

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “ભય પામીશ નહિ પરિમલ, તારા મામાને મોત નીપજાવે તેવા ભયંકર જખમ થયા નથી.”

પરિમલે એક ચાકરને દાકતરને બોલાવી લાવવા મોકલ્યો અને બાળને લવાનીપુરથી દેવીદાસને બોલાવી લાવવાની આજ્ઞા કરી.

સંજીવચંદ્રે બોલ્યો: “દાકતરને બોલાવી મંગાવ, કિન્તુ દેવી-દાસની કશી જરૂર નથી.”

પરિમલ બેઠી હતી, તે એ વાત સાંભળીને એકદમ ક્ષી થઈ ગઈ અને ક્રોધથી કંપવા લાગી. શેષે ભરાએલી પરિમલદેવી તેના બંને મોટી આંખો વિકસાવીને બોલી: “કોણ છે તમે? તમારી કાંઈ વાત સાંભળવા હું ઇચ્છતી નથી. તમને વાત કરવાનો બિલકુલ અધિકાર પણ નથી. જસૂસ છે, તે જસૂસજ રહો-વધારે પગલું ભરો નહિ.”

દેવીદાસને સાથે લઈ આવવાનું જે ચાકરને કહ્યું હતું, તે બોલ્યો: “ત્યારે શું હું દેવીદાસને બોલાવી લાવું?”

સંજીવચંદ્રે તેનો હાથ પકડીને પોતાના પિસ્તોલ તેના મુખ પાસે લઈ જઈને બોલ્યો: “જે બોલાવી લાવીશ, તો તને મારી નાંખીશ.”

સંજીવચંદ્રની તીવ્ર દૃષ્ટિ અને પિસ્તોલ જોઈને બિચારો ચાકર તુરંત જ વશ થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

શુદ્ધિમાં આવ્યો.

દાકતર સાહેબ અરધી કલાકમાં આવી પહોંચ્યા ત્યાંસુધી રામ-કુમાર બાપુના દેહમાં ચૈતન્ય આવ્યું નહિ. દાકતર સાહેબે અત્યંત બારીકાઈથી દર્દીની તપાસ કરી અને હાથના જે ભાગ કપાઈ ગયા હતા, તે ભાગો બીના કપડાના કકડાથી બાંધીને કહ્યું: “જખમ બહુ ભયંકર નથી. ભય રાખવાનું કશું કારણ નથી. મ્હોંપર પાણી છાંટ્યા કરો એટલે થોડી વારમાં તેમને શુદ્ધિ આવશે.”

એમ કહીને દાકતર સાહેબ ચાલ્યા ગયા. સંજીવચંદ્ર પરિમલ પ્રત્યે બોલ્યો. “ત્યાંસુધી ચૈતન્ય આવે નહિ, ત્યાંસુધી મ્હોંપર પાણી છાંટ્યા કર.”

પરિમલ બોલી: “આપ ક્યાં જાઓ છો ?”

“હું હમણાં આવું છું. જોજો, સાવધાન રહેજો—તારા પર તારા મામાના જીવનનો ભાર રહેલો છે.” એમ કહીને સંજીવચંદ્ર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

સંજીવચંદ્ર ત્રીજો માળેથી બીજો માળે ઉતરવા માટે જના પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આવીને તેણે જોયું કે જે બારવટીઆને (હીરા-લાલ કે જેના નામથી સંજીવચંદ્ર તેની ટોળીમાં ધુસી ગયો હતો) બાંધી મૂકીને પોતે ગયો હતો, તે ત્યાં નથી. તે સમજી ગયો કે તેના સાથીઓ પલાયન કરી જતી વખતે તેને પણ લઈ ગયા છે.

*

*

*

*

પછી બગીચામાં આવીને સંજીવચંદ્ર એકેએક સ્થળે તપાસી

જેયું, કિન્તુ ત્યાં પણ કોઈ જોવામાં આવ્યું નહિ. છેવટે જે ઓરડામાં ચૈતન્યહીન રામકુમાર અને પરિમલ હતાં, તે ઓરડામાં પુનઃ તે આવી પહોંચ્યો. બહારથી તેણે સાંભળ્યું કે રામકુમાર બાપુ પરિમલદેવીની સાથે ધીમે ધીમે વાતચીત કરે છે અને પરિમલ સઘળી વાતના ઉત્તર આપે છે.

રામકુમારે પૂછ્યું: “પરિમલ, આ હકીકત વિષે શું તું કંઈ પણ જાણે છે ?”

પરિમલે ઉત્તર આપ્યો: “ના મામા, હું કંઈ પણ જાણતી નથી. આ બધી ગડબડ સાંભળીને હું ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠી અને હાથમાં બળતો દોલો લઈને ઉપર આવીને જોઈ છું, તો ઓરડાના બારણા સામે હાથમાં પિસ્તોલ લઈને આપના જસૂસ સંજવચંદ્ર બિભા છે.”

“તને જોઈને તેણે કંઈ પ્રશ્ન કર્યો ?”

“તે જે બોલ્યા, તે સાંભળીને તો હું બહુ જ આશ્ચર્ય પામી ગઈ.”

“એવું તે શું બોલ્યા ?”

“હું તેમના બોલવાનો ભાવાર્થ બરાબર સમજી શકી નહિ, તોપણ તેમણે મને જે કંઈ કહ્યું, તે ઉપરથી હું એટલું તો સમજી શકી, કે તેમણે મને દ્વિષિત ઠરાવીને મારો ઉપહાસ કર્યો—મારા પર સંદેહ આણ્યો.”

“જા, અત્યારે તું તારા ઓરડાની અંદર જા, કાલે એ વિષે તપાસ કરીશું.”

પ્રકરણ ૧૭ મું.

બગીચામાં.

Pal. You love her, then ?

Are. Who would not ?

Pal. And desire her ?

Are. Before my liberty. "

Shakespeare—"The two noble kinsmen."

બીજો દિવસે સંધ્યાસમયે બગીચામાં કામિનીના જાડ પાસે સંગેમર-
મરની બેઠકપર બેસીને પરિમલદેવી અસ્પૃહ સ્વરે ગાયન ગાતી હતી:—

લાવણી.

કળિ કુસુમ તણી રસભરી રચિર ખિલિ રૂહે છે,

કંઈ શીતલ મંદ સમીર થકી લહરે છે.

આ શોભા નિરખો નબે શશી-તારકની,

જ્યમ વરસી રહેતી હોય હેલિ અમૃતની.

સંરભ ફેલાઈ રહે દશે દિશ માંહે,

મધુકરો પુષ્પનો પરાગ હરવા ચાહે !

ઝતુરાજ તણાં ગુણુગાન કરી તું સખીરી,

શિદ્ધને બનાવ અલિ મને વિશેષ અધીરી.

ગાયન બંધ થયું. પરિમલદેવી કાંઈક નારાજ પણ થઈ.

સંભવચંદ્ર બોલ્યો: " પરિમલ, તને બહુ સાઈ ગાતાં આવડે
છે ને શું ? "

પરિમલદેવી શરમને લીધે સંકોચ પામતી બોલી: " ના, મને
કશું આવડતું નથી. "

“કેમ નહિ ? ‘કળિ કુસુમ તણી રસભરી રચિર ખિલિ રહે છે’ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ ગાતી નહોતી ? ”

“ તમે અહીં કેમ આવ્યા ? ”

“ હું મારી ઇચ્છાપૂર્વક અહીં આવ્યો નથી. તારા ‘કળિ કુસુમ-તણી રસભરી રચિર ખિલિ રહે છે ’ એ વાક્યે મને ઘણું દૂરથી બો-લાવી મંગાવ્યો છે.”

“ તમે અહીં આવ્યા, એ આપે સાંઝું કર્યું નહિ. ”

“ સાંઝું કર્યું નથી, તેમ ખરાગ પણ કર્યું નથી ના ? ”

“ તમે તો બોલવામાં કોઈને પહોંચવા જ દેતા નથી ! ”

“ બોલવામાં તો પહોંચવા દેતા નથી, કિન્તુ કાર્યમાં તો પહોંચવા દઉં છું ના ? ”

“ કયા કાર્યમાં હું તમને પહોંચી ગઈ છું ? ”

“ તે વાત હું અત્યારે કહેવાને ઇચ્છતો નથી—સધળે સ્થળે સુંદર મુખનો જય થાય. ”

“ તમે વારંવાર મારા પર અણુવિશ્વાસ કેમ લાવો છો ? ”

“ જો કદિ તારો અણુવિશ્વાસ ન કરું, તો મારી પોતાની બંને આંખોનો મારે અણુવિશ્વાસ કરવો પડે. ”

જોકે સંજીવચંદ્ર વાતવાતમાં તેના પર અણુવિશ્વાસ હોવાનું જણાવતો હતો, કિન્તુ મનમાં સમજતો હતો કે તે સંપૂર્ણ નિર્દોષ છે. તેના મુખમાં નિર્મળતા—પવિત્રતા—સરળતા—નિર્દોષતા—નિષ્કપટતા વગેરે ગુણો દૃશ્યમાન થતા હતા.

તેનું મુખ જોતાં જ એમ જણાતું હતું કે તેનામાં હૃદય આકર્ષણની જાણે કોઈ અદ્ભુત મોહિનીશક્તિ વ્યાપ્ત થઈ રહી હોયની ! સંજીવચંદ્ર એકીદષ્ટે કેટલીક વારસુધી તેની સામે જોઈ રહ્યો.

“ તમે ક્યારના મારી સામે તાકીને શું જોઈ રહ્યા છો ? કહોને ! ”
પરિમલદેવી બોલી.

“ હું જે જોઈ રહ્યો છું, તે તને કહેવાને ઇચ્છતો નથી—કિન્તુ દેખાડવાને ઇચ્છું છું. ”

“ સાંઝે ત્યારે, દેખાડો ! ”

“ અત્યારે નહિ, યોગ્ય સમય આવ્યે બતાવીશ. ”

પરિમલદેવી મંદ હાસ્ય કરીને બોલી: “ આપ જે વિમળાને જીવતી જગતી લાવી આપશો, તો આપની અસાધારણ બુદ્ધિનો પરિચય સહજમાં થઈ શકશે ”

“ મારી બુદ્ધિને ત્રણ વાર તો તે આઝાકી કરી હાર ખવરાવી છે, હજી પણ સમય છે; કિન્તુ પરિમલ ! નક્કી જાણજો કે હું સહજમાં તને છોડી દઈશ નહિ. તારું નામ લખેલો તારો શું એકે રમલ ખોવાયો છે ? તપાસ કર જોઉં. ”

“ વાહ ! કઈ વાતમાંથી કઈ વાતપર તમે આવતા રહ્યા ? મારા પર જુડો સંદેહ લાવીને તમે તમારા પોતાના જ કાર્યમાં ખસેલ પહોંચાડો છો. ”

“ ખસેલ, વિદ્ય, બ્યાધાત એ સવળાંનો એક દિવસ નહિ ને એક દિવસ તો હું જરૂર નાશ કરી નાંખીશ. ”

જે વખતે પરિમલદેવીની સાથે સંજીવચંદ્ર ઉપરની વાતચીત કરતો હતો, ત્યારે આકાશમાં તારાઓ ઉગી નીકળ્યા હતા. તેના આંખા અન્જવાળામાં નભપટની શોભા ઘણી રમણીય લાગતી હતી; કિન્તુ બગીચામાં મોટાં મોટાં ઝાડો જીવાઈ રહેલાં હોવાથી, તે સ્થળે અંધકાર હતો. જાતજાતનાં સુંદર રંગબેરંગી પુષ્પો ખીલી રહ્યાં હતાં. તેની મધુર સુગંધથી આખો બાગ બહેકી રહ્યો હતો. શીતળ પવ-

નની લહરીઓ મંદમંદ લહેકી રહી હતી. આવા મનોહર બગીચામાં બેઠેલી પરિમલદેવી એવી શોભતી હતી કે જાણે આકાશમાંથી ચંદ્ર મૃત્યુલોકપર કીડા કરવાને ઉતરી આવ્યો હોયની !

“ ખલેલ, વિધ્ન, વ્યાધાત એ સધળાંનો એક દિવસ નહિ ને એક દિવસ તો હું જરૂર નાશ કરીશ. ” એ વાક્ય સાંભળીને પરિમલે વિચાર્યું કે સંજીવચંદ્રે એ વાક્ય ગુરસામાંથી ઉચ્ચાર્યું છે, કિન્તુ તેના મુખ સામે જોતાં એ ક્ષુદ્ર સંદેહ તુરત જ નાશ પામ્યો. તેનું મુખ પ્રથમના જેવું જ હાસ્યયુક્ત-પ્રફુલ્લ-સુંદર જણાતું હતું. સંજીવચંદ્રે પરિમલના મુખ સામે જ્યાં જોયું એટલામાં ચારે આંખો એકત્ર થઈ ગઈ-તુરત જ પરિમલ નીચું જોઈ ગઈ. તે બોલી: “ આજ તમે મારા મામને ખિલકુલ જોવા કેમ આવ્યા નહિ ? ”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “ તેમને હવે કેમ છે-તાવ તો આવ્યો નથી કે ? ”

પરિમલ—ના, હવે સાફ છે.

સંજીવચંદ્ર—આજ મારે એક કામ હતું.

પરિમલ—શું કામ હતું ?

સંજીવચંદ્ર—તે વાત તને નહિ કહું, તારા મામાએ મારે વિષે તને કાંઈ પૂછ્યું હતું ?

પરિમલ—ના, કશું પૂછ્યું તો નહોતું, કિન્તુ તેમના ચહેરા-પરથી મને એમ જણાયું કે આપ આખો દિવસ તેમને મળવા આવ્યા નહિ, તેથી કાંઈક ગુસ્સો ચઝ્યો છે.

સંજીવચંદ્ર—આજ રાત્રે પણ મારાથી તેમને મળી શકાશે નહિ. વાફ, પરિમલ, તારા બેઠકખાનામાં વિમળાનું જે ઓઘલ પેઠિ-ન્ટીંગ (તૈલ ચિત્ર) છે, તે અત્યારે પણ વિમળાના ચહેરાને બરાબર મળતું આવે છે ?

પરિમલદેવી—કેમ મળતું આવે નહિ ? એ જ વિમળાનો ચહેરો. સંજીવચંદ્ર—ના, હું એમ પૂછતો નથી; મારા પૂછવાનો ભાવાર્થ એવો છે કે તે ચિત્ર ત્રણ ચાર વરસ પહેલાં તૈયાર કરવામાં આવ્યું હશે અને વિમળા અત્યારે મોટી થઈ છે—મોટી ઉંમર થવાથી ચહેરામાં કાંઈક તફાવત પડી જાય છે—એટલે હું પૂછું છું કે તે ચિત્ર જોવાથી વિમળાનો ચહેરો ઓળખી શકાય ખરો કે ?

પરિમલ—હા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

વનમાં.

અત્યારે રાત્રિના નવ વાગ્યા છે. ચારે દિશામાં અનન્ત આકાશ વાદળોથી છવાઈ રહ્યું છે. વિજળીના ચમકારા વારંવાર થાય છે, તે જોતાં એમ જણાય છે કે હમણાં જ મુશળધાર વરસાદ તૂટી પડશે. પવન બંધ થઈ ગયો છે. વૃક્ષો પણ નિસ્તબ્ધ—સ્થિર થઈ ગયાં છે—એક પાંદડું પણ હાલતું નથી.

એવા સમયમાં ઘોર વનની અંદર થમને એકલો સંજીવચંદ્ર પશ્ચિમ બાજુના વનની અંદર પ્રવેશ કરીને ધીમે ધીમે પશ્ચિમ દિશા તરફ ચાલ્યો જાય છે. ઘેહાલાના ઉત્તર ભાગમાં ચાંડીતલા આવેલું છે, તેની અંદર થઈને ઘેહાલા જવાનો એક રસ્તો નીકળેલો છે. તે રસ્તાની પૂર્વ તથા પશ્ચિમ બાજુ તરફ ઘાટું વન આવી રહેલું છે.

હાલના સમયમાં તો વનનો કેટલોક ભાગ ચોકખો કરી નાંખ્યો છે. વચ્ચે ધનવાન લોકોના ફળ ફૂલથી પરિપૂર્ણ કેટલાક બગીચાઓ

આવી રહેલા છે. કેટલાક ગરીબ લોકો ઝૂંપડીઓ બાંધીને ત્યાં કુટુંબ સહિત રહે છે. આપણે જે સમયની વાત કરીએ છીએ, તે સમયે એ સ્થળે એવું બચકર અરણ્ય હતું કે ત્યાં દિવસે પણ કેટલાંક ખૂન થતાં—કેટલાક અત્યાચાર થતા—તોપણ કોઈના જાણવામાં આવતું નહિ. મહિને મહિને તે સ્થળેથી કેટલાકનાં મુઠ્ઠાં હાથ લાગતાં, તેમાંનાં કેટલાંકની છાતી ચીરી નાંખેલી જોવામાં આવતી—કોઈનું માથું ભાંગી નાંખેલું જોવામાં આવતું—કોઈનું માથું કાપી નાંખેલું જોવામાં આવતું—કોઈને ઝાડના થડ સાથે લોદાના સળીઆ બરાબરે મારી નાંખવામાં આવતું—કોઈના ગળામાં શંસો ધાલીને મારી નાંખવામાં આવતું અને કોઈને હાથ પગ બાંધીને નિર્દયપણે મારી નાંખવામાં આવતું. અત્યારે પણ કોઈ તે રસ્તે સંધ્યાકાળ પછી પગ મૂકી શકતું નથી.

સંજીવચંદ્ર જાણતો હતો કે રાત્રે આ વનની અંદર મૂઠીમાં જીવ લઈને પ્રવેશ કરવાનું છે; કિન્તુ તે કોઈ પણ વિપત્તિથી ડરી જઈને પોતાના કાર્યનો કદિ ત્યાગ કરતો નહિ. તે જે દિવસે આ કાર્યમાં નિયુક્ત થયો છે, તે દિવસથી તેણે પોતાના જીવનને તદ્દન તુચ્છ માત્ર ગણીને અનેક વિપત્તિઓની સાથે તે યુદ્ધ કરતો આવ્યો છે.

કેટલેક દૂર આગળ જઈને સંજીવચંદ્ર એક ઘાટાં પાંદડાંવાળા ઝાડપર ચઢ્યો. ઝાડ ડાળીઓ અને પાંદડાંથી એટલું બહુ ઘટ થઈ રહ્યું હતું કે તેના પર એટલું મનુષ્ય કોઈના જોવામાં આવી શકે નહિ. સંજીવચંદ્ર બપોરે એક વાર આ સ્થળે આવીને રસ્તો, ઠેકાણું વગેરે જોઈ ગયો હતો અને કપડાંની એક પોટલી આ ઝાડપર મૂકી ગયો હતો. તે પોટલી તેણે લીધી, તેમાં મારવાડીનો સુંદર પોષાક હતો તે તેણે બહાર કહાડ્યો. તે પહેરીને તે અસલ મારવાડી શેઠીયો બન્યો. માથાપર કેસરીયા રંગની સુંદર પાઘડી ધાલી અને કંમરપર વિલાયતી

સોનાનો દોરો લટકાવી દીધો. તે પિત્તળનો હતો, પરંતુ તેનાપર ગિલ્ટ ચઢાવીને—ઢોળ ચઢાવીને એવો સુંદર ખનાવવામાં આવ્યો હતો કે કોની તાકાત કે તેને ઝોળખી શકે ? ગળવામાં એક બે ગિલ્ટ કરેલી ગીનીઓ પણ રાખી લીધી.

તેનાં પોતાનાં વસ્ત્ર બહુ સંભાળપૂર્વક પોટલીમાં બાંધીને તે પોટલી ઝાડની ડાળીમાં યોગ્ય સ્થળે મૂકીને તે ચાલવા લાગ્યો. સાથે શુભ રીતે એક છરો, એક પિસ્તોલ અને એક બતી એટલાં વાનાં લીધાં.

માથા ઉપરથી એક પક્ષી કર્કશ અવાજ કરીને ઉડી ગયું. સંજવચંદ્રે તેપર લક્ષ આપ્યું નહિ. કેટલેક દૂર આગળ જતાં ભાંગી તૂટી અવસ્થા ભોગવતું એક વિશાળ મકાન તેના જોવામાં આવ્યું. તે મકાનના કોઈ કોઈ ભાગો પડી જઈને ધૂળની સાથે મળી ગયા હતા. મકાનની અંદરના માણસોની વાતચીત બહાર ઉભેલા માણસના સંભળવામાં આવતી હતી, કિન્તુ બહુ અસ્પષ્ટ. મકાનની અંદર બળતા દીપકનું ઝાંખું અજવાળું ખારીની ફાટમાં થઈને બહાર દેખાતું હતું.

તે બહારથી દાર ઉપર આઘાત કરવા લાગ્યો. કેટલીક ક્ષણો વીતી ગઈ, તોપણ કરો ઉત્તર મળ્યો નહિ. દારની ફાટમાંથી જોતાં જણાયું કે જે દીવો બળતો હતો, તે હવે કોઈ ઉઠાવી ગયું છે. વળી પુનઃ તે આઘાત કરવા લાગ્યો. તુર્ત જ કોઈનાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો અને દાર પણ ઉઘડ્યું. હાથમાં બળતો દીવો લઈને એક વ્યક્તિએ આવીને દર્શન દીધાં. તે વ્યક્તિ વાચકનો પૂર્વપરિચિત હીરાલાલ હતો.

હીરાલાલે કર્કશસ્વરે પૂછ્યું: “ કોણ છો તમે ? અહીં કેમ આવ્યા છો ? ”

સંજવચંદ્રે હિન્દીમાં બોલવા લાગ્યો: “ હું રસ્તો ભૂલ્યો છું.

વળી આ અંધારી રાતે ક્યાં જઈ ? આપના મકાનમાં અજવાળું નોંધને હું આ સ્થળે આવી પહોંચ્યો છું. આજની રાતની રાત મને આપના મકાનમાં પડી રહેવા દેશે ?”

હીરાલાલે કહ્યું: “ એક રાત્રિના ભાડાના બે રૂપિયા પડશે, આપી શકશે ? ”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “ હા, આપી શકીશ. ”

હીરાલાલે મનમાં વિચાર્યું: “ માણસ પૈસાદાર લાગે છે, સાથે કાંઈક છે પણ ખરું; વળી વધારામાં તેની કંબરે સોનાનો એક મોટો છોડો લટકે છે. શિકાર એની મેળે શિકારીની પાસે આવી પહોંચ્યો છે. ” તે મનમાં બોલવા લાગ્યો: “ આજે બહુ સારો લાગ દાવ્યો છે. આવો લાગ ફરીથી કદિ પણ મળશે નહિ. ”

તે ખુલ્લી રીતે બોલ્યો: “ આવોને સાહેબ, અંદર આવોને. ”

પ્રકરણ ૧૯ મું.

હજી એક બાજી.

હીરાલાલની સાથે સંજીવચંદ્ર આંગણમાં આવી પહોંચ્યો. આંગણું ઘણું ગંદું હતું; કોઈ સ્થળે ભાગી તૂટી પાટલીઓ, કોઈ સ્થળે રાંધવાનાં ફૂટી ગયેલાં માટીનાં વાસણ, કોઈ સ્થળે રાખનો ઢગલો, કોઈ સ્થળે માટીના ઢેકારવા, કોઈ સ્થળે વાંસના કકડા, કોઈ સ્થળે ફાટાં તૂટ્યાં મેલાં લૂગડાના કકડા, કોઈ સ્થળે ઝાડનાં ડાળાં અને પાંદડાં વગેરે અસ્તવ્યસ્ત પડ્યાં હતાં. અજવાળા વિના તે સ્થળે રહેવું મનુષ્યને માટે બહુ દુઃખદાયક હતું.

આંગણની સામે દુર્ગાદેવીની એક દહેરી હતી, તે પણ લાંગી તૂટી અવસ્થા ભોગવતી હતી. તેમાં એક ગંદી અને ફાટી ગએલી શેતરંજ બિછાવેલી હતી. તેના પર એક બાળુએ અતિ મેલા અને અનેક છિદ્રોવાળા ત્રણ તકીયા પડેલા હતા. ભીંતો ઉપરનું લોપણ ઉખડી ગએલું હતું; છતપર કાળાં કાળાં અનેક જાળાંઓ છવાઇ ગયાં હતાં. એક મોટી મથાલના જેવો દીવો જળતો હતો. અજવાળામાં ત્રણ પુરૂષો બેઠા હતા, પાસે મદિરાની બાટલીઓ અને પીરાના ગ્રાસ પચા હતા. સામે એક જોડી ગંજીના પાનાની પણ પડી હતી.

ત્રણ પુરૂષોમાંનો એક જુવાન લાંબા મોઢાવાળો હતો, તે શરીરે ગોરો, વાંકડીયા વાળવાળો અને બળવાન હતો. બીજા પુરૂષનું વય સુડનાળીશ વર્ષનું થયું હતું; તે કદાવર અને બળવાન હતો; તેના મુખ ઉપર પાપીપણાની કાળી રેષાઓ દૃષ્ટિગોચર થતી હતી. એ માણસને સંજીવ્યંદ્ર સમક્રમાર બાપુના બગીચામાં ઝાડની નીચે તે અપરિચિત નવીન રમણીની સાથે વાતચાત કરતાં જોયો હતો અને તેને જ બાંધીને બગીચામાં રાખ્યો હતો. ત્રીજો માણસ બચંકર દેખાવતો અને મહા બળવાન હતો.

તેઓમાંના પહેલા જુવાને કહ્યું: “આ તેની સાથે કાણ છે ? મહેન્દ્ર, જોવો સાજો તો નથી કે ?”

મહેન્દ્ર બોલ્યો: “જોવો તો તારા મામાને ઘેર ગયો છે, તે શું આજે પાછો આવે ? મહીન્દ્રનાથ, એક પ્યાસો ભરી આપ બાપુ !”

જુવાનનું નામ મહીન્દ્રનાથ હતું. તે બોલ્યો: “ઉભા રહો મોટા બાઈ, મને જરા જોવા દો કે કાણ સાહેબ આવ્યા છે.”

એટલામાં હીરાલાલની સાથે સંજીવ્યંદ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને જોતાં જ મહેન્દ્રનું લલાટ વધારે મંકોચાઈ ગયું.

સંજીવચંદ્રે તેને જોઈને તુરત ઓળખી કહાઓ. તેણે વિચાર્યું કે તે યોગ્ય સ્થળે આવી પહોંચ્યો છે. તે મનમાં સહેજ હસ્યો.

મહેન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો: “આપ સાહેબનું નામ શું?”

સંજીવચંદ્રે કિતર આપ્યો: “શિવપ્રસાદભલ.”

મહેન્દ્ર—આ સ્થળે આપનું આગમન થવાનું કારણ શું?

સંજીવચંદ્ર—એક ગ્રાહકને ઘેર જવાનું હતું, કિન્તુ આવા અંધારામાં આગળ જવાની હિંમત ચાલી નહિ; માટે આપને આશ્રયે આવ્યો છું.

મહેન્દ્ર—આપ શો ઉદ્યમ કરો છો?

સંજીવચંદ્ર—બડાબજારમાં અમારી સુતરની દુકાન ચાલે છે; વ્યાપારમાં સારી રીતે પૈસો પણ મેળવ્યો છે; કિન્તુ આ વખતે કાંઈક ગરબડ માલમ પડે છે; કારણકે વેપારીઓને ધીરેલા માલનાં નાણાં હજી મળ્યાં નથી અને ઓશીસમાં રૂપિયા ભરી સકાયા નથી.

મહેન્દ્ર—આપ સાહેબને કંઈ વ્યસન-વ્યસન હોય તો કરો. સંકોચ રાખશો નહિ, આ તો આપનું ઘર છે. લો આ દારૂ પીઓ.

સંજીવચંદ્ર—ના, માફ કરો.

મહેન્દ્ર—રમત-બમત કાંઈ આવડે છે?

સંજીવચંદ્ર—ના, મને કશું આવડતું નથી.

મહેન્દ્ર—શું બોલો છો? બડાબજારમાં રહો છો ને રમતાં આવડતું નથી? તમે શું જુદું બોલો છો! બડાબજાર તો રમત-ગમતનું મુખ્ય સ્થાન છે. આપની એ વાત અમારા માનવામાં આવતી નથી. આપને અમારી સાથે રમવું પડશે.

સંજીવચંદ્ર—એ આપનું બોલવું અન્યાયભરેલું છે. મારી પાસે માત્ર બેએક ગીની સિવાય બીજું કશું નથી.

મહેન્દ્ર—વારુ, એ રમત તો રમો.

સંજીવચંદ્ર—હા, બે રમત રમું છું; કિન્તુ પછી મને આગ્રહ કરશે નહિ.

હીરાલાલ—પછી આપને અમે શી રીતે આગ્રહ કરીશું ? આપની પાસે કંઈ વિશેષ છે તો નહિ.

સંજીવચંદ્ર—સારું, ત્યારે પ્રથમ એક ગીની મૂકું છું.

એક વાર—બે વાર—બેઉ વખતે બેઉ ગીની ગઈ. ત્રીજી વાર કંમરે પહેરેલો ગીનીગોલ્ડનો છેડો પણ ગુમાવ્યો !

પછી સંજીવચંદ્ર ઉઠીને ઉભો થયો.

મહેન્દ્ર—બેસોને, એમ ઉઠી જવાય નહિ—હજી એક વાર.

સંજીવચંદ્ર—મારી પાસે હવે કશું નથી.

મહેન્દ્ર—ન હોય તો કાગળમાં સહી કરી આપજો. હજી એક રમત રમો. જો કદિ જીતશો, તો તમારો છેડો અને ગીનીઓ પણ તમને પાછાં મળશે. હવે તમે ગીનીઓ અને છેડાની જે કિંમત થાય, તે કિંમત મૂકીને બાજી રમો. જો આવશે, તો સધળું તમને પાછું મળશે અને નહિતો તમે કાગળમાં સહી કરી આપજો. યોગ્ય સમયે અમે તમારી પાસેથી તે વસુલ કરીશું.

તે રમતમાં પણ તેની હાર થઈ એટલે સંજીવચંદ્ર પુનઃ ઉભો થઈ ગયો.

મહેન્દ્ર—હજી એક બાજી.

સંજીવચંદ્ર—ના હવે નહિ. મેં તમને આગ્રહ કરવાની પ્રથમ-થી જ ના કહી હતી અને હવે કેમ આગ્રહ કરો છો ?

મહેન્દ્ર—હવે ફક્ત એક જ બાજી.

વળી સંજીવચંદ્ર પુનઃ એક બાજી રમવા બેઠો, તેમાં પણ તે હાર્યો. એ પ્રમાણે કેટલીક બાજી રમ્યા પછી છેવટે સંજીવચંદ્રે હસી

રૂપિઆનું ખત એક કાગળપર હિન્દીમાં લખી આપીને તેમાં સહી કરી આપી.

સંજીવચંદ્ર—કેમ સાહેબ, હવે એક ઓરડીની જોગવાઈ કરી આપશો કે નહિ ?

હીરાલાલ હસતો હસતો બોલ્યો: “હા, મારી સાથે ચાલો.”

*

*

*

*

સંજીવચંદ્ર હીરાલાલની સાથે દુર્ગાદેવીના મંદિરમાં થઈને એક ભોંયરામાં ગયો. દુર્ગાદેવીના મંદિરની પાછળ એક સાંકડી અંધારી ઓરડી હતી, તે ઓરડીમાં હીરાલાલની સાથે તે ગયો.

હીરાલાલ બોલ્યો: “ત્યારે આપ આ ઓરડીમાં બેસો, અહીં કશો ભય રાખવાનું કારણ નથી. અમે બધા તમારી પાસે જ છીએ. અમે આખી રાત દુર્ગાદેવીના મંદિરમાં જ હઈશું.”

સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “અહીં ભય વળી શો ? આપનો ઉપકાર માનું છું કે આપે મને આવી અંધારી રાત્રે આશ્રય આપ્યો છે.”

“ત્યારે હું જઈ છું.” એમ કહીને હીરાલાલ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. વેશધારી સંજીવચંદ્ર બનાવટી બાપા (હિન્દી) માં સમજી વાતચીત કરતો હતો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

પૃથ્વિ.

હીરાલાલ પાછો આવ્યો એટલે મહેન્દ્રનાથ મહીન્દ્ર પ્રત્યે બોલ્યો: “ એ કોણ છે, તે તમે જાણો છો ? ”

મહીન્દ્ર—ના, હું જાણખતો નથી. કોણ છે ?

મહેન્દ્ર—કશું સમજી શક્યા નહિ ? એ મારવાડી નથી !

મહીન્દ્ર—ત્યારે કોણ છે ? તમે જાણખો છો ?

મહેન્દ્ર—હા, કેમ નહિ—મેં તો તેને સારી રીતે જાણખી કહાડ્યો. હવે એક કામ કરવું પડશે. ખેટા જે ઘરમાં સૂતો છે, તે ઘરની ચાવી ખંધ કરી બહારથી આગ લગાડી દો.

મહીન્દ્ર—તેથી શું થવાનું ? લખી આપેલા ખતના રૂપિયા તો માર્યા જાય ના ?

મહેન્દ્ર—એ તમારું ખત ખત સઘળું જૂઠું છે; ગીનીઓ પણ ગીલ્ટ કરેલી છે અને છેડો પણ ગીલ્ટ કરેલો છે.

મહીન્દ્ર—(વિસ્મય પામીને) હેં સાચું કહ્યો છો ?

હીરાલાલ—સાચું નહિ ત્યારે જુઓને !

પછી સઘળા મળીને સંજવચંદ્રની ગીનીઓ તથા છેડાની પરીક્ષા કરવા લાગ્યા. તપાસ કરતાં જણાયું કે મહેન્દ્રનાથનું કહેવું સત્ય છે.

મહીન્દ્ર—ખેટાએ આપણને છેતર્યા છે, પણ હજી આપણા હાથમાંથી ક્યાં જવાનો છે ?

મહેન્દ્ર—હવે વિલંબ કરવાનું કશું કારણ નથી. સાળાને બાળી મૂકીએ.

હીરાલાલ—અરે એવું તે થાય? આવડા મોટા ઘરને બાળી મૂકાય?

મહીન્દ્ર—હા, એ કહેવું ખરું છે; એ ઘર આપણને ધણું ઉપયોગી છે.

મહેન્દ્ર—જો ઘર રાખવા જશો, તો જીવ ગુમાવી બેસશો.

મહીન્દ્ર—ત્યારે ખુલ્લે ખુલ્લું કહી નાંખોને.

મહેન્દ્ર—એ કાંઈ સાધારણ માણસ નથી.

મહીન્દ્ર—ગમે તે હોય, અહીં આપણે કોઈથી ડરતા નથી.

મહેન્દ્ર—ખીજ કોઈથી તો ડરતા નથી, કિન્તુ આ તો જસૂસ છે!

હીરાલાલ તથા મહીન્દ્ર—(વિસ્મય પામીને) હેં ! હેં !!

જસૂસ છે ? શાપરથી જાણ્યું તમે ?

મહેન્દ્ર—તે દિવસે બેટાએ મને માર્યો હતો. બેટાનું શરીર એવું બળવાન છે, કે એના જેવું ખીજ કોઈનું મેં કદિ જોયું નથી. તે બડો પક્ષો છે. તે દિવસે તને (હીરાલાલ પ્રત્યે) કેવું ક્યું હતું, યાદ છે કે ? છેવટે બેટાએ તારા જેવી બોલી બોલીને આપણને બચ દેખાડ્યો હતો, કે જેથી આપણે નહાસી જવું પડ્યું હતું. આપણી બધી મહેનત ફાગટ ગઈ હતી. સાળો બહુ લુચ્ચો છે. હું જાણું છું કે જ્યારથી તેણે આપણા પીછો પકડ્યો છે ત્યારથી જીવ બચાવવો કઠીન છે.

હીરાલાલ—એમાં ડર છે શા માટે ? આપણે ચાર જણા છીએ.

મહેન્દ્ર—આપણા જેવા આઠ જણ હોય, તોપણ આંપણે તેના એક વાળ પણ વાંકો કરી શકીએ નહિ.

મહીન્દ્ર—ત્યારે હવે શું કરીશું ?

મહેન્દ્ર—હું તો કહું છું કે ઘરમાં આગ લગાવીને સાળાને બાળી મૂકીએ.

મહીન્દ્ર—અરે ! ઘર તે બાળી મૂકાય ?

મહેન્દ્ર—તારે જેમ તમારા ધ્યાનમાં આવે તેમ કરો.

મહીન્દ્ર—જ્યારે એટલે ઉંઘી જાય ત્યારે તેની છતીમાં છરો ભોંકી દેવો. એ સાંભળીને મહેન્દ્ર હસવા લાગ્યો.

મહીન્દ્ર—હસે છે શું ? હું તેમ કરી શકું છું કે નહિ, તે જોજો.

મહેન્દ્ર—તારી પણ કેવા અકલ્પ મારી ગઈ છે ? આવું ને આવું ગાંડું બોલ્યા કરે છે. તેને પીનાના ઘરમાં સૂવાનું ઠેકાણું નહોતું તથા તે અહીં સુખેથી સૂવા આવ્યો છે, કેમ ?

મહીન્દ્ર—હાં, લ્યો તારે તમે કહો તેમ કરીએ. કહો, ત્યારે હવે શું કરીશું ? કોઈ ઉપાય હોય તો બતાવો.

હીરાલાલ—માઈ, એમ ગભરાવાથી શું થવાનું હતું ? કોઈ ઉપાય શોધી કહાડો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

ગુપ્ત ગૃહ.

સંજવચંદ્ર અત્યારસુધી કાંઈ જાનોમાનો ખેસી રહ્યો નહોતો. હીરાલાલ ગયો કે તુરત જ ઓરડીમાંથી તે બહાર નીકળ્યો. ઉત્તર દિશા તરફ જરા આગળ જઈને તેણે જોયું કે એક ભાંગ્યો તૂટ્યો જનો કિપરતા માળપર જવા માટે ગોડવેસો છે; તેની મદદથી તે ખીજા માળ કિપર ચડ્યો. આગળ ચાલતાં તે એક ઓરડાની સામ જઈ પહોંચ્યો. તેનાં દ્વાર બંધ હતાં, તે તેણે ધીમેથી ખુલ્લાં કર્યાં. ઘરની અંદર પ્રવેશ કરીને હાથમાંની બતીનું ઢાંકણ ખુલ્લું કર્યું; તો જણાયું કે તે કોઈનું સૂવાનું ઘર છે. એક બાજુએ અરધી મેલી શય્યા

બિઝાવેલી હતી. બીજા બાળુએ એક ટેબલ હતું અને ટેબલપર કેટલાક જૂના ધૂળ ચડી ગએલા તપ્તાઓ પડ્યા હતા. તે તરફ જતી ફેરવી કે તુરત સંજીવચંદ્ર ચમકી જઈને કંપી ઉઠ્યો. તેણે જોયું કે ટેબલ ઉપર એક લાલ રંગની બનારસી નવી સાડી અને એક જરીથી ભરેલી મખમલની ચોળી પડી છે. તે ઉપાડી લઈને આમ તેમ ફેરવીને તે જોવા લાગ્યો. જે જોવામાં આવ્યું તેથી તે વિસ્મય પામી ગયો. સાડી તથા ચોળી ઉપર ઠેકાણે ઠેકાણે લોહીના ડાઘ પડેલા હતા. ચોળીમાં છાતીના એક ભાગમાં ડાઘ પડેલો હતો, તે જોવાથી એમ જણાતું હતું કે છરાનો ધા વાગવાથી તે કાણું પડેલું છે. સંજીવચંદ્રે જાણ્યું કે આ લગ્નનો પોષાક વિમળાનો છે. વિમળાને નક્કી મારી નાંખી છે. મારી સઘળી મહેનત વ્યર્થ ગઈ. દેવીદાસને મેં નકામું આશ્વાસન આપ્યું. માત્ર તેને એકને જ નહિ પરંતુ રામકુમાર બાળુને પણ મિથ્યા આશ્વાસન આપ્યું. એમ વિચાર કરતાં એકાએક તેને યાદ આવ્યું કે જે આ પોષાક વિમળાનો હોય, તો વિમળાનું મુડકું પણ આ સ્થળે નક્કી હોતું જોઈએ. તેની શોધ કરવી, એ જ મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

એમ વિચાર કરીને તે જોવા સાડી તથા ચોળી ટેબલ ઉપર મૂકવા જાય છે, એટલામાં સામેના કાચના તપ્તામાં એક અનુપમ મૌન્દર્યવતી રમણીનું પ્રતિબિંબ તેની નજરે પડ્યું. જોતજોતાંમાં તે અદૃશ્ય પણ થઈ ગયું. કિન્તુ એક નિમિષ માત્રની અંદર સંજીવચંદ્રે તે પ્રતિબિંબ ઓળખી કહાડ્યું. તે પ્રતિબિંબ બીજા કોઈનું નથી—પરિમલનું જ છે. પુનઃ તે પાછો વિચાર કરવા લાગ્યો કે નાના, એ અહીં ક્યાંથી હોય? એ તો મારા પોતાના મનની માત્ર કલ્પના જ છે.

બાળુનું ઢાંકણ બંધ કરીને તે જોવા ત્યાંથી બહાર નીકળવા

જાય છે, એટલામાં તેના મ્હોં આગળ થઇને એક બાલિકા વિજ-
ળીને વેગે ત્યાંથી ચાલી ગઈ. તે એટલી બધી નજીકમાંથી પસાર
થઈ ગઈ કે તેની સાડીના છેડાનો પવન પણ સંજીવચંદ્રને સ્પર્શ કરી
ગયો. એ બાલિકા શું પેલા તખ્તામાં પડેલા પ્રતિબિંબવાળી પરિમલ
છે ? સંજીવચંદ્ર મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો, પરિમલ કેવી રીતે આ
સ્થળે આવી હશે ? હું હમણાં જ તેને રામકુમાર આશુના મકાનમાં
જોઈને આવ્યો છું—તે કેવી રીતે એક સામાન્ય બાલિકા થઈને મારી
પહેલાં આ સ્થળે આવી પહોંચી હશે ? ના—ના, તે પરિમલ તો
નહિ. પરિમલ કેમ નહિ ? ત્યારે શું મારી બંને આંખો જૂઠી ?

સંજીવચંદ્ર ત્યાંથી બહાર નીકળીને કેટલેક દૂરસુધી આગળ
ચાલ્યો. એટલામાં તેના પગને કોઈ ચીજની ઠોકર વાગી. તેણે ખતીનું
ઢાંકણ ખુલ્લું કરીને જોયું કે લોહીના સૂકાત ગએલા ડાઘ એક પછી
એક એમ એક દિશામાં ચાલ્યા ગયા છે. તે હાથમાંની ખતીનું અર્ધું
ઢાંકણ બંધ કરી અને થોડું ખુલ્લું રાખી તે જાંખા અજવાળામાં
લોહીનાં ટીપાં જોતો જોતો પશ્ચિમ દિશામાં ચાલ્યો. થોડેક દૂર ગયા
પછી તેણે જોયું કે તે લોહીનાં ટીપાં તાળું લગાડેલ એક ઝોરડી-
સુધી પડેલાં છે. સંજીવચંદ્ર આવી વિના તાળાં ઉઘાડવામાં બહુ
કુશળ હતો, તેથી તેને આ તાળું ઉઘાડવામાં વધારે મહેનત પડી નહિ.

તે ઝોરડી ઉઘાડીને તેણે જોયું કે અંદર એક જીનો નીચે
સુધી ગએલો છે. તે જીનાનાં પગથીયાં તે ઉતરવા લાગ્યો. વચમાં
એક બે સ્થળે તેણે ઠોકરો પણ ખાધી; ધીમે ધીમે અંધકારમય ઘરને
ભોંયતળીએ તે જઈ પહોંચ્યો.

* * * * *

ઘરની અંદરનો બંધ વાયુ અત્યંત દુર્ગંધ મારતો હતો. તેણે

ધાર્યું કે નજીકમાં જ કોઈનું મુઠ્ઠું પડ્યું પડ્યું સજા કરે છે. બત્તીનું ઢાંકણ સંપૂર્ણ ખુલ્લું કર્યું એટલે આખો ઓરડો ઉજ્જવલ પ્રકાશથી ચક્ર-ચક્રિત થઈ ઉઠ્યો.

સંજીવચંદ્ર ધરને ભોંયતળીએ ચારે તરફ તપાસ કરવા લાગ્યો; કિન્તુ કોઈ પણ સ્થળે કાંઈ જોવામાં આવ્યું નહિ; માત્ર મનુષ્યનાં હાડકાં જ્યાં ત્યાં રખડતાં હતાં. કિન્તુ આ ભયંકર દુર્ગંધ શેમાંથી આવે છે, તે કશું જાણવામાં આવ્યું નહિ.

એક બાળુએ દેવદારના લાકડાની એક મોટી પેટી પડી હતી, તેની પાસે જતાં તે દુર્ગંધનું પ્રમાણ વધતું જતું હોય તેમ જણાયું. તે પેટીની ઢાંકણમાં નાસિકા અડકાડવાથી કાંઈ પણ સંદેહ રહ્યો નહિ. પેટીનું ઢાંકણ ભાંગી નાંખીને અંદર જોયું તો એક ભયંકર દેખાવ નજરે પડ્યો—એક સુંદર રમણીનું મુઠ્ઠું તેની અંદર પડ્યું પડ્યું સડી જઈને ફુલી ગયું છે! વાળના ઢગલાથી તેનું મ્હેં ઢાંકી દીધેલું છે !

પેટી ઉઘાડતાં જ એટલી બધી દુર્ગંધ બહાર નીકળી કે મનુ-ષ્યથી એક પણ વાર પણ તે સ્થળે જિભાં રહી શકાય નહિ. સંજીવ-ચંદ્રે તેની નાસિકા આડો એક રૂમાલ માથા સાથે બાંધી લીધો અને પછી મુઠ્ઠાને તે જોવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

શા સમાચાર ?

આ તરફ મહીન્દ્ર અને તેના સાથીઓ વિપત્તિ આવી પડેલી જોઈને બહુ ગભરાઈ ગયા. સઘળા મળીને નાના પ્રકારના ઉપાયો

શોધે છે, કિન્તુ કોઈમાં પણ મંગળ થવાનું કાંઈ પણ ચિન્હ જોઈ શકતા નથી. જેમ સમય જતો જાય છે તેમ તેમ તેઓ વધારે ગભગતા જાય છે.

એવા સમયમાં ઉતાવળે પગે ચાલતી એક બાલિકા ત્યાં આવી પહોંચી. તેના જાને ઓછ બચથી કંપતા હતા.

મહીન્દ્રે તેને પ્રશ્ન કર્યો: “ શા સમાચાર ? ”

બાલિકા બોલી: “ સત્યાનાશ કહાડ્યું ! જનસૂસે આપણો પીછો પકડ્યો છે. ”

મહીન્દ્ર બોલ્યો: “ કોણ છે ? તું તેને ઓળખે છે ? ”

બાલિકા બોલી: “ હા, ઓળખું છું, તે સંજીવચંદ્ર છે. ”

મહેન્દ્ર—હવે કરીશ ઉપાય નથી, જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું છે. આટલા દિવસનો પરિશ્રમ આજ ધૂળમાં મળી ગયો.

મહીન્દ્ર—ધૂળમાં કેમ મળ્યો ?

મહેન્દ્ર—તે થોડી વાર પછી જાણવામાં આવશે. સંજીવચંદ્ર જેવો તેવો માણસ નથી—એ બેટાના હાથમાં અદ્ભુત જાદુઈ વિદ્યા છે.

મહીન્દ્ર—તું નક્કી જાણે છે કે એનું નામ સંજીવચંદ્ર છે ?

મહેન્દ્ર—હા, નક્કી જાણું છું. વળી જો કદિ હું યરાયર જાણતો નહિ હોઉં, તો તે પોતે થોડી વાર પછી જાણાવશે કે હું સંજીવચંદ્ર છું.

મહીન્દ્ર—સાહેબ, ત્યારે બેટાને હવે મારી જ નાંખવો. તે પણ જાણે કે માથાના મળ્યા હતા.

મહેન્દ્ર—બોલવાનું તે કામ નથી, કરી બતાવવાનું કામ છે.

મહીન્દ્ર—આજસુધીમાં આ ઘરમાં અનેક મોટા તીસમાર-ખાંઓ આવી ગયા, તેમાંનો કોઈ પણ હજી જીવતો જવા પામ્યો નથી, એ વાત શું તમે ભૂલી ગયા ?

મહેન્દ્ર—પણ એ નિયમ આ માણસ આગળ રદ થવાનો છે.
આ ધરમાંથી જીવતો જાગતો જન્મરો આ માણસ પ્રથમ છે.

મહીન્દ્ર—આપણે ચાર પાંચ જણા છીએ; પછી આટલો બધો
બચ કેમ પામો છો ?

મહેન્દ્ર—તેની પાસે જેવો એક જણ, તેવા જ પાંચ જણ સમજવા.

મહીન્દ્ર—તમે શું બચ પામો છો ?

મહેન્દ્ર—ના-ના, બચ શું પામે ? તમે તમારે જે કરવાનું હોય
તે કરોને !

મહીન્દ્ર—(બાલિકા પ્રત્યે) તેં તેને કયે સ્થળે જોયો ?

બાલિકા—મારા પોતાના ઓરડામાં.

મહેન્દ્ર—તે વખતે તું ક્યાં હતી ?

બાલિકા—હું પાસેના ઓરડામાં હતી.

મહીન્દ્ર—તે તારા ઓરડામાં આવીને શું કરતો હતો ?

બાલિકા—શોધ કરતો હતો.

મહીન્દ્ર—કશો પત્તો લાગ્યો છે ?

બાલિકા—લોહીવાળી સાડી તથા ચોળી તેના જોવામાં આવી છે.

મહીન્દ્રનાથ પોતાની પિસ્તોલ બહાર કહાડીને બોલ્યો: “ જે
તેણે જોયું છે, તેનો તેના પ્રાણુની સાથે હું હમણાં નાશ કરી દઉં
છું. શું હજી તે તારા ઓરડામાં છે ? ”

બાલિકા બોલી: “ ના, ઓરડામાંથી બહાર નીકળીને લોહીના
ડાઘ જોતો જોતો તે પશ્ચિમ દિશા તરફ ચાલ્યો જાય છે. ”

એ વાત સાંભળીને સઘળા બચ પામીને હઠી દિમા થઈ ગયા.
દરેક જણે હાથમાં પિસ્તોલો લીધી. બાલિકાએ તેમના મુખ સામે જોઈને
જાણ્યું કે તેઓ અત્યારે એક બચકર કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

મહેન્દ્ર બોલ્યો: “ હમણાં તેનું ખૂન થઈ જશે. બેટાને જેમ અને તેમ મારી નાંખે જ છુટકો છે. ”

સઘળા બોલી ઉઠ્યા: “ હવે તો નક્કી તે મરી ગયો જ સમજે. ”

મહેન્દ્ર—જે કરવાનું હોય, તે જલ્દી કરો. નકામી વાતો કરી વખત ગુમાવો નહિ.

હીરાલાલ—બેટા જ્યાંસુધી લાગમાં નહિ આવે, ત્યાંસુધી કશું કરવા દેશે નહિ. વૃથા આગળથી બોલીને ગડબડ કરવામાં શો લાભ ?

મહેન્દ્ર—તે એકલો ગમે તે કરે, કિન્તુ આ જ તે બચવાનો નથી.

હીરાલાલ—અલ્યા બોલો જોઈએ, તે અત્યારે કયે સ્થળે પકડાશે ?

મહેન્દ્ર—જ્યાં તેની ચિતા ખડકવામાં આવશે તે સ્થળે.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

એક નવી યુક્તિ.

હથિયાર ધારણ કરેલા બારવટીઆઓ એકત્ર થઈને સંજીવ-ચંદ્રને શોધવા ચાલી નીકળ્યા. થોડેક દૂર જતાં જોવામાં આવ્યું કે તેમના ગુમ ગૃહની અંદર દીવાનો પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો છે.

જે વખતે સંજીવચંદ્રે પેલી મરણ પામેલી સ્ત્રીને ઓળખવા માટે પોતાની બત્તી તેના મ્હોં સામે ધરી, તે જ વખતે સઘળા બારવટીઆઓને સાથે લઇને બાલિકા ગુમ ગૃહના દારમાં આવી પહોંચી. મહેન્દ્રે તુરત જ પિસ્તોલ છોડી; કિન્તુ જે પ્રમાણે તે ધારતો હતો, તે પ્રમાણે બન્યું નહિ. તેણે મનમાં ધાર્યું હતું કે હાથમાં રાખેલી બત્તીવાળા માણસને મારી નાંખવો; કિન્તુ બંદુકની ગોળાથી માત્ર

અળવાળું નાશ પામ્યું અને ચીમનીના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા. ધરની અંદર ધોરવમ અંધકાર પુનઃ પ્રસરી રહ્યો. સંજીવચંદ્ર સમજી ગયો કે બારવટીઆઓ પોતાપર આક્રમણ કરવા આવ્યા છે, અત્યારે જીવન-મરણનો એક લોમહર્ષણુ સંગ્રામ શરૂ થયો છે. માથું નીચું કરીને તે તુરત ઓરડાને ભોંયતળીએ ખેસી ગયો.

મહીન્દ્ર મહેન્દ્ર પ્રત્યે બોલ્યો: “તમે આ જીનાપર ઉભા રહો, જે કોઈ તમારી પાસે આવે તેના છાતીમાં છરો ઘોંચી ધાલજો. હવે આપણું કાર્ય સિદ્ધ થવાનો વખત આવ્યો છે. સાળાને હમણાં પકડી લેઈશું; તે બરાબર જાળમાં ફસાયો છે.”

તે પુનઃ તેના ખીજ સાથી પ્રત્યે બોલ્યો: “આ ઘર તો ઘણું મોટું છે, તેથી સહજમાં તે પકડાશે નહિ. તમે ત્રણ જણ ત્રણે દિશામાં ખેટાને ઘેરી લ્યો અને હું પોતે વચમાં રહું; તમે બંને બે તરફ રહો; સંભાળ રાખજો છરો ખાલી જાય નહિ.”

આજ્ઞા પ્રમાણે કાર્ય બજાવવામાં આવ્યું. સંજીવચંદ્રે જોયું કે પોતે એક બચકર વિપત્તિમાં આવી પડ્યો છે; હવે કોઈની પાસેથી દયાની આશા રાખવી વૃથા છે. આપણે પ્રથમ કહી ગયા છીએ કે સંજીવચંદ્ર સઘળા પ્રકારનો સ્વર કહાડી શકતો, ખીજ પણ તેનામાં એવી એક અસાધારણ શક્તિ હતી કે તે પાસે ઉભો રહીને એવા પ્રકારનો સ્વર કહાડતો કે જાણે તે સ્વર ધણે દૂરથી સંભળાતો હોય તેમ લાગતું. તે તે ધરના દક્ષિણ તરફના ખૂણામાંથી મહીન્દ્રનાથના જોડે સ્વર કહાડીને-જાણે બહુ દૂરથી બોલતો હોય તેવી રીતે બોલ્યો: “હીર ! આ તરફ-આ તરફ.”

એમ કહીને તે ધરની ડાબી બાજુએ ખસી ગયો. તુરંત જ કાંઈ પણ ઉત્તર મળ્યા વિના માત્ર પગલાંનો અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો.

એવા સમયમાં તેણે એક ખીજી નવી યુક્તિ શોધી કહાડી; જાણે સામાસામી મારામારી થાય છે, એમ જણાવવાને માટે તે પોતાની પિસ્તોલ અને છરી લઈને એક ખીજી સાથે અરસપરસ આઘાત કરવા લાગ્યો. હથિયારોના ખણખણાટથી સઘળા બારવટીઆઓએ જાણ્યું કે તે સાળો કોઈ સાથે બાથબાથા યુદ્ધ કરે છે. તુરત જ તેઓ સઘળા તે તરફ દોડ્યા અને તેની નવી યુક્તિ સફળ નીવડી.

સંજીવચંદ્રે પ્રથમથી જ તે ઝોરડો સારી રીતે જોઈ લીધો હતો; તેથી વિરોધીઓને આગળ જતા જોઈને પોતે નિર્વિઘ્નપણે અને નીરવતાથી કિન્તુ જરા ઉતાવળે જીનાપર ચઢી ગયો. તે સ્થળે હથિયાર ધારણ કરીને મહેન્દ્રનાથ ઉભો હતો; તેને પિસ્તોલના કંદાવડે છાતીમાં એવા જોરથી આઘાત કર્યો કે તે ભોંયતળીએ પટકાઈ પડ્યો. સંજીવચંદ્ર ઉપર ચઢી ગયો.

મહેન્દ્રનાથના પડ્યાનો અવાજ સાંભળીને સઘળા ચમકી જઈને પાછા ફર્યા. તે ભોંયતળીએ પડ્યો પડ્યો ઉઠકારા કરતો હતો. કોઈ તેને અંધકારમાં ઓળખી શક્યું નહિ; વધારામાં તેને જસૂસ સમજીને સઘળા મારવા લાગ્યા.

આ તરફ સંજીવચંદ્ર મહેન્દ્રનાથને ભોંયતળીએ પછાડીને જેવો ઉપરની છતપર ચડવા માટે નજીકના દાદરપર પગ મૂકવા જાય છે, એટલામાં તેના જોવામાં આવ્યું કે સામેની ભાંગેલી બારીના દ્વારમાં કોઈ એક જણ ઉભું છે. ધીર અંધારામાં તેને ઓળખી શકાયું નહિ. તેના શરીરનો કોઈ પણ ભાગ તે અંધારામાં સ્પષ્ટ જોઈ શકાતો નહિ. માત્ર તેણે પહેરેલાં દૂધના શીણ જેવાં સફેદ વસ્ત્રો તે અદૃશ્ય પ્રાણીનું ત્યાં હોવાપણું સાબિત કરતાં હતાં. તે અદૃશ્ય પ્રાણીએ પહેરેલાં કપડાંનો દેખાવ જોતાં તે કોઈ સ્ત્રી હશે એમ અનુમાન થતું

હતું. સંજીવનચંદ્રે એકદમ તેનો હાથ પકડ્યો; હાથ પકડતાં વાર જ તેનું તે અનુમાન ખરું થયું. તેના સુક્રોમળ હાથને સ્પર્શ કરતાં સંજીવનચંદ્રે જાણ્યું કે તે એક બાલિકા છે. અંધકારમાં તેનું મોઢું જોઈ ચકાતું નહોતું, કેવળ તેની બંને મોટી ઉજ્જવલ આંખો અંધારામાં સંજીવનચંદ્રના મોઢું સામે ઝગમગતી હતી.

થોડી વાર પહેલાં સંજીવનચંદ્રે જે સ્ત્રીને જોઈ હતી અને, જેને પરિમલ કહીને તેના મનની અંદર એક મોટી ગરબડ ઉભી થવા પામી હતી—એ જ આ સ્ત્રી છે; એમ મનમાં ધારીને સંજીવનચંદ્રે તેને છોડી નહિ. બાલિકા હાથ છોડાવી લેવાને વ્યર્થ બળનો ઉપયોગ કરવા લાગી. સંજીવનચંદ્ર તેની પ્રત્યે ડરામણા સ્વરથી બોલ્યો: “બોલ, કાણુ છે તું? જો નહિ બોલે તો હું તને હમણાં નીચે ફેંકી દઈશ.” એમ કહીને તેને ધીમેથી એક પક્ષો પણ માર્યા.

બાલિકા અત્યંત ભય પામી ગઈ અને ખૂસો પાડતી બોલવા લાગી: “ઓ બાપરે! મને છોડી દો—હું કશું જાણતી નથી.” એમ ખૂસો પાડતી રડી પડી.

સંજીવનચંદ્ર ચમકી ગયો કે આ પરિચિત કંઠસ્વર છે! અહા કેવું ભયંકર! હવે કેવી રીતે મારી આંખો અને કાનનો મારે અણુ-વિશ્વાસ કરવો? આંખો કહે છે, કે આ પરિમલદેવી જ છે; કાન પણ તેમ જ કહે છે; પરંતુ હૃદય તે વાતનો સ્વીકાર કરતું નથી. તે તો કહે છે, તે પરિમલ નથી—નથી—નથી. અરે! આમ થવાનું કારણ શું હશે? પરમ રૂપવતી પરિમલે તેના લલિત હાવભાવ અને મધુર કંઠ તથા અનુપમ સૌન્દર્યથી શું તેનું હૃદય જીતી લીધું છે?

ગમે તેમ હોય, સંજીવનચંદ્ર તે વખતે બાલિકાનું રડવું સાંભળીને યુક્તિથી કાર્ય કરવા લાગ્યો. તે તેને ઉપરથી નીચે ફેંકી દેવા

માટે બચ બતાવીને ધક્કા મારવા લાગ્યો; તોપણ તેનો હાથ છોડી દીધો નહિ, પ્રથમની માફક દઢ મુઠીમાં પકડી રાખ્યો. બાલિકાએ તોપણ તેનું નામ જણાવ્યું નહિ. તે મોટા અવાજથી બૂમો પાડવા લાગી. ઉપરની આ સઘળી ગરબડ ગુપ્તગૃહની અંદર આમતેમ ફાંફાં મારતા મહીન્દ્ર, હીરાલાલ વગેરેના સાંભળવામાં આવી. પોતાને ભ્રમમાં નાંખીને ચિકાર ગુપ્તગૃહની બહાર જતો રહ્યો છે, એમ હવે તેઓના જણવામાં આવ્યું. મહેન્દ્રનાથને છોડી દઈને સઘળા અંધારા ફવા જેવા ગુપ્તગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યા. મહેન્દ્રનાથ તે જ સ્થળે તે રમણીના શયની પાસે અધમુઓ થઈને પડી રહ્યો. બાકીના ત્રણ જણ જીનાપર જઈ પહોંચ્યા. તે સ્થળે સંજીવચંદ્રે તે નવીન રમણીને પકડી રાખી હતી. સંજીવચંદ્રને જોતાં જ ભૂખ્યા વાઘની માફક ત્રણે જણા કૂદીને સંજીવચંદ્રની ઉપર જઈ પડ્યા. સંજીવચંદ્રે તેમને જોરથી પાદપ્રહાર કર્યો એટલે જીનાનો જીર્ણ થઈ ગએલો કઠોરો ભાંગી જવાથી હીરાલાલ અને એક બીજો જણ તે અધિકારમય ગુપ્તગૃહની અંદર પટકાઈ પડ્યા. મહીન્દ્રનાથ એટલામાં એક હાથમાં તે બાલિકાનો હાથ પકડીને બીજા હાથમાં એક મોટો છરો લઈને સંજીવચંદ્રને જેવો મારવા જાય છે; એટલામાં સંજીવચંદ્રે બાલિકાનો હાથ છોડી દઈને મહીન્દ્રનાથનું ગળું મળખૂત પકડ્યું અને ઉંચા કરેલા છરો સહિત તેનો હાથ બીજા હાથમાં પકડી રાખ્યો. નિરૂપાય બનીને મહીન્દ્રનાથે બાલિકાનો હાથ છોડી દીધો. બાલિકા તે ધોરતમ અધિકારની અંદર પુરત જ અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

એક ક્ષણની અંદર મહીન્દ્રનાથ પણ સંજીવચંદ્ર પાસે પરાજય પામ્યો. બીજાની માફક તેની જે દુર્દશા કરવામાં આવી તેનું વર્ણન કરવું કઠીન છે.

એટલામાં સંજયનું જાણકારો હાથ ઝાડી દબને મરીન્ડનાથનું
ગળું મળખત પકડયું. (પૃષ્ઠ ૬૪)

આપણી કથાનો આ અધ્યાય અહીંસુધી વાંચતાં વાચકવર્ગને જે સમય લાગ્યો, તેનો સોમો ભાગ પણ આ બનાવ બનવામાં લાગ્યો નહોતો.

પછી સંજવચંદ્ર તે બાલિકાની શોધ કરવા માટે એકે એક ઝોરડામાં ફરવા લાગ્યો. એક તો બાણે ગાઢ અંધકાર, તે અંધકારને ભેદીને મનુષ્યની દૃષ્ટિ એક પગલું પણ આગળ પડી શકતી નહિ, તે સિવાય તે ઘરનાં દ્વાર પણ સંજવચંદ્રથી તદ્દન અજાણ્યાં, તેથી તે બાલિકાનો પત્તો લાગ્યો નહિ.

અનેક માણસો આવા પ્રકારની વિપત્તિઓમાંથી બચ્યા પછી પલાયન કરી જતા; કિન્તુ સંજવચંદ્ર એવો માણસ નહોતો. તેનો ઉદ્ધમ, તેનું સાહસ, તેની દૃઢતા અનુપમ હતાં; તે પ્રાણનો ભય બિલકુલ રાખતો નહિ. તે તેઓ સાંભળે તેમ જોરથી પગ પછાડતો પછાડતો ઉપરના માળપર ચડવા લાગ્યો. કેટલેક દૂર આગળ ગયા પછી તે એકાએક ઉભો રહ્યો. નીચેની વાતચીત તેના સાંભળવામાં આવી:—

મહેન્દ્ર બોલ્યો: “આપણુ આટલા બધાને ખેટો છેતરી ગયો. હવે તે ઉપર ચડે છે; ચાલો, આ વખતે એક મશાલ સળગાવી લાવીને ખેટાને બાળી મૂકીએ. અંધકારમાં તેને આપણે કશું કરી શકતા નથી.”

હીરાલાલ બોલ્યો: “હું હમણાં દુર્ગદેવીના મંદિરમાંથી સળગતો દીવો લાવું છું—તે ધખતે જ આપણે જે સાથે લાઇ આવ્યા હોત, તે આમ થાત નહિ.”

હીરાલાલ ચાલ્યો ગયો. સઘળા બહાર આવ્યા. સંજવચંદ્ર મંદ હસ્યો. એક ક્ષણ વારમાં હીરાલાલ હાથમાં દીવો લાઇને આવી પહોંચ્યો. તે જોવો દીવાને મહેન્દ્રનાથના હાથમાં આપવા બંધ છે, એટલામાં સંજવચંદ્રે દિવાલમાંથી એક ઈંટ ખેંચી કહાડીને દીવા

ઉપર જોરથી ફેંકી. તુરત જ દીવાના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા અને ધર ધોર અંધકારમય થઈ ગયું.

મહેન્દ્રનાથે કહ્યું: “ હવે દીવાનું કાંઈ કામ નથી. એટલે બહુ જખરો છે. હવે તો જે કરવું તે અંધારામાં જ કરવું. ”

સંજવચંદ્ર ઉપલા માગના જીના ઉપર પગના ધબકારા કરીને જણાવવા લાગ્યો કે હું તમારી રાહ જોઈને અહીં ઉભો છું.

સઘળા તેની હિંમત જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા. મહેન્દ્રનાથ જોડ્યો: “ આના જેવો માણસ તો મેં કદિ પણ જોયો નહિ. ચાર-પાંચ હથિયારબંધ માણસની સામે નીડરપણે એકલો ઉભો છે. વાર, તમે બધા હોશિયાર રહેજો, હું બેટાને એકલો પકડું છું. તે ગમે તેવો જખરો હોય, ગમે તેવો બહાદુર હોય; તોપણ હું તેને પકડ્યા વિના રહીશ નહિ. આ ધરમાંથી કદિ પણ હું તેને જીવતો જવા દઈશ નહિ. ”

પ્રકરણ ૨૪ મું.

પ્રત્યાવર્તન.

સઘળા મળીને છત ઉપર ચડવા લાગ્યા. તેઓના આગમનની વાત સંજવચંદ્રથી અજાણી રહી નહિ. તે જીનાવાળી ઓરડીના એક ખૂણામાં સંતાઈ રહ્યો. એક પછી એક એમ સઘળા બારવટીઆઓ તેની પાસે થઈને છત ઉપર ચડી ગયા. તેઓ છત ઉપરની બીજી બાજુએ ચાલ્યા ગયા પછી જીનાનું દાર ધીમેથી બંધ કરીને તે નીચે કિતરી આવ્યો.

જો આજ તે પેલા મુકદ્દાનું યથાર્થ અનુસંધાન ન કરી

શકે, તો તેનો આ બધો પરિશ્રમ નકામો જાય. ચળી વધારામાં થોડી વાર પછી તે મુડદાને તેઓ કોઈ ગુપ્ત સ્થળે સંતાડી દે એ પણ નિર્વિવાદ છે. એમ વિચારીને તેણે નિર્ભયપણે જો ગુપ્તગૃહની અંદર અત્યારસુધી ભયંકર તોફાન થયું હતું, તે ગૃહની અંદર પુનઃ પ્રવેશ કર્યો. પાસે દિવાસળા હતી, તેવડે તેણે ઉપર જણાવેલી ભાંગી ગએલી બત્તી પુનઃ સળગાવી.

જો પેટીમાં મુડદું હતું, તેનું ઢાંકણ ઉઘું કરીને જોયું કે તે મુડદું કોઈ એક અનુપમ સૌન્દર્યવતી રમણીનું છે. મુડદું ધણા દિવસનું હોવાથી તે સહજમાં ઓળખી શકાયું નહિ; તેના સમજના અવયવો ફુલીને વિકરાળ થઈ ગયા હતા. સંજીવનદ્રે વિમળાને કદિ પણ જોઈ નહોતી, કેવળ આગળ જણાવેલ તૈલચિત્ર (ઓઈલ પેઇન્ટિંગ) જોઈને વિમળાની આકૃતિ કેટલેક અંશે તેના હૃદયમાં તેણે ઉતારી લીધી હતી. તે મુડદાને તે આમતેમ ઉલટાવીને જોવા લાગ્યો, એવામાં જો દેખાવ તેની નજરે પડ્યો, તેથી તે સ્તાંભિત બની ગયો : તે મુડદાનો એક હાથ કોઈએ કાપી નાંખ્યો છે. તે મુડદું સડી જઈ, ફુલી જઈ, લોહીલોહાણુ થઈને એવું વિકરાળ થઈ ગયું છે કે તે જોઈને તેની વચનો નિર્ણય કરવો તદ્દન અસંભવિત લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે આ મુડદું વિમળાનું હશે—કિન્તુ વિમળાનું છે કે નહિ, તે કેવી રીતે નક્કી કરી શકાય ? જો કદિ એક વાર તે રામકુમાર બાબુને દેખાડવામાં આવે, તો તેનો નિર્ણય થાય.

એટલામાં કોઈનું બોલવું સંભળાયું : “હાં, બેટાએ ફરીથી છેતર્યા. હાં, બંધ કરીને બેટો નીચે ઉતરી ગયો છે—”

“બેટો જૂત જમસૂસ જણાય છે, જો તેમ ન હોય તો ખીજા કોની શક્તિ કે આ જંગલની અંદર આવી રમત કરી શકે ?”

“ આવો, આપણે જોઈએ કે બેટા ક્યાં પલાયન કરી ગયો છે. ચાલો, આ તરફને જીનેથી નીચે ઉતરો.”

સંજીવચંદ્ર સહજમાં સમજી ગયો કે લુચ્ચાઓ વળી નીચે આવે છે. તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે ઉત્તર દિશામાંથી કોઈ રમણીના રડવાનો અસ્ફુટ ધ્વનિ આવે છે. તેણે સ્થિરતાથી કેટલીક ક્ષણસુધી કાન માંડીને સાંભળ્યું. તે દિશામાં તે થોડેકસુધી ગયો એટલામાં પૂંચત્રકારીનાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. સંજીવચંદ્ર ઘરમાંથી બહાર નીકળીને જંગલની અંદર આવ્યો. પેલા ઝાડપરથી કપડાંની પોટલી નીચે ઉતારીને ગુપ્તવેશનો ત્યાગ કરીને પોતાનો મૂળવેશ ધારણ કર્યો.

* * * * *

સંજીવચંદ્ર રામકુમાર બાપુને મકાને આવી પહોંચ્યો અને બહારના બેઠકખાનામાં સૂવાની વ્યવસ્થા કરી લીધી. બહુ પરિશ્રમ કરવાથી તે અત્યંત થાકી ગયો હતો, તેથી ઉંઘી જવાનો નિશ્ચય કર્યો; કિન્તુ મનમાં એક બે વિચારો ઉગી નીકળવાથી નિદ્રાનો માર્ગ કાંટાથી પૂરાઈ ગયો. વિચારો પૂરા થયા—ન થયા અને જ્યાં નિદ્રા આવવાનો સમય થયો, એટલામાં પ્રભાતમાં પક્ષીઓનો કિલકિલાટ થવા લાગ્યો. સંજીવચંદ્રે બિલકુલ નિદ્રા લીધી નહિ.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

પાછલી રાત.

બિછાનાનો ત્યાગ કરીને સંજીવચંદ્ર બગીચા તરફ ચાલ્યો, એટલામાં પરિમલદેવીને જતાં જોઈ, તે તેની સામે ચાલ્યો. સંજીવ-

ચંદ્રને જોઈને પરિમલ હસી રહી, કિન્તુ તેને જોઈને તે કાંઈ પણ ભય પામી નહિ. ભયનું એક ચિન્હ પણ તેના વદનપર જોવામાં આવ્યું નહિ.

સંજીવચંદ્રે પૂછ્યું: “પરિમલ, અહા ! તું આટલી બધી ઝડપથી પાછી આવતી પણ રહી ? હું આશ્ચર્ય પામું છું !”

તેના બોલવાથી પરિમલ સહેજ નાખુશ થઈ. તેના બંને ગાલ ગુસ્સાથી સહેજ લાલ થઈ ગયા. તે બોલી: “સાહેબ, તમે ગાંડા થઈ ગયા છો કે શું ?—તમે આ સમજું શું બોલો છો ? શા કિપરથી તમે મને આવી વાતો પૂછો છો ?”

સંજીવચંદ્ર મંદ હાસ્ય કરીને બોલ્યો: “ના, હું કશું એવું અન્યાય-ભરેલું જુદું કદિ બોલીશ નહિ; તોપણ હું ને તું માત્ર બે જણા જ જાણીએ—તું હમણાં જ કોઈ ગુપ્ત સ્થળેથી પાછી આવી છે.”

પરિમલદેવી બોલી: “ક્યાંથી પાછી—”

તેને આગળ બોલતી અટકાવીને સંજીવચંદ્ર વચમાં બોલી ઉઠ્યો: “સાંબળ, ત્યારે તું જ કહે—મને તેં થોડી વાર પહેલાં જોયો નથી ?”

સંજીવચંદ્રે તીક્ષ્ણ દષ્ટિથી તેના મોં સામે જોયું.

પરિમલ—તમારું કહેવું હું ખિલકુલ સમજી શકતી નથી.

સંજીવચંદ્ર—તું બહુ ચતુર છે, કિન્તુ તારી એ ચાતુરી સંજીવચંદ્રની પાસે વધારે વખતસુધી ટકી શકવાની નથી—તું નક્કી સમજ-જે કે તારા કરતાં હું કાંઈ કમ નથી.

પરિમલ—તમે શું મને ભય દેખાડવા આવ્યા છો ? જો કદિ મારામાં કાંઈ દોષ હોય, તો હું તમારાથી ભય પામું—તે વિના હું તમારાથી એક તલમાત્ર પણ ભય પામીશ નહિ—ભય પામવાનું કશું

કારણ પણ નથી. ભય પામવો તો દૂર રહો, પરંતુ આપની વાત સાંભળીને આપને તદ્દન ગાંડા અને મૂર્ખ હું સમજી છું. આપ વચ્ચે વચ્ચે એવી વાતો કરો છો, કે જેને ન હોય પગ અથવા ન હોય માથું—એવી વાતો માને કોણ ?

સંજીવચંદ્ર—કોણ માને શું, હું જાણી એ સધળી વાત તને મનાવી દઇશ.

પરિમલ—તમે મને થોડી વાર પહેલાં ક્યાં જોઈ હતી ?

સંજીવચંદ્ર—ચંડીતલાના વનની અંદર એક પડી ભાંગેલા મકાનમાં.

પરિમલ—તમે મને જોઈ હતી, એ શું સત્ય કહો છો ?

સંજીવચંદ્ર—મેં મારી નજરોનજર તને ત્યાં જોઈ છે. જે હું તારૂં કહેવું સત્ય માનું, તો મારી પોતાની આંખોને મારે જીડી ઠરાવવી પડે.

પરિમલ—આપ સાચું માનો અગર જૂઠું માનો; હું ધ્વિર-સાક્ષીથી કહું છું કે આજરાત્રે અથવા કદિ પણ હું મકાનની બહાર રાત્રિને વખતે ગઈ નથી. ચંડીતલા વનની અંદરના પડી ભાંગેલા મકાનનું નામ મેં આજસુધી કદિ પણ સાંભળ્યું નહોતું—આજ આપના મ્હોંએથી નવું સાંભળ્યું.

એ સાંભળીને સંજીવચંદ્ર વિસ્મય પામી ગયો.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

ભયંકર સંદેહ.

પરિમલદેવીની વાત સાચી હોવાનું સંજીવચંદ્રને તદ્દન અસંભવિત લાગ્યું. તેણે પોતાની આંખે જે જોયું છે, તે કેવી રીતે જૂઠું

માની શકાય ? કિન્તુ પરિમલનું મ્હોં જોઇને તેણે અનુમાન કર્યું કે તેની વાત કદિ ખરી પણ હોઈ શકે. તે બોલ્યોઃ “ પરિમલ, તું સત્ય કહે છે કે આજરાત્રે ધરની બહાર તું ગઈ નથી ? ”

પરિમલ—હા, હું સત્ય કહું છું કે કદિ પણ રાત્રે હું ધરની બહાર ગઈ નથી.

સંજીવચંદ્ર—વારૂ, જેઓએ તારા મામાની છાતીમાં છરાના જખમ કર્યા હતા અને જેઓને તેં બારીમાંથી ધરમાં પ્રવેશ કરવાનો રસ્તો બતાવી દીધો હતો, તેઓ કોણ હતા ?

પરિમલ—તદ્દન જૂઠી વાત. મેં તેઓને કદિ પણ જોયા નથી—ઝોળખતી પણ નથી—જાણતી પણ નથી અને કોઇને ધરની અંદર પ્રવેશ કરવાનો રસ્તો મેં બતાવ્યો પણ નથી.

સંજીવચંદ્ર—તારી વાત સાંભળીને હું આશ્ચર્ય પામું છું ! તારા સિવાય બીજું કોણ હોય ? બે વખત મેં તને મારી પોતાની આંખે જોઈ છે, તે બંને વખત તું અસ્વીકાર કરે છે; તું જો કદિ એ ન હો, તો મેં જોને જોઈ છે, તેને પિશ્ચાયિની સમજવી કે શું ?

પરિમલ—ગમે તે સમજો.

સંજીવચંદ્ર—હવે શું કહું ? તોપણ હું તને જણાવી દઉં છું કે તું વિમળાના ખૂનની સઘળી વાત જાણે છે, છતાં તું તે ગુપ્ત રાખે છે.

પરિમલ—(અતિશય દુઃખ પામીને) આપ તો ચાહે તે બોલો, તે મારાથી ના કહી શકાય નહિ. વિમળા જો કદિ મારો પ્રાણ માગે, તો હું તેને માટે પ્રાણ પણ આપવા તૈયાર છું. વિમળાને હું કેટલી બધી ચાહું છું તે તમે શું સમજો ? સાહેબ, આપની વાતપરથી આપ કોઈ સાધારણ માણસ જણાતા નથી. આપ નક્કી સઘળું જાણો છો—છતાં કેવળ છલનાવડે એ બધું ઢાંકી રાખો છો. આપ જાણસ

તો છો; કિન્તુ પોલિસના નહિ—પડ્યંત્ર રચનારા—ખૂન કરનારા બાર-વડીયાના જન્મસ છે.

સંજીવચંદ્ર—એ સઘળી વાત ઊલટી મારાપર ફેંકે છે ?

પરિમલ—આપની વાતપરથી એમ જણાય છે કે આજસુધીમાં આપ આ કાર્યમાં કશું કરી શક્યા નથી. કેવળ સઘળો દોષ મારા પર ફેંકીને માફ બદનામ કરવાનો પ્રયાસ કરો છો.

સંજીવચંદ્ર—પરિમલ, મારો એક દિવસ પણ નકામો ગયો નથી. જેમ બને તેમ આ સઘળો બેદ ખુલ્લો કરવાને હું પ્રયત્ન કરું છું અને તે કાર્ય કરવામાં મારે કેવા જોખમમાંથી પસાર થવું પડતું હશે, તે તું શું જાણી શકે ?

પરિમલ—તમે અત્યારસુધીમાં શું કાંઈ પણ પત્તો મેળવી શક્યા છો ?

સંજીવચંદ્ર—હા, હું પત્તો મેળવી શક્યો છું કે એ પડ્યંત્રની અંદર તું નક્કી છે; મને એનું સળળ પ્રમાણ પણ મળી ચૂક્યું છે.

દૃઢતાથી નિષ્પલક નેત્રે, ગર્વિષ્ઠ કંઠે પરિમલે પૂછ્યું: “ એવું કયું સળળ પ્રમાણ તમને મળ્યું છે ? ”

સંજીવચંદ્રે પછી સઘળી વાત કહી સંભળાવી અને સાથે સાથે પેલા લોહીવાળા રૂમાલની વાત પણ જણાવી દીધી.

પરિમલ—તમે મને જે વાત કહી તેમાં અનેક રહસ્યો ભરેલાં છે. આપની વાત હું કોઈ પણ રીતે સાચી માની શકતી નથી. આપે કદિ મને જોઈ નથી—નક્કી જોઈ નથી. આપ રૂમાલની વાત વિષે શું કહેવા માગો છો ?

સંજીવચંદ્ર—તે રૂમાલ હજી મારી પાસે જ છે. આ રહ્યો જો.

સંજીવચંદ્રે ખિસામાંથી રૂમાલ બહાર કઢાડીને પરિમલદેવીના હાથમાં આપ્યો.

પરિમલ—અરર ! આ શું ? આ તો લોહીલોહાણુ થએલો છે ! આવો ખરાબ રમાલ તમે મારા હાથમાં આપ્યો શા માટે ? છિ છિ !

સંજીવચંદ્ર—તને જેવા માટે. જેવો તે ફેંકી દીધો છે, તેવો જ મેં ઉપાડી લીધો છે—આ લોહીના ડાગ મેં લગાડ્યા નથી, જેનો એ રમાલ છે તેણે જ—

પરિમલ વચમાં બોલી ઉઠી : “ કોનો એ રમાલ છે ? ”

સંજીવચંદ્ર—તારો. એ રમાલના એક ખૂણામાં તારું નામ પણ લખેલું છે. જો, ત્રણ અક્ષર હજી દેખાય છે અને એક ચોથો અક્ષર લોહીમાં ઘટાઈ ગયો છે.

પરિમલ—હાં, એ શું—આ સઘળું ખીજું કશું નથી—આ તો મને વિપત્તિમાં ફસાવવાના યંત્રણા છે. હે કાલિકામાતા ! તું જાણે છે કે હું દૂષિત છું કે નિર્દોષી છું. હું વિમળાને કેટલી આહું છું—તેને માટે મારા હૃદયમાં હું કેવા દુઃખનો અનુભવ કરું છું, તે હે માતા, તું જાણતી હોઈશ !

સંજીવચંદ્ર—ત્યારે આ રમાલ પણ તારો નથી ?

પરિમલ—(ક્રોધમાં) ના, જો એ રમાલ મારો હોય—તો હું કહું છું કે હે પરમેશ્વર ! અત્યારે ને અત્યારે મારા માથાપર વજ્ર તૂટી પડે.

સંજીવચંદ્ર કેટલીક ક્ષણસુધી કાંઈક વિચાર કરીને બોલ્યો : “ પરિમલ, તારા જેવી જ તારે શું એકે બહેન છે ? ”

“ ના ! ”

“ તારા કુટુંબમાં અથવા સગાં સંબંધીમાં એવી કોઈ આલિકા છે, કે જેની સાથે તારો ચહેરો કાંઈક મળતો આવી શકે ? ”

“ ના, કોઈ પણ નથી. ”

“ આ રહસ્ય કાંઈ સાધારણુ નથી—અતિ ગંભીર છે. વારૂ, ગમે

તે હોય, હું સધળા ભેદ જાણ્યા વિના તેને સહજમાં છોડી દઈશ નહિ. તું મને આ બાબતમાં શું કોઈ પણ પ્રકારની મદદ કરી શકીશ ? ”

“ હા, જે કહો તે કરું, બોલોને. વિમળાને મારે જે કદિ પ્રાણ આપવો પડે, તોપણ હું તૈયાર છું. ”

“ જે તું વિપત્તિના મુખમાં પ્રવેશ કરવાની હિંમત ધરતી હોય, તો મારી સાથે ચાલ. જે સ્થળે વિમળા છે, ત્યાં હું તને લઈ જઈ. ”

“ અહીંથી તે કેટલું દૂર છે ? ”

“ બહુ દૂર નથી—પાસે જ છે. પ્રભાત થયાં પહેલાં આપણે પાછાં આવી પહોંચીશું, કિન્તુ એક બચકર વસ્તુ તને બતાવીશ. ”

“ વિમળાનું શબ તો નહિ ના ? ”

“ શબ તો ખરું, કિન્તુ તે વિમળાનું છે કે બીજા કોઈનું, તે હું જાણતો નથી. ”

“ ચાલોને, જે કદિ તે વિમળાનું હશે તો હું પાછી આવીશ નહિ, તે જ સ્થળે મરીશ—તેની પાસે મરીને તેની સાથે જઈશ. ”

“ મને સંપૂર્ણ બરાંસો છે કે એ શબ વિમળાનું નથી. વિમળા જીવતી છે, હું તેનો નક્કી ઉદ્ધાર કરીશ. ”

“ જે કદિ તમે તેને બચાવી શકશો—તો હું મને જીવિતદાન આપ્યું સમજીશ. આપનો એ ઉપકાર હું આ જન્મમાં કદિ પણ બૂલીશ નહિ. ”

“ મારા ઉપકારનો તું મને શો બદલો આપીશ ? ”

બાલિકા ચપળતાથી બોલી: “ માફ જે કાંઈ છે, તે સધળું હું આપને આપી દઈશ. મારી પાસે જે ધરેલું છે, તે સધળું વેચીને હું આપને આપી દઈશ. ”

“ પરિમલ ! હજીમુઘી હું પૈસાનો એટલો બધો લાલચુ થયો નથી. ”

પ્રકરણ ૨૭ મું.

અરણ્યમાં.

I could a tale unfold, whose lightest word
 Would harrow up thy soul; freeze thy young blood,
 Make thy two eyes, like stars, start from their spheres;
 Thy knotted and combined locks to part,
 And each particular hair to stand on end
 Like quills upon the fretful porcupine.

Shakespeare—"Hamlet."

સંજીવન પરિમલદેવીને સાથે લઈને એક સાંકડી ગલીને રસ્તે
 થઈને અંડીતલા વનની અંદર તે પડી ભાગેલા મકાનની પાસે જઈ
 પહોંચ્યો. હાથની આંગળીવડે એક સ્થળ ખતાવીને તે બોલ્યો:
 “પરિમલ, આ સ્થળે થોડી વાર માટે તું એકલી ઉભી રહીશ ?”

“હા, ઉભી રહીશ.”

“કિન્તુ આ ઝાડની પાછળ સંતાઈને તું ઉભી રહેજો—નહિતો
 વિપત્તિ આવી પડતાં વાર લાગશે નહિ.”

“સારું. તમે ક્યાં જશો ?”

“હું જે તને ખતાવવાનું કહું છું—તેની તપાસ કરવાને હું આ
 મકાનની અંદર જઈ છું.”

“તો પછી હું તમારી સાથે કેમ ન આવું ?”

“ના, હમથાં નહિ; કિન્તુ હું જ્યારે વાંસળી વગાડું, ત્યારે
 તુરત તું મકાનની અંદર આવજો. આગળથી જઈને તપાસ કર્યા વિના
 તને એકાએક લઈ જઈને વિપત્તિમાં નાંખવાને હું ઇચ્છતો નથી.”

“ સાહે, ત્યારે ઝૂ જાઓ. ”

સંજીવચંદ્રે બહુ જ ચાલાકીથી તે મકાનની અંદર પ્રવેશ કર્યો; દાર ખુલ્લું હતું, તેથી તેને કશી અડચણ નહીં. કોઇનો એક શબ્દ પણ સાંભળવામાં આવતો નહોતો. દુર્ગાદેવીના મંદિરમાં જોયું તો ત્યાં કોઈ પણ નહોતું—સઘળું શાન્ત હતું; મકાનમાં પણ કોઈ છે એમ જણાતું નહોતું. સઘળી ઓરડીઓમાં ફરી ફરીને તપાસ કરી તો જણાયું કે પાપિષ્ઠો પલાયન કરી ગયા છે. મનમાં અત્યંત ખુશ થઈને વાંસળીનો અવાજ કર્યો, કિન્તુ પરિમલ આવી નહિ. પુનઃ વાંસળી બજાવી—તોપણ તે આવી નહિ.

સંજીવચંદ્ર ઘણો ભય પામી ગયો. ત્યારે શું પરિમલદેવીને ખારવટીઆઓ ઉપાડી ગયા ? એકની શોધમાં બીજી ગુમાવી ? મારા ધારવા પ્રમાણે પાપિષ્ઠો મકાન છોડીને વનની અંદર રહ્યા હશે—અરેરે ! કેવું સત્યાનાશ વાલ્યું ? સંજીવચંદ્ર અતિશય અધીરો બની જઈને આ પ્રમાણે વિચાર કરતો કરતો પરિમલદેવીની શોધ કરવા નીકળી પડ્યો. જે સ્થળે તેને ઉભી રાખવામાં આવી હતી, ત્યાં આવીને તેણે જોયું તો કોઈ નથી. ભય ક્રમે ક્રમે વધવા લાગ્યો. પશ્ચિમ દિશા તરફથી પાણીની સુસવાટીના અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો; તે દિશા લક્ષમાં રાખીને તે ચાલ્યો. થોડેક દૂર જઈને જોયું કે ત્યાં ઉગી નીકળેલું મોટું મોટું ઘાસ કોઈના ચાલવાથી નીચું બેસી ગયું છે. સંજીવચંદ્રે જાણ્યું કે આ ઘાસ ઉપર થઈને હમણાં કોઈ ગયું લાગે છે. ઘાસ ઉપર પડેલાં તે પગલાં લક્ષમાં રાખીને તે ચાલવા લાગ્યો. છેવટે એક તળાવ તેના જોવામાં આવ્યું, તેનું પાણી ઘાસ અને પાંદડાં અંદર સડી જવાથી દુર્ગંધ મારતું હતું; તે તળાવમાં પરિમલદેવી ડુબકાં ખાય છે ! એક વાર નીચે ગઈ; પાછી ઉપર આવી. સંજીવચંદ્ર

આ દૃશ્ય જોઈને પ્રથમ તો સ્તબ્ધ બની ગયો, પછી તુરત જ શરીર ઉપર પહેરેલો કોટ ઝટ દઈને કહાડી નાંખીને તે પાણીમાં ફેંદી પડ્યો અને પરિભ્રમણા શુભા કૈશ પકડીને તેને કિનારાપર ખેંચી લાવ્યો. કેટલીક ક્ષણ પછી તેણે કહ્યું: “આ શું, તું આત્મહત્યા કરતી હતી?”

પરિભ્રમણી બોલી: “મને તો હવે મરવું જ પસંદ છે, તમે શા-માટે મને ઉપર ખેંચી લાવ્યા?”

સંજીવચંદ્ર—એમ કેમ બોલે છે?

પરિભ્રમણી—એ વાત તમને શું કહું? કહેવાને ઈચ્છતી પણ નથી.

સંજીવચંદ્ર—ત્યારે શું તેં મને જૂહી વાત કહીને સમજાવી દીધો? તું જ દૂષિત છે? વિમળાના ખૂનમાં શું તારો કાંઈ અપરાધ છે?

પરિભ્રમણી—ના ના—કશો નહિ. માઈ નસીબ બહુ મંદ છે, આવું ખરાબ નસીબ કોઈનું હશે નહિ. બાલ્યાવસ્થામાં માબાપ ગુમાવ્યાં. મારાં દુર્ભાગ્યે તેઓ તો મરી ગયાં પણ આ એક વિમળા હતી—તે પણ મને છોડીને ચાલી ગઈ હવે રહ્યું શું? તેનું મોત-વળી તે મોતનો સંદેહ પણ મારે માથે આવી પડ્યો—આવું માઈ દુર્ભાગ્ય છે! હવે જીવ ક્યાંસુધી સહન કરી શકે? એક તો વિમળા માટે મારો પ્રાણ બહાર નીકળી જાય છે. તેના ઉપર વારંવાર આટલો બધો અણુ-વિશ્વાસ—આટલો બધો સંદેહ—આટલો બધો અનર્થ—આટલી બધી વિપત્તિ, એ સઘળું સહન કરવા કરતાં મરવું સાઈ છે.”

“જો કદિ તારી બહેન વિમળા જીવતી હોય તો?”

“તમે શું બોલો છો? હમણાં જ તમે તેનું શ્વમ મને ખતાવવાનું કહેતા હતા અને અત્યારે વળી કહેો છો કે વિમળા જીવતી છે?”

“મેં તો તને કહ્યું નથી કે વિમળા મરી ગઈ છે.”

“ વાર, ત્યારે અત્યારે મને નક્કી કહો જોઈએ કે વિમળા જીવતી છે કે મરી ગઈ છે ? ”

“ હું તો તને પ્રથમથી જ કહેતો આવ્યો છું કે વિમળા જીવતી છે અને તેનો જેમ બને તેમ ઉદ્ધાર કરવાનો હું પ્રયત્ન કર્યા કરું છું, વિમળાનો ઉદ્ધાર કરવો એ મારો મુખ્ય મંત્ર છે. ”

પરિભ્રમણીનું ઉદાસ મોં એકાએક પ્રકુલ્લ થઈ ઉઠ્યું. ધીમે ધીમે ઉઠીને સંજીવનદ્રનો હાથ પકડીને પરિભ્રમણી બોલી: “ ઈશ્વરની પાસે હું પ્રાર્થના કરું છું કે તે તમારી મનકામના પૂરી કરે. આપ મને પ્રાણદાન આપો—આપની વાતથી મારા મનમાં આશાનો સંચાર થયો છે. ”

“ હવે તું ઘેર પાછી જા. ”

“ ના, હું આપની સાથે રહેવાને ઇચ્છું છું. ”

“ બીનાં કપડાં હોવાથી શરીરમાં શરદી લાગી જાય. (કેટલીક વાર વિચાર કર્યા પછી) સાઈ ચાલ ત્યારે. ”

પ્રકરણ ૨૮ મું.

કશું પણ નથી.

સંજીવનદ્રે જે ઓરડાની અંદર આવનામાં પરિભ્રમણીની પ્રતિજ્ઞા જોઈ હતી, તે ઓરડો બીનાં લુગડાં પહેરેલી પરિભ્રમણીને બતાવીને કહ્યું: “ આ ઓરડામાં જઈને તું બીનાં કપડાં કહાડી આવ—ત્યાં એક બે સૂકાં કપડાં આ તરફના ખૂણામાં પડ્યાં છે, તે પહેરજો. ”

પરિભ્રમણીએ તે ઓરડાની અંદર પ્રવેશ કર્યો. સંજીવનદ્ર તેની સાથે જોઈને ઓરડાનાં દારમાં ઉભો રહ્યો. એવામાં ઓરડાની અંદરથી

પરિમલદેવી એકાએક મોટા અવાજથી રડવા લાગી. સંજીવનદ્રે ચમકી જઈને ઝોરડાની અંદર પ્રવેશ કરીને જોયું તો પરિમલદેવી ઝોરડાને બોંયતળાએ લોટી પડીને મોટા અવાજથી રડી રહી છે. તેને ઉચકી લઇને જોયું તો એક લોહીવાળું બદન બે હાથે તેની છાતીમાં દબી રાખ્યું છે; તે જોઈને સંજીવનદ્રે બોલ્યો: “ જાની રહે, ચૂપ રહે, શું થયું છે તે તો કહે ? ”

પરિમલદેવી—આ જુઓ, વિમળાની ચોળી છે—વિમળાના લમની ચોળી છે. લમને દિવસે દુષ્ટોએ તે બિચારીને મારી નાંખી છે !

સંજીવનદ્ર—કોણે કહ્યું કે વિમળાને મારી નાંખી છે ? મેં આ ચોળી તારી પહેલાં ધણી વારે જોઈ છે. આ ચોળીથી વિમળા જીવતી છે એમ સાબિત થાય છે.

પરિમલદેવી—અરેરે ! આ તો લોહીલોહાણુ થઈ રહેલી છે—વિમળા હવે ક્યાંથી જીવતી હોય ? દુષ્ટોએ સત્યાનાથ વાળી નાખ્યું !

સંજીવનદ્ર—લોહીલોહાણુ થઈ રહેલી છે, તોપણ માઈ કહેવું માન. તે જીવતી છે, તું શાન્ત થા.

પરિમલદેવી—ઓ બાપરે ! આ જુઓ, ચોળીની અંદર છાતીને ઠેકાણે છરાનો ધા વાગેલો છે. હું તમારી કોઈ પણ વાત સાંભળવાને ધ્વજ્જતી નથી—વિમળાને નક્કી દુષ્ટોએ મારી નાંખી છે.

સંજીવનદ્ર—હું જો કહું છું, તે ધ્યાન દઇને સાંભળ. મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે વિમળા જીવતી છે.

પરિમલદેવી તેની મોટી બંને આંખો વિકસાવીને એક વાર સંજીવનદ્રના મુખ સામે અને એક વાર તે લોહીથી ખરડાએલી ચોળી તરફ જોવા લાગી. સંજીવનદ્રે કહ્યું: “ કપડાં બદલાવી નાંખ, પ્રભાત થવાને હવે વધારે વાર નથી; થોડા સમયની અંદર મારે હજી અનેક

કામો કરવાનાં છે. તું જલ્દી જોઈશ કે વિમળા જીવતી છે. ચાલ ઉઠ, મારી સાથે આવ.”

તુર્ત જ પરિમલદેવા સૂકાં કપડાં પહેરીને ઓરડાની અંદરથી બહાર નીકળી. જે શુભગૃહની અંદર કોઈ રમણીનું શય જોયું હતું, તે ગૃહ તરફ સંજીવચંદ્ર પરિમલને સાથે લઈને ચાલવા લાગ્યો.

તે શુભગૃહના દારની પાસે આવીને સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “પરિમલ, તું ભય પામીને ખૂમો પાડી ઉઠીશ નહિ. આપણું કામ અત્યારે તારી દૃઢતા ઉપર અવલંબી રહ્યું છે.”

“નહિ ખૂમો પાડું—ભય પણ નહિ પામું.”

“તને હું હમણાં એક ભયાનક વસ્તુ ખતાવીશ કે જે તે તારી જીંદગીમાં કદિ પણ જોઈ નહિ હોય.”

“ખતાવોને હું તૈયાર છું, પણ પ્રથમ મને ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દેજો.”

“જે મુઝડું તને ખતાવવાનું હું કહું છું—”

તેને જોલતો અટકાવીને પરિમલ વચમાં જોલી ઉઠી: “કોનું મુઝડું? વિમળાનું?”

“તે કોનું છે, તેનો નિર્ણય તું કરજો. મેં વિમળાને કદિ જોઈ નથી.”

“ના સાહેબ, હું તે જોઈ શકીશ નહિ.”

“ત્યારે તું શામાટે અહીં આવી? વૃથા કષ્ટ સહન કરવાને?”

“હીઠ ત્યારે—તમે—” એટલું કહીને પરિમલ અટકી ગઈ.

“જોલ, શું કહેવાને ઇચ્છે છે?”

“આપના ધ્યાનમાં આવે તેમ જોલો; કિન્તુ જો તે શય વિમળાનું છે, એમ તમને લાગતું હોય, તો મને ક્ષમા કરો.”

“ તે શય વિમળાનું હોવાનો મને ત્રિશ્વકુલ ભરોસો નથી.”

“ સાફ ત્યારે, મને ખતાવો.”

“ ખૂમો પાડી નહિ ઉઠ કે ? ”

“ જો કદિ તે વિમળાનું શય નહિ હોય, તો હું ખૂમો પાડી ઉઠીશ નહિ; કિન્તુ જો તે વિમળાનું હશે, તો હું તે જોતાં વાર જ મરી જમશ-તે જોધને હું કદી જીવતી રહીશ નહિ.”

તે ગુમગૃહનું દાર ખુલ્લું કરીને સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “ મારી સાથે આવ.”

* * * * *

પરિમલદેવી ધરની અંદર પડેલાં માણસોનાં હાડકાં અને તે હાડકાં વચ્ચે પડેલી લાકડાની પેટી જોધને બે પગલાં પાછી હઠી ગઈ. તે બોલી: “ મને ક્ષમા કરો-હું કદિ મારી આંખો સામે તે દસ્ય જોઈ શકીશ નહિ.”

“ ના, હવે તેમ થાય નહિ-ત્યારે આટલે દૂર આવી શામાટે ? ”

એમ કહીને સંજીવચંદ્રે પરિમલદેવીનો હાથ પકડીને-ખેંચીને દાદર નીચે ઉતારી અને ઉતાવળે હાથે પેટીનું ઢાંકણ ઉઘું કર્યું. અંદર જુએ છે, તો પેટી ખાલી પડી છે ! તેની અંદર કશું પણ નથી !

પ્રકરણ ૨૯ મું.

ફાટેલો પત્ર.

સંજીવચંદ્રે અત્યંત વિસ્મય પામીને બોલ્યો: “ આ શું ? ”

પરિમલદેવીએ પૂછ્યું: “ કેમ, શું થયું છે ? ”

“ જો થનાનું હતું તે થઈ ચૂક્યું છે-દુષ્ટો લાસ લામને નહાસી ગયા છે.”

“ ત્યારે હવે શું થશે ? ”

“ વળી મારે બાવીસ હાથ ઉંડા પાણીમાં ઉતરવું પડશે; કિન્તુ તેઓ મારા હાથમાંથી બચી શકશે નહિ, એ નક્કી બન્યું. તારી બહેનનું ખૂન કરનારાઓને પકડવા માટે હું પ્રાણપણે પ્રયત્ન કરીશ. જોઈ છું કે મારે હજી ક્યાંસુધી રમત રમવી પડે છે. ”

“ જે શબ આ પેટીમાં હતું, તે શું મારી બહેન વિમળાનું હતું એમ તમે અનુમાન કરો છો ? ”

“ હા, હવે એમ અનુમાન કરવામાં આવે છે ખરું. ”

“ અરેરે ! ત્યારે હવે શું થશે ? ” આ વિમળા-દુર્ભાગી- ”

“ હજી એક આશ્વા છે-અધીરી થા નહિ. મારી સાથે ચાલ. ”

પ્રથમ જે ઉત્તર દિશા તરફના ઓરડામાંથી કોઈ રમણીનો અસ્કુટ રહેવાનો અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો હતો, તે દિશા તરફ સંજીવચંદ્ર પરિભ્રમણે સાથે લઈને ચાલ્યો. પરિભ્રમણેની બહાર ઉભી રહેવાનું કહીને તેણે ઓરડાની અંદર પ્રવેશ કર્યો. ઓરડાની અંદર અત્યારે કોઈ પણ નહોતું. પરિભ્રમણેની બહાર રાહ જોવા લાગી.

થોડી વાર પછી સંજીવચંદ્ર હાસ્યયુક્ત વદને બહાર આવ્યો અને બોલવા લાગ્યો: “ વિમળા જીવતી છે-નક્કી જીવતી છે. ”

“ શા ઉપરથી આપે બન્યું ? ”

“ આ જો. ” કેશનો એક શુચ્છો તેના હાથમાં આપીને બોલ્યો:

“ આ કોના વાળ છે ? ”

“ આ તો વિમળાના છે-નક્કી વિમળાના છે ! ”

“ શાથી બન્યું કે તે વિમળાના છે ? ”

“ હું બરાબર ઓળખું છું-વિમળાના વાળ આવડા મોટા હતા-તે બહુ કાળા નહોતા-સહેજ રતાશ પડતા હતા, હું રોજ તેનો

ચોટલો ઓળાને ખાંધતી હતી. તેથી હું નક્કી કહું છું કે આ વાળ વિમળાના છે. ”

“ તો નક્કી તારી બ્હેન પાછી મળશે. ”

“ તમને આ વાળ ક્યાંથી જાણા ? ”

“ આ ઘરની અંદર પડ્યા હતા. ”

“ ત્યારે આપ જે મૃતદેહની વાત કરો છો—તે કોનો હશે ? ”

“ એ વાત હવે છોડી દે—એનું કશું પ્રયોજન નથી. ”

“ આપે કેવી રીતે નક્કી કર્યું કે વિમળાનું મૃત્યુ થયું નથી ? ”

“ હું તને ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે આ વાળ કોઈ મરી ગયેલી બાલિકાના નથી. વળી વધારામાં એટલું પણ કહું છું કે જેના આ વાળ છે, તે ઓછામાં ઓછા ધ્વીસ કલાક પહેલાં જીવતી હતી. ”

“ આપે કેવી રીતે એટલું બધું અનુમાન કર્યું ? હું તો કશું સમજી શકતી નથી. ”

“ આ જો. ” એમ કહીને એક ફાટેલો પત્ર પરિમલદેવીના હાથમાં આપ્યો.

“ આ વળી શું ? ”

“ એ તારી બ્હેન જીવતી છે, તેનો એક વિશેષ પુરાવો. ”

પરિમલદેવી તે ફાટેલા કાગળ તરફ જોઈને તેના બંને નયનો વિસ્મયપૂર્વક વિકસાવીને બોલી: “ આ વિમળાના હાથનો લખેલો છે. ”

વળી તે બોલ્યો: “ હું જાણું છું. તારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લઈને કહું છું કે હું કાલે અથવા કાલ નહિ તો પરમ દિવસે અવશ્ય વિમળાને લાવીને તારી પાસે હાજર કરીશ. વારૂ, વાંચ જોઈ શું લખ્યું છે કાગળમાં. ”

પરિમલદેવી પત્ર વાંચવા લાગી. પત્ર એક બે જગાએથી ફાટી ગયો હતો, તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

.....મા માતા.....

.....હાથ.....

.....શનિવાર.....

.....પુત્રી વત્સલ પતાણ.....

.....હું એક મોટા સંકટમાં આવી પડી છું, એ.....

.....એક પડી બાંગેલા મકાનમાં કેદમાં પૂરી છે,.....

...બહુ દુઃખ આપે છે, હું બાણુતી નથી કે તેની સ્ત્રી મતલબ...

...તો મને મારી નાંખશે, મને ઘણો ભય દેખાડે છે અને...

.....હું ઘણી અભાગિણી છું, ક્યાંય જઈ શકતી નથી.....

.....તમે કોઈ પણ પ્રકારે મને અહીંથી.....

.....હું હવે વધારે દિવસ જીવી શકીશ ન.....

.....જેમ અને તેમ જલ્દી મારો ઉદ્ધાર કર.....

.....આ સ્થળેથી.....

.....જો તમારાથી ન બ.....

.....હું તમને જોઈ શકીશ નહિ.....

.....તમે મને જોઈ શકશો નહિ.....

.....તમારી કમનસીબ પુત્રી.....

“ વિમળા. ”

પરિમલદેવી વારંવાર તે પત્ર વાંચવા લાગી. સંજીવનદ્ર બોલ્યો:

“ હવે ચાલ જઈએ, સહવાર થવા આવ્યું છે. મારે હજી ઘણું કામ કરવાનાં છે. ”

“ હવે તમે શું કરશો ? ”

“ મારે હવે પત્તો મેળવવો છે કે તે હુઆઓ વિમળાને ક્યાં લઈ ગયા છે—તેઓ પણ ક્યાં ગયા છે ? ”

“ અત્યારસુધીમાં તેઓએ વિમળાને મારી તો નહિ નાંખી હોય ? ”

“ ના-ના, તેઓ જાણે છે કે મેં તેમનો પિછો પકડ્યો છે, હવે તેઓ એટલી બધી હિંમત કરી શકે નહિ-પ્રાણનો બચ સમજાને હોય છે, ચાલ તને ઘેર મૂકી આવું. ”

બંને જણાં સાંથી બહાર નીકળીને પશ્ચિમ દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

પ્રભાતમાં.

દિનનાથ છાયાદેવીને સાથે લઈને સૂર્યલોકમાં એક શય્યામાં નિદ્રા લે છે. રાત્રિનો કેટલોક સમય નાના પ્રકારની વાતચીતમાં ગાળેલો હોવાથી અત્યારે બંને જણાં ઘેર નિદ્રામાં સૂતાં છે. જલિનીની દાસી ઉષા ધીરે ધીરે તે ઘરમાં પ્રવેશ કરીને દિનનાથને અસ્પૃશ્વ સ્વરે બોલાવીને તેના શરીરને હચમચાવવા લાગી જોને તે બોલાવતી હતી, તે ઉઠ્યા નહિ, કિન્તુ તેની પહેલાં છાયાદેવી જાગી ઉઠી. તે ઉષાને પોતાના ઘરમાં આવેલી જોઈને એકાએક ક્રોધાયમાન થઈને બોલી: “ અમાગિની ! તું અત્યારમાં અહીં કેમ આવી ? તને શરમ નથી કે અમે સૂતાં છીએ, ત્યાં તું નિર્લજ્જ બનીને મારા પ્રાણનાથને ઉઠાવ્યા આવી છે ? ”

એટલામાં ભરનિદ્રામાં સૂતેલા દિનનાથના વાંસામાં બળપૂર્વક એક ધક્કો મારીને ઉષા શયનભવનમાંથી બહાર નીકળી ગઈ.

છાયાદેવીના કોધરૂપી અગ્નિમાં ધીની આહુતિ પડી. તે ઉપાદે-
વીને પ્રહાર કરવા માટે તેની પાછળ દોડી. કેટલેક દૂર જઈને તે
પાછી આવી. ઉપાને પકડી શકી નહિ. ઉપા તેને પાછી ફરતી જોઈને
મંદ હસીને પૃથ્વી તરફ ચાલતી થઈ.

ઉપાના બળપૂર્વક મારેલા ધક્કાથી અને ઉભયના કલ્પવૃક્ષી દિન-
નાથની નિદ્રા ભાંગી ગઈ. તે શય્યાનો ત્યાગ કરીને—ઊંઠી ઉભા થઈને
નલિનીની પાસે જવા માટે શૃંગાર સજવા લાગ્યા. શૃંગાર પૂરો સજ
રહ્યા નહિ એટલામાં તો ગુરસામાં હાંફતી હાંફતી છાયાદેવીએ તે
ધરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે બોલી: “આજે હું તમને કોઈ પણ રીતે
જવા દઈશ નહિ.”

દિનનાથ—મારો કાંઈ અપરાધ ?

છાયાદેવી—હવે શૃંગાર સજો નહિ—ધારણ કરેલો સધળો પોષાક
કહાડી નાંખો. આજે જો તમે મને છોડી જશો, તો હું નક્કી આત્મ-
ઘાત કરીને મરીશ. આજે હું તમને કદિ પણ જવા દેવાની નથી.

વાત કરતાં કરતાં દિનનાથે સધળો પોષાક ધારણ કરીને કહ્યું:
“એ તારૂં કહેવું અન્યાયભરેલું છે—હું શું દિવસ રાત્રી તારી પાસે જ
રહું ? મારે શું બીજું કાંઈ કામ નથી ?”

છાયાદેવી વધારે રોષે ભરાઈને બોલી: “જો કામ છે, તે બધું
તમારે નલિનીની પાસે જ કામ છે ? તમે આખો દહાડો તેની પાસે જ
બેસી રહો છો ?”

દિનનાથ—સધળે સ્થળે નજર રાખવી જોઈએ. નલિની પણ
બ્યારે હું તારી પાસે આવું છું, ત્યારે ધણું રડે છે, તેથી શું હું તેનું
કહેવું કાને ધરું છું ?

છાયાદેવી—તેનું કહેવું કાને ધરીને તમે શું મને છોડી દેવાને

છા? આજે તમે કદિ પણ જઈ શકશો નહિ. હું જવા દઈશ પણ નહિ. આજકાલ નહિની ઉપર બહુ પ્રેમ રાખે છે. પહેલાં તો ઝટપટ પાછા આવતા, પરંતુ હાલમાં તો રોજ સવારમાં વહેલા જાઓ છો અને મોડા મોડા આવો છો; તમે ધાર્યું છે શું ?

એમ બોલીને છાયા પોતાના વસ્ત્રના છેડાવડે દિનનાથના બંને પગ બાંધીને દ્વારની સામે બેસી ગઈ. દિનનાથે જોયું કે આજે છાયાદેવી બહુ રોષે ભરાઈ છે. તે અનેક રીતે સમજાવવા લાગ્યા; કેટલાક છલનાયુક્ત વાક્યનો પ્રયોગ કરવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું: “ હું તને પ્રાણ કરતાં પણ વધારે વહાલી મળું છું, આજે વહેલો આવીશ. ”

છાયાદેવીએ કોઈ પણ રીતે માન્યું નહિ, ત્યારે જરા ક્રોધ દર્શાવીને દિનનાથ બોલ્યા: “ જો, તું આમ કરીશ તો પરિણામ સાફ આવશે નહિ. તું તારું હુંડું તારે હાથે કરીને જ કરે છે—રોજ હું અહીં આવું છું, પરંતુ આ વખતે હું હવે પાછો પણ નહિ આવું. ”

છાયાદેવી ક્રોધે ભરાઈને બોલી: “ સાફ, આવશો નહિ. આવવાનું કહે છે જ કાણ ? ક્યાં જશો, તે આવશો નહિ ? ક્યાંય જવું નહિ, તેમ આવવું પણ નહિ—જેવી રીતે બેઠા છો, તેવી જ રીતે બેસી રહો. ”

દિનનાથ પગનું બાંધન છોડી નાંખીને ચાલવા લાગ્યા. છાયાદેવીએ ઉઠીને વળી વસ્ત્રનો છેડો તેના પગમાં નાંખવાનો પ્રયાસ કર્યો, કિન્તુ તે પ્રયાસ નિષ્ફળ નીવડ્યો. દિનનાથે ક્રોધે ભરાઈને તેને પગવડે ઠેલી દીધી. છાયાદેવી રડતી રડતી ઉઠીને ઉભી થઈ. દિનનાથ ધરમાંથી બહાર નીકળવા જાય છે, એટલામાં છાયાદેવી તેના મસ્તકેથી પાંચડી ઉપાડી લઈને બોલવા લાગી: “ કહું છું જાઓ નહિ—જાઓ નહિ, મને છોડીને જાઓ નહિ. ”

પોતે ધારણ કરેલો પોષાક છાયાદેવીએ છિન્નવિછિન્ન કરી નાંખવાથી દિનનાથે અમિતુ ૩૫ ધારણ કર્યું, ક્રોધથી તેની બંને આંખો લાલચોળ થઈ ગઈ-તે છાયાદેવીનો તિરસ્કાર કરતા કરતા પોતાની પાધડી તેના હાથમાંથી પાછી ખુંચવી લઈને નલિની પાસે જવા ચાલી નીકળ્યા. એ પ્રમાણે દિનનાથે અવનીપર આવીને જગતને ઉજ્જવલ કરી મૂક્યું. પક્ષીઓએ દિનનાથના આગમનના સમાચાર મનુષ્યોને જણાવવા માટે કિલકિલ અવાજથી આકાશને ગગનવી મૂક્યું !!

પ્રકરણ ૩૧ મું.

મારાઓ.

પરિમલદેવીને સાથે લઈને સંજીવચંદ્ર થોડેક દૂર ગયો એટલામાં વનની અંદરના પશ્ચિમ ભાગમાંથી કોઈના રડવાનો અવાજ સંભળાયો. તે સ્થિતિ ઉભો રહીને સાંભળવા લાગ્યો.

કેટલીક વાર ઉભા રહ્યા પછી તે બોલ્યો: “ તું સાંભળી શકે છે ? બહુ દૂરથી અવાજ આવતો હોય, એમ લાગે છે. ગમે તે હોય, તોપણ મારે એક વાર તે જોવું જોઈએ. તું એકલી ઘેર જા. રસ્તામાં સાવધાન રહેજે. પળેપળે નવી વિપત્તિ ઉભી થાય છે. જો, આ રસ્તો તારા બગીચામાં જઈને ઉભો રહેશે, તે રસ્તે તું સીધી ચાલી જશે. ”

સંજીવચંદ્ર પરિમલદેવીને ધર તરફ મોકલીને તે રડવાનો અવાજ લક્ષમાં રાખીને એકલો ચાલવા લાગ્યો. બહુ દૂર ગયો, તોપણ કશું જોવામાં આવ્યું નહિ. વળી, કેટલેક દૂર આગળ જતાં

સામે એક સાંકડી કેડી જોવામાં આવી, તે કેડી ઉત્તર દિશામાંથી દક્ષિણ દિશામાં ગએલી છે. એ કેડીએ થઈને બેઠાલા જવાય છે. રસ્તાની ધૂળ ઉપર ઘણા માણસોનાં પગલાં પડેલાં છે. એક સ્થળે થોડું ભોહી પણ જમી ગયું છે. તે જોતાં એમ જણાય છે કે તે ભોહી હમણાંનું તાજું જ પડેલું છે; વળી તે ભોહીની પાસે કેટલાંક પગલાંઓ તે કેડીની ઉત્તર દિશામાંથી ક્રમશઃ દક્ષિણ દિશા તરફ પડતાં આવીને આ સ્થળે પશ્ચિમ દિશામાં અટકી ગયાં છે. સંજવચંદ્રે તે ભોહી તથા પગલાં લક્ષમાં રાખીને પશ્ચિમ બાજુના વનની અંદર પ્રવેશ કર્યો. વનની અંદર પણ ઠેકાણે ઠેકાણે ભોહીના ડાઘ પડેલા નજરે પડ્યા. તે જોઈને સંજવચંદ્ર ઉતાવળે ચાલવા લાગ્યો. ઘણે દૂર આગળ ગયા પછી કેટલાક માણસોનાં ઘોંઘાટ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. ધીમે ધીમે તે પાસેની એક ધીચ ઝાડીમાં પેઠો. તે ઝાડીની અંદરથી જે દેખાવ તેની નજરે પડ્યો, તેથી તે થોડી વારસુધી તો સ્તંભિત બની ગયો. દસ દીર્ઘકૃતિવાળા મારાઓ અરસપરસ વાદવિવાદ કરે છે. દરેકના હાથમાં મોટી મોટી ડાંગો તથા છરાઓ છે. સઘળા જાતે મુસલમાન છે. તેઓની વચ્ચે ધૂળમાં ભોહીભોહાણુ થઈ ગએલો અને હાથપગ બાંધેલો દેવીદાસ ઝાડની નીચે મરણુતોલ બની જઈને પડ્યો છે.

મારાઓમાંનો એક જણ બોલ્યો: “ રૂપિયા પહેલા લેવા, ત્યાર-પછી કામ પૂરું કરવું. કેમ રહીમ! તમારો શો મત છે ? ”

રહીમ બોલ્યો: “ હા, સાળાનો વિશ્વાસ શો ? કામ પૂરું થયા પછી કોણ રૂપિયા આપે ? શું કાંઈ કામ ઓછી મહેનતનું છે ? ”

તેઓમાંથી એક બીજો જણ બોલ્યો: “ રૂપિયા તેનો બાપ આપશે. જો તે નહિ આપે તો બેઠાને જાનથી મારી નાખીશું. આપ-

જુને છેતરે એવો કોણ સાળો છે ? દુનુયાને સધળા ઝોળખે છે. આને અત્યારે મારી નાંખવાથી કામ પૂરું થશે. ”

પ્રથમનો મારો બોલ્યો : “ નારે ના, તુંએ બહુ ડાહ્યો છે ને શું ? પહેલા રૂપિયા લેવા છે, ત્યારપછી કામ પૂરું કરવામાં શી વાર લાગવાની હતી ? પારકાના હાથમાં સપડાવાનું કારણ શું ? જો કદિ તે રૂપિયા ન આપે, તો તમે બધા શું કરો, કહો જોઈ ? ”

દુનુયા બોલ્યો : “ તો સધળા બેટાને ફતેહપુર મોકલાવી આપું. ”

પ્રથમનો મારો બોલ્યો : “ તેમ કરવાથી શું વળે ? રૂપિયા તો હાથમાં આવે નહિ ના ! તમે બધા મળીને જાઓ અને રૂપિયા લઈ આવો. એમનામાંથી એક જણને સાથે લેતા આવજો. તેમની રૂબરૂમાં જ કામ પૂરું કરી નાંખીશું. હું અહીં ઉભો છું, તમે સધળા જાઓ; ભાઈ અબદુલ ! તમે જાઓ, હું અહીં છું. જો વિલંબ કરશો તો તેને અહીં સાથે લાવી ચકાશે નહિ, કારણકે અજવાળું થઈ ગયું છે અને રસ્તાપર માણસની આવ જ વા લાગી છે. ”

તેના કહેવા મુજબ સધળા મારાઓ પૂર્વ દિશામાં ચાલ્યા ગયા. પેલો એકલો બેસી રહ્યો.

સંજવચંદ્રે જણ્યું કે અત્યારે બે મનુષ્યોનો પ્રાણ મારા ઉપર અવલંબી રહ્યો છે—એક ગુમ થયેલી વિમળાનો અને બીજો આ કમનસીબ દેવીદાસનો. તેણે ધીમે ધીમે ઝાડીમાંથી બહાર નીકળીને પાછળથી ને મારાનું ગળું જોરથી દબાવીને પકડયું. પછી સંજવચંદ્રે તેને ઘાસ ઉપર સૂવરાવીને પોતાના દુપટ્ટાવતી તેના હાથ પગ અને મ્હોં બાંધ્યાં. વળી તેની સાથે એક બે પાદપ્રહાર પણ કરવાનું તે ચૂક્યો નહિ.

પછી તેણે દેવીદાસનાં બંધન છોડી નાંખ્યાં. દેવીદાસ સંજવચંદ્રને આવી વિપત્તિને સમયે પોતાની રક્ષા કરતો જોઈને સેંકડો

ધન્યવાદ તથા કૃતજ્ઞતા જણાવવા લાગ્યો.

સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “ હજી વધારે વિપત્તિ આવી પડવાનો સંભવ છે, તેથી વિશ્વંબ નહિ કરતાં મારી સાથે ચાલો. ”

બંને જણા દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યા.

કેટલેક દૂર આગળ ગયા પછી દેવીદાસ બોલ્યો: “ આ ભોકોને પકડવાનો ઉપાય શો ? ”

સંજીવચંદ્ર—તે સમય અત્યારે નથી.

દેવીદાસ—ત્યારે શું તેઓને અહીં જ છોડી દેવા ?

સંજીવચંદ્ર—હા, અત્યારે તો એમ જ કરવું પડશે. અત્યારે મારે એક બીજું અગત્યનું કાર્ય કરવાનું છે. દેવીદાસ બાપુ, આપની વિમળા જીવતી છે.

દેવીદાસ વિસ્મય પામીને બોલ્યો: “ હે ! શું કહો છો ? ”

સંજીવચંદ્ર—હા, સત્ય કહું છું. મને તેની ખાતરી મળી ગઈ છે.

દેવીદાસ—સાહેબ, આપનો મારા પર મોટો ઉપકાર થયો છે. જો આપ ન આવ્યા હોત તો હું આ લોકના હાથમાંથી કદિ બચવા પામત નહિ.

સંજીવચંદ્ર—હવે એ વાત મૂકી દો, માફ જે મુખ્ય કર્તવ્ય છે, તે કરવા દો.

દેવીદાસ—આ સઘળા મારાંઓને પકડવાનો શો ઉપાય કરીશું ?

સંજીવચંદ્ર—એ ભોકોને પકડવાની એટલી બધી જરૂર નથી. તેઓએ માત્ર રૂપિયાની લાલચથી જ આ ભયંકર કાર્ય માથે લીધું હતું. અત્યારે તો વિમળાની શોધ કરવાની જ જરૂર છે.

દેવીદાસ—તમે શાપરથી કહો છો કે વિમળા જીવતી છે ?

સંજીવચંદ્ર—મને તેનાં અનેક પ્રમાણો મળ્યાં છે. તે વાત પછી કહીશ. તમે આ મારાઓના હાથમાં શી રીતે સંપાદ્યા ?

દેવીદાસ—કાલે સંધ્યાકાળે એક માણસે મારા ઘરમાં આવી મને કહ્યું કે: “ તમે જલ્દી ચાલો, આપનો એક મિત્ર અત્યારે મરણ પથારીમાં પડ્યો છે, તે આપને એક વાર મળવાને ઇચ્છે છે. ”

સંજીવચંદ્ર—તે કોણ છે, તે તમે તેને પૂછ્યું હતું ? એ લોકોની મંડળીમાં શું કોઈ પણ તમારો મિત્ર છે ?

દેવીદાસ—ના, ના, મેં તેનું નામ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે આપનું નામ આપ્યું.

સંજીવચંદ્ર વિસ્મય પામીને બોલ્યો: “ શું ! માફ નામ આપ્યું ? ”

દેવીદાસ—જી, હા. આપનું નામ.

સંજીવચંદ્ર—પછી તેની સાથે જઈને તમે શું મને પથારીમાં સ્તેષો બોલ્યો હતો ?

દેવીદાસ—હું તેના બોલવાપર વિશ્વાસ રાખીને બહાર નીકળ્યો. કેટલોક રસ્તો કાપ્યો એટલામાં ક્યાંયથી મારાઓના એક ટોળાએ આવી મને ઘેરી લીધો. હું સમજી ગયો કે કાંઈક કપટ છે. મેં તેઓની પાસેથી છૂટવાને અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ તે સધળા નિષ્ફળ ગયા. તેઓ મને કેદીની માફક પકડીને આ ઘીય જાડીની અંદર લઈ આવ્યા. આપે તેઓને બોલ્યા હશે. તેઓ સધળા જાતે મુસલમાન છે. વળી એઓને મુખે સાંભળ્યું કે આપને પણ તેઓ ફાંદામાં ફસાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આપનું પૂન કરવાથી તેઓને હજી પણ વધારે ઈનામ મળશે.

સંજીવચંદ્ર—બહુ સાફ, કિન્તુ મને ફાંદામાં ફસાવતાં પહેલાં તેઓ પોતે જ નહીં ફસાઈ પડશે. આપના પર જ્યારે એ બધાએ આ-ક્રમણ કર્યું, ત્યારે આપે શું કર્યું ?

દેવીદાસ—હું એકલો શું કરી શકું ? કશું કરી શક્યો નહિ. તેઓ દસ-આર જણા હતા, તે દરેકના હાથમાં એકેકી મોટી ડાંગ અને એકેકો છરો હતો; તેથી મારે સહજમાં તેઓના હાથમાં આત્મ-સમર્પણ કરવું પડ્યું.

સંજીવચંદ્ર—તમારા કપાળમાં શું વાગ્યું છે ?

દેવીદાસ—ધણું કરીને તે દુષ્ટોએ કાંઈક વગાડ્યું હોય, એમ લાગે છે; હું જાણી શક્યો નથી.

સંજીવચંદ્ર—તેઓ શું આપનું ખૂન કરવાને ઈચ્છતા હતા ?

દેવીદાસ—હા, જે આપ ન આવ્યા હોત અને આપે મને ન બચાવ્યો હોત, તો અત્યારે તમે મને જીવતો જોઈ શકત નહિ.

એવા સમયમાં મારાઓના ટોળાનો કોલાહલ તેમના સાંભળવામાં આવ્યો. કોલાહલ ધીમે ધીમે સ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યો. સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “ દેવીદાસ, તમે અત્યારે રામકુમારને ઘેર જાઓ. મારાથી અત્યારે આવી શકાશે નહિ; થોડી વાર પછી હું તમને મળીશ, મારે તમને હજી અનેક વાતો કહેવાની છે.”

દેવીદાસ—અત્યારે આપ શું કરશો ? હું આપને આવી વિપત્તિમાં મૂકીને જઈશ નહિ.

સંજીવચંદ્ર—મારી વિપત્તિ મારી પાસે છે—એમાં તમને શી હરકત છે ? તમે નક્કી જાણજો કે જે બીજાને વિપત્તિમાંથી બચાવી શકે, તે પોતાની વિપત્તિમાંથી પોતાનો ઉદ્ધાર પણ કરી શકે.

દેવીદાસ—તે ગમે તેમ હોય, તોપણ અત્યારે તો તમે મારી સાથે ચાલો.

સંજીવચંદ્ર—ના, તેમ થઈ શકે નહિ; આ મારાઓ કોણ છે અને તેઓને અહીં કોણે મોકલ્યા છે, તેનો પત્તો મારે મેળવવો.

જોઈએ. અત્યારે મારે જે જે કરવાનું છે, તેની સમજણી જોઈવણ મેં મનમાં કરી લીધી છે. અતુરાઈ વાપરીને તેઓમાંના એક જથ્થાને તો અત્યારે નક્કી પકડવો જ છે.

દેવીદાસ—આપ એકલા છો અને તેઓ દસ-બાર જથ્થા છે, તેથી તમે તેઓને કશું કરી શકશો નહિ; કેવળ તમારી જાતને વિપત્તિમાં નાંખશો. તમે એકલા છો, માટે હું તમારી સાથે રહેવાને ઇચ્છું છું.

સંજીવચંદ્ર—મારે માટે આપ સાહેબને બધા રાખવાનું કશું પ્રયોજન નથી. હું તેઓના જેવા સેંકડો મારાઓને તણખલાં કરતાં પણ તુચ્છ માનું છું. તમે હવે આ રસ્તે થઈને સત્વર ચાલ્યા જાઓ, તેઓ આપનો પીછો ન પકડી શકે તેમ હું કરીશ.

દેવીદાસ—ના સાહેબ, તેમ કદી થાય નહિ; હું આપને એકલા મૂકીને કદિ જઈશ નહિ—આપની સાથે જ રહીશ.

સંજીવચંદ્ર—તમે મારી સાથે રહેશો, તેમાં મને લાભ થશે નહિ, કિન્તુ નુકસાન જ થશે. હું એકલો રહું તેમાં જ મને લાભ છે.

દેવીદાસ—આપને એકલા મૂકીને હું જવાને બિલકુલ ઇચ્છતો નથી.

સંજીવચંદ્ર—મારી વાત સાંભળો, તમે જલ્દી આ રસ્તે થઈને ઘર તરફ પલાયન કરી જાઓ, નહિતો એક ક્ષણની અંદર આપણે બંને વિપત્તિમાં આવી પડીશું; પછી બચી શકીશું નહિ. જલ્દી જાઓ, હું મારું કાર્ય પૂરું કરીને હમણાં આવું છું.

દેવીદાસને આગ્રહ કરીને ઘર તરફ મોકલ્યો.

દેવીદાસ ચાલતો થયો એટલામાં સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “ મને તમારું અંગરખું પહેરવા જોઈએ છે. ”

શરીર ઉપરથી અંગરખું ઉતારતાં ઉતારતાં દેવીદાસ બોલ્યોઃ
 “ આ લોહીલોહાણુ થએલા અંગરખાને તમે શું કરશો ? ”
 દેવીદાસનું અંગરખું પહેરીને સંજીવચંદ્ર બોલ્યોઃ “ મારે તેનું
 કામ છે. ”

પ્રકરણ ૩૨ મું.

કુતુબા.

દેવીદાસ ચાલ્યા ગયા પછી સંજીવચંદ્ર પૂર્વ દિશા તરફ આગળ
 ચાલ્યો. થોડી વારમાં તેના જોવામાં આવ્યું કે મારાઓ પોતાની
 પાછળ દોડ્યા આવે છે. તેઓ સંખ્યામાં પહેલા કરતાં ચાર ઓછા છે.
 જેને પોતે બાંધી મૂકીને આવ્યો હતો, તે માણસ પણ તેઓની સાથે છે.

સંજીવચંદ્ર ચિત્કાર કરતો કરતો એકદમ દોડ્યો. દૂરથી મારાઓ
 પણ સંજીવચંદ્રને તેઓનો શિકાર દેવીદાસ સમજીને તેની પાછળ ઝડ-
 પથી દોડવા લાગ્યા. સંજીવચંદ્રે જાણ્યું કે પોતાની ધારણા પાર પડવાનો
 સમય હવે આવી લાગ્યો છે.

મારાઓમાંનો એક જણ સર્વના કરતાં વધારે દોડી શકતો હતો.
 તે તેના સાથીઓને પાછળ મૂકીને દોડ્યો. સંજીવચંદ્ર તીરવેગે
 દોડવા લાગ્યો. તેણે પોતાની ગતિ પ્રયત્ન કરતાં બમણી ઉતાવળી કરી.
 દોડતાં દોડતાં ચંડીતલાની પૂર્વ બાજુના અરણ્યમાં પ્રવેશ કર્યો.

જે તળાવમાં પરિમલદેવી આત્મહત્યા કરવાને ડૂબી ગઈ હતી. તે
 તળાવની ચોમેર ધીચં ઝાડી આવી રહી હતી. તે ઝાડીમાં માત્ર એક
 જણ જ ચાલી શકે એવી સાંકડી એક કેડી છે. સંજીવચંદ્ર તે કેડીએ

દોડવા લાગ્યો. તે સ્થળે મારાઓ એકી સાથે ભેગા દોડી નહિ શકવાથી એક પછી એક દોડવા લાગ્યા. સંજીવચંદ્ર બહુ જ સારો લાગ મળેલો. જોઈને મારાઓને થકવી નાંખવાના ઉદ્દેશથી ધીમે ધીમે પૂર્વ દિશામાં ઉભો રહેવા લાગ્યો. મારાઓમાંનો એક જણ ધણી ઝડપથી આગળ દોડ્યો આવતો હતો, તેનું નામ દુનુયા હતું. તે દુનુયાને પકડવા માટે તેણે આ ચતુરાઈ યોજી હતી.

પ્રથમથી જ દુનુયાના સાથીઓ ઘણે દૂર પાછળ રહી ગયા હતા. હવે તેઓ થાકી જવાથી આગળ નહિ દોડતાં દુનુયા ઉપર સધળો આધાર રાખીને તળાવની પાળપર બેસી ગયા. ધીમે ધીમે સંજીવચંદ્ર અને દુનુયા તેઓની દષ્ટિમર્યાદાની બહાર જતા રહ્યા.

સંજીવચંદ્રે માત્ર દુનુયાને પોતાની પાછળ દોડ્યો આવતો જોઈને પોતાની ગતિ કાંઈક મંદ કરી નાંખી. દુનુયા તેની પાછળ દસ હાથ છેટે દોડ્યો આવતો હતો, તે પોતાનો શ્રમ સફળ થએલો જાણીને ખડખડ હસી પડ્યો. એવા સમયમાં સંજીવચંદ્ર જ્યારે બહુ થાકી ગયો હોય અને બિલકુલ દોડી શકતો ન હોય, તેમ અવસાન થઈને પગલે પગલે પડી જવાની તૈયારીમાં હોય, એવો ભાવ તે જણાવવા લાગ્યો. હવે બે જણા વચ્ચે માત્ર બે હાથનું અંતર રહેલું હોવાથી દુનુયા જીલ્લંગ મારીને લાંબો હાથ કરીને સંજીવચંદ્રને પકડવા ગયો. સંજીવચંદ્ર એકાએક બેસી ગયો. દુનુયા પોતાનો વેગ એકાએક રોકી નહિ શકવાથી સંજીવચંદ્રને પાછળ મૂકીને આગળ જઈ પડ્યો. જેવો તેને પકડવા માટે તે પુનઃ પાછો ફરવા જાય છે, એવામાં સંજીવચંદ્રે એકાએક ઉઠી ઉભા થઈને તેના લલાટમાં એવો એક બળપૂર્વક મુદિત્રિ-પ્રહાર કર્યો, કે તુર્ત જ ચક્કરી ખાઈને એક બચંકર ચીસ ખાડીને જમીનપર પડી ગયો. ચૈતન્ય આવ્યા પછી દુનુયાએ જોયું કે તેના

હાથમાં હાથકડી જડેલી છે. તેણે હાથ જોઈને જાણ્યું કે જેની પાછળ પાછળ તે આવ્યો હતો, તે દેવીદાસ નહિ, કિન્તુ પોલીસનો માણસ છે.

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “ કહો જોઈએ સાહેબ, નિદ્રા ઉડી ગઈ ? ”

દુનુયા—કોણ જાણતું હતું કે તમે પોલિસના માણસ છો ? જો તે જાણવામાં હોત, તો ક્યો સાજો આટલી બધી તકલીફ લઈને અહીં આવે ?

સંજીવચંદ્ર—હવે તો ઝાળખો છો કે ? શું કરવું છે કહો, હવે તમારી મેજે ભારી સાથે તમારે આવવું છે કે નહિ ? જો ન આવવું હોય તો હું તમને આ સ્થળે મૂકીને જઈ !

દુનુયા—મેં આપનો કશો અપરાધ કર્યો નથી, સાહેબ ! મને આ સ્થળે છોડી દઈને જાઓ.

સંજીવચંદ્ર તેની પિસ્તોલ બહાર કહાડીને—તેના મોંની તદ્દન પાસે લઈ જઈને બોલ્યો: “ બહુ સાફ, તારા કહેવા પ્રમાણે તને અહીં જ રાખીને જઈ, ભારી સાથે તને કષ્ટ ભોગવવા આવવાની જરૂર નથી. ”

દુનુયા બચ્ચીત કંઈ ચિત્કાર કરીને બોલ્યો: “ ના, ના, હું આપની સાથે આવું છું. ”

સંજીવચંદ્ર મંદ હાસ્ય કરીને બોલ્યો: “ તારે તું હવે અહીં રહેવાને ઈચ્છિતો નથી કેમ ? ”

દુનુયા—ના-ના.

સંજીવચંદ્ર—તારે ભારી સાથે બરાબર ચાલ. જો કદિ નહાતી જવાનો પ્રયત્ન કરીશ, તો તને અહીં જ રાખી દઈશ.

દુનુયા—આપ મને ક્યાં લઈ જશો ? અને શું કરશો ?

સંજીવચંદ્ર—મારો પિછો લઈને તું કેમ દોડ્યો હતો, તે તારી ખાસેથી જાણવા માટે મેં તને પકડ્યો છે.

દુનુયા—કોણ દોડીને નહાસી જાય છે, તે જોવાને માટે જ હું આપની પાછળ દોડ્યો હતો.

સંજીવચંદ્ર—વાહ ! સાચું જોલે છે ને શું ? વાર, તે વાત પડી રહી, અત્યારે તો મારી સાથે ચાલ.

દુનુયા—મને છોડી દો—મેં આપનું કશું બગાડ્યું નથી.

સંજીવચંદ્ર—ના, તેમ કદિ નહિ બને.

દુનુયા—આપને પગે લાગુ છું—મને ક્યા લાવીને છોડી મૂકો, સાહેબ.

સંજીવચંદ્ર તેના મ્હોં સામે પિસ્તોલ તાકીને જોલ્યો : “લે, જો રહે છોડી મૂકું છું.”

દુનુયા—ના—ના, આપને પગે લાગુ.

સંજીવચંદ્ર—ચુપ રહે સુવર, ચુપ રહે.

દુનુયા—શામાટે મને પકડી જાઓ છો ? મેં કાંઈ ચોરી કરી નથી—લૂંટફાટ કરી નથી, માત્ર પાછળ દોડ્યો તેથી શું પોલીસના લોકો કેદ કરી શકે ?

સંજીવચંદ્ર—તે હું સમજું તને મકાનપર જઈને સમજાવીશ જો તું તારૂં સાડું ધમ્મિતો હોય, તો મારો સાથે ચાલ, નહિતો આ એક પિસ્તોલ લેજો તું ઠાર થઈ જઈશ. (પિસ્તોલ બતાવીને.)

દુનુયા—ના, સાહેબ ના, આવું છું—આવું છું.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

પરિમલદેવીનું સૌન્દર્ય.

Here Sita stands, my daughter fair,
The duties of thy life to share;
Take from her father, take thy bride,
Join hand to hand and bliss betide,
A faithful wife, most blest is she,
And as thy shade will fallow thee.

Griffith's Ramayan.

સંજવચંદ્ર દુનુયાને સાથે લઈને રામકુમારબાબુના બગીચામાં આવી પહોંચ્યો. દુનુયાને બગીચાના એક ઝાડના થડ સાથે બાંધીને તે પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યો.

અત્યારે દિવસ ચઢી ગયો છે. ચારે દિશામાં સૂર્યનો તાપ ફેલાઈ ગયો છે. વરસાદ વરસવાથી વૃક્ષ ઉપરનાં પાંદડાં ધોવાઈ જઈને તેજસ્વી થઈ રહ્યાં છે; તેમાં પ્રભાતના બાલસૂર્યનાં ક્રોમળ કિરણો પડવાથી તે ચકચકિત થઈ રહ્યાં છે અને બગીચાની શોભામાં અનુપમ સૌન્દર્ય અર્પી રહ્યાં છે. બગીચામાં આવેલા તળાવના સુંદર કાચ જેવા સ્વચ્છ પાણીમાં સૂર્યનાં કિરણો પડવાથી એવું મનોરમ દશ્ય નજરે પડે છે કે જાણે સહદિકની ભૂમિમાં હીરા જડેલા હોયની!

રામકુમારના બગીચામાં આવેલા તળાવનું પાણી નિર્મળ અને સ્નિગ્ધ હોવાથી ગામની અંદરની ઘણી ખરી સુંદરીઓ પાણી બરવાને અને સ્નાન કરવાને દિવસમાં બે વખત આવતી અને પોતપોતાના કાર્યમાં એક કલાકને બદલે બે કલાક સમયનો વ્યય કરીને ચાલી

જતી. આજે પણ કેટલીક પ્રમદાઓ જળમાં ઉતરીને સ્નાન કરે છે. તેઓના કાળા બ્રમર જેવા કેશ જળમાં પડીને સુંદરીના જલમય કોમળ હાથની સાથે નાચતા નાચતા કાડા કરે છે. સુંદરીઓ તેથી જરા ગુસ્સે થઈને તે બીંબાઓલા કેશને પીઠ ઉપર કબજે રાખવા માટે વારંવાર મથન કરે છે; કિન્તુ આનંદથી ગાંડાતુર બની ગએલા કેશ પાછા પુનઃ જળમાં વિખરાઈ જઈને નૃત્ય કરે છે. કબજે નહિ રહેતા વાગ ઉપર વધારે ગુસ્સે થઈને સુંદરીઓ પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે આજ બપોરે તમારી વાત છે—અંબોડો બાંધતી વખતે તમને એવા આસપાસથી બાંધી લેવા કે કેમે કરી છુટા થવા પામે નહિ ! !

પરિમલદેવી ગામની યુવતીઓની સાથે કેડસુધી જળમાં કિતરીને સ્નાન કરતી હતી. તેની સઘળી સખીઓ તથા સાહેલીઓ તેનું અનુપમ સૌન્દર્ય જોઈને તેના રૂપની અનેક સુખ્યાતિ કરવા લાગી કોઈ બોલતી કે : “ પરિમલ તો જાણે દેવલોકની યથાર્થ પરિજ હોયની ! તેવી સુંદર છે. ” કોઈ બીજી વળી કહેતી કે : “ મનુષ્યને આટલું બધું રૂપ હોય નહિ. એ તો ખરેખર દેવાંગના છે. ” કોઈ :—“ અહા ! તેના શરીરનો રંગ કેવો સુંદર છે ! જાણે દૂધનાં ફીણ હોયની ! ” કોઈ :—“ અહા ! તેનું મુખ પદ્મના જેવું સુંદર છે. ” કોઈ :—“ તેનું નાક કેવું સુંદર છે ! ” કોઈ :—“ તેના બંને ગાલ કેવા સુંદર દેખાય છે ? જાણે ગુલાબનાં બે પુષ્પો એ તરફ ચેંટાડ્યાં હોયની ! ” કોઈ :—“ તેની આંખો કેવી મૃગના જેવી શોભી રહી છે ! ” કોઈ :—“ તેના કાન કેવા નાના છે ! ” કોઈ :—“ તેના બંને ઓઠ કેવા લાલચરક છે ? હું તો દસ પાનનાં બીડાં ખાઉં, તોપણ તેના જેવા મારા ઓઠ થાય નહિ. ” કોઈ :—“ તેના હાથ કેવા સુંદર ગોળ છે ! ” કોઈ :—“ તેની કેડ કેવી પાતળી છે ! ” કોઈ :—“ તેના ઢાંત કેવા દાડમની કળીઓના જેવા સુંદર દેખાય છે ! ” પરિમલદેવી હવે

કેટલુંક સાંભળી શકે ? તેઓ પણ હવે કેટલુંક બોલે ? વાચક વગેરે કેટલુંક વાંચે ? અને લેખિની હવે તેના સૌન્દર્ય વિષે કેટલુંક લખે ? પ્રિય વાચક ! પરિમલદેવીનું સૌન્દર્ય અચાગ હતું; તેનું યથાર્થ વર્ણન કરવાની આ લેખિનીમાં શક્તિ નથી.

પરિમલદેવી બ્યારે સ્નાન કરતી હતી, ત્યારે સંજીવચંદ્ર એક વૃક્ષની પાછળ તેની તરફ જોઈ રહ્યો હતો. ગઈ રાત્રે પરિમલ આત્મઘાત કરવા માટે તળાવના જળમાં પડી હતી તેનું રહસ્ય જાણવા માટે તે જોતો હતો કે પરિમલદેવી તરી જાણે છે કે નહિ. જો તેને તરતાં આવડતું હોય, તો ગઈ રાત્રે તે જળ કરવા માટે જ જળમાં પડી હતી; એમ સમજવું. સંજીવચંદ્ર બહુ વારસુધી રાત્રે જોઈને ઉભો રહ્યો, કિન્તુ તેને તરતાં અથવા વધારે ઉંડા પાણીમાં કિતરીને સ્નાન કરતાં જોઈ નહિ. માત્ર કેડસુધી ઉંડા પાણીમાં કિતરી રહ્યો તેણે પોતાનું કાર્ય સમાપ્ત કર્યું. સંજીવચંદ્રે વિચાર્યું કે જે આટલી બધી ચતુર છે, તે શું આ કામમાં તદ્દન અજાત છે ? એમ વિચાર કરતાં કરતાં તે સ્થળનો ત્યાગ કરીને તે રામકુમાર બાપુને મળવા ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

બે દરેગાં.

રામકુમાર બાપુ બે અપરિચિત વ્યક્તિની સાથે બેઠકખાનામાં બેઠો હતો. સંજીવચંદ્રે ત્યાં પ્રવેશ કર્યો, તેને જોઈને રામકુમાર બાપુએ તેની પાસે બેઠેલા બે અપરિચિત માણસોને કહ્યું: “ આપ કહેતા હતા, તે આ જ માણસ.”

બંને અપરિચિત માણસોમાંનો એક જણ એકદમ ક્રોધ થઇને સંજીવચંદ્રનો હાથ પકડીને બોલ્યો : “ તમને અત્યારે કેદ કરવામાં આવે છે. ”

સંજીવચંદ્રના મ્હોંપર કાંઈ પણ ગભરાયાનું ચિન્હ જોવામાં આવ્યું નહિ. તે વખતે માત્ર તેનાં બંને નયનો લાલચોળ થઇ ગયાં. તે બોલ્યો : “ શા અપરાધથી ? ”

પ્રથમ વ્યક્તિ—તે વાત જણવામાં તમને કાંઈ પણ લાભ નથી.

સંજીવચંદ્ર—તમે શું પોલિસના માણસો છો ?

બીજો માણસ—હા, સસરાને ઘેર જઈને તે તમારા જણવામાં આવશે.

સંજીવચંદ્ર—પ્રથમથી જ હું સમજી ગયો છું કે મારા સસરાએ તેમના બે પુત્રને જમાઈરિજને નિમંત્રણ કરવા મોકલ્યા છે. ત્યાં સધળાં છે તો સારાં કે ? સાસુ પણ સારાં છે કે ? મારો સસરો અને સાળી તો સારાં છે ને ? તમે પણ સારા છો કે ? નિમંત્રણ-પત્રિકા સાથે લાવ્યા છો ? જો તે નહિ લાવ્યા હો, તો ધણું કરીને મારે આવવાનું બનશે નહિ.

સંજીવચંદ્રની આટલી બધી તીખી મસ્કરી સાંભળીને તેઓ ક્રોધથી સળગી ગયા. બીજો માણસ ખિસામાંથી હાથકડી બહાર કઢાડીને બોલ્યો : “ આ નિમંત્રણ પત્ર. ”

સંજીવચંદ્ર બોલ્યો : “ એકી વારે આટલી બધી કડવાશ ! જરા નરમ થાઓ, તો વધારે સાંઝું. ”

પ્રથમ વ્યક્તિ તેના સાથીને સંબોધીને બોલ્યો : “ હરિદાસ, જલ્દી હાથકડી લગાવી દો. ”

સંજીવચંદ્ર—હરિદાસ શામાટે લગાવે ? તમે લગાવવા આવોને—

પહેલી મઝા તો જુઓ- શું તમે મારા નામનું વારંટ લાવ્યા છો ?

પહેલો માણસ જલ્દી ઉભો થઈને પોતાના ખિસામાંથી હાથ-કડી બહાર કઢાડીને બોલ્યો: “આ અમારું વારંટ.”

એમ બોલીને સંજીવચંદ્રના બંને હાથ પકડ્યા.

“ત્યારે આ મારી પિસ્તોલ.” એમ કહીને સંજીવચંદ્રે હાથ છોડાવી લઈને જરા પાછળ હટી જઈને ખિસામાંથી પિસ્તોલ બહાર કઢાડીને તેના મ્હોં સામે ધરી.

બંને અપરિચિત વ્યક્તિઓ પણ પોતાના હથિયાર બહાર કઢાડવાનો પ્રયત્ન કરવા જતા હતા, એટલામાં સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “હાથ કે પગ એમાંનું જે કાંઈ પણ હલાવશો, તો માથાની બોપરી હમણાં ઉડાવી દઈશ. છાનામાના ચૂપચાપ બેસી રહો.”

આ રીતભાત જોઈને રામકુમારબાપુ બચ પામીને પોલિસના બંને માણસો પ્રત્યે બોલ્યો: “કેમ રહો સાહેબ-કેમ રહો.”

તેઓ પણ સમય વર્તી ગયા હતા, નહિ તો તેઓ સ્તબ્ધ કેમ રહે નહિ.

સંજીવચંદ્રે પ્રશ્ન કર્યો: “રામકુમારબાપુ ! આ બંને કોણ છે ?”

રામકુમાર-તેઓ પણ હોંશિયાર જસૂસ છે.

સંજીવચંદ્ર-જસૂસ છે કે જસૂસના છોકરા છે ?

પ્રથમ વ્યક્તિ-મ્હોં સંભાળીને બોલજો-ગાળ બાળ દેશો નહિ.

સંજીવચંદ્ર રામકુમાર પ્રત્યે બોલ્યો: “આ બંનેનાં નામ તમે જાણો છો ?”

રામકુમાર-હા, જાણું છું. આનું નામ હરિદાસ અને એનું નામ શિવચંદ્ર.

સંજીવચંદ્ર-કોણે કહ્યું કે આ લોકો જસૂસ છે ? એઓ દરોગા

કહેવાય છે એમ હું જાણું છું; તે સિવાય વિશેષ એમના વિશે હું કશું જાણતો નથી. તોપણ સાંભળ્યું છે કે તેઓ લોકોની પાસે પોતાને જમસ કહીને પરિચય આપતા હોય છે. એકાદ બે સાધારણ મનાવમાં જમસની બહાદુરી બતાવવાને માટે કદિ વાંદર અને છે, કદિ હતુમાન અને છે, કદિ ઘોડો અને છે, કદિ બકરો અને છે અને કદિ હાથી અને છે; વળી કોઈ કોઈ વખત તો ઉંદર, છાંદર અને માંકડા સુદ્ધાં અને છે; કિન્તુ કામ પડે ત્યારે ખરૂં રૂપ પ્રકાશે છે.

રામકુમાર—સંજીવચંદ્ર, હું આજસુધી તમને બરાબર વિશ્વાસુ માનીને સન્માન આપતો આવ્યો છું; કિન્તુ તમે આવા વિશ્વાસઘાતી, ગલબાજ અને હુતારા છો, તે હું જાણતો નહોતો.

સંજીવચંદ્ર—સાહેબ, હું સારી રીતે સમજું છું કે આપનું મસ્તક નાના પ્રકારની ચિન્તાથી એકાએક વિકૃત થઈ ગયું છે. વાર, મારે તમને અત્યારે અનેક વાતો કહેવાની છે, તે પ્રથમ ધ્યાન દઈને સાંભળો; ત્યારપછી જ તમે મને કેદ કરવા ઇચ્છતા હો, તો હું આપની પાસે સોગંદ ખાધને કહું છું કે હું આપના બંને દરેગા પાસે સ્વેચ્છાપૂર્વક આત્મસમર્પણ કરીશ.

રામકુમાર—ત્યારે જે કહેવાનું હોય, તે અત્યારે કહો.

સંજીવચંદ્ર—ત્યારે સાંભળો, કિન્તુ વાત પૂરી થયા પહેલાં જો કદિ આપના નિયુક્ત રહેલા આ બંને બલા માણસ કોઈ પણ પ્રકારે અસહ્યતા દર્શાવશે, તો નક્કી જાણજો કે આપનું આ એકબાનું લોહીથી રંગાઈ જશે.

એમ બોલીને સંજીવચંદ્રે પિસ્તોલ ખિસામાં મૂકી દીધી.

એટલામાં દેવીદાસે તે ઘરની અંદર પ્રવેશ કર્યો. તેને જોઈને રામકુમારનું મુખ ઘણાથી અને ધર્ષાથી મ્હાન થઈ ગયું. તે ચિત્કાર

કરીને રોષપૂર્વક બોલ્યો: “લુચ્ચા-પાપિષ્ઠ ! મારા ઘરમાંથી બહાર નીકળ—”

સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “હમણાં નહિ-પછી તેને કહાડી મૂકજો. દેવીદાસ, આવો. બેસો-જ્યાંસુધી હું અહીં છું; ત્યાંસુધી આપ નિર્ભય રહેજો.”

તે પુનઃ રામકુમાર પ્રત્યે બોલ્યો: “સાહેબ, આપ શા અપરાધથી મને પોલીસના માણસોના હાથમાં સોંપવાને મરજી છે? ખુલ્લે ખુલ્લું કહો.”

રામકુમાર—મેં કોઈ વિશ્વાસુ માણસ પાસેથી સાંભળ્યું છે કે દેવીદાસે મારી દિઠરીતું ખૂન કર્યું છે છતાં તમે દેવીદાસ પાસેથી હાંથ લઈને તેનો અપરાધ જાહેરમાં ન આવે, એવા જ પ્રયત્નો કર્યા કરો છો.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

નિરાશામાં આશા.

સંજીવચંદ્ર દશેા પ્રત્યુત્તર નહિ આપતાં ખડખડ હસવા લાગ્યો. દેવીદાસ રામકુમાર બાથુની વાતનો ઉત્તર આપવા જતો હતો, કિન્તુ તેને અટકાવીને સંજીવચંદ્ર બોલ્યો: “રામકુમાર બાથુ, આપે હમણાં જ વાત કરી, તેનું કશું પ્રમાણ આપને મળ્યું છે?”

રામકુમાર—હા, મળ્યું છે. સંપૂર્ણ પ્રમાણ મળ્યું છે.

સંજીવચંદ્ર—કયું પ્રમાણ, કહો?

રામકુમાર—સમય આવ્યે તે પ્રમાણ હું આપને કહી બતાવીશ, અત્યારે તમે શું કહેવા માંગો છો, તે બોલો.

સંજીવચંદ્ર—સાહેબજી ! આપની સઘળી ખુદી આપ ખોધ બેઠા જણાઓ છો.

રામકુમાર—તેમાં તમારું શું ગયું ? તમે નિર્દોષ છો, તેનું પ્રમાણ શું છે ? બતાવો બેઠ.

સંજીવચંદ્ર વિમળાનો શરેલો પત્ર રામકુમાર બાપુના હાથમાં મૂકીને બોલ્યો : “લો, આ પ્રમાણ રહ્યું, જુઓ.”

રામકુમાર બાપુ તે વાંચ્યા પહેલાં—પત્ર હાથમાં આવતાં વાર જ વિસ્મય પામીને બોલી ઉઠ્યો : “હા ઈશ્વર ! આ મારી વહાલી દિકરી વિમળાના હાથના અક્ષર છે—તે મને છોડીને ક્યાં જતી રહી ?”

સંજીવચંદ્ર—સાહેબ ! આટલા બધા અધીરા કેમ થાઓ છો ? મેં શું આપને કહ્યું નથી કે હું આપની જીવતી દિકરીની શોધમાં કર્યા કરું છું ? જુઓને, તેમાં ક્યા વારનું નામ લખ્યું છે ?

રામકુમાર બાપુ પત્રને આદિથી તે અંતસુધી બેઠીને બોલ્યો : “સંજીવચંદ્ર, આ પત્ર આપને ક્યાંથી જડ્યો ?”

સંજીવચંદ્ર—પ્રથમ આપ કહો બેઠી એ કે ક્યા પ્રમાણથી આપ મને તથા આ સરળ ચિત્તવાળા દેવીદાસને અપરાધી ઠરાવો છો ?

રામકુમાર—હું મૂર્ખ—અત્યંત મૂર્ખ—ખુદિવિનાનો છું. આપ મને ક્ષમા કરો; કહોને આ પત્ર આપને ક્યાંથી મળ્યો ?

સંજીવચંદ્ર—હું છું; પ્રથમ આપના આ દરોગા સાહેબોને અહીંથી સત્વર ચાલ્યા જવાનું કહો—હું બીજા લોકોની પાસે એ સઘળી વાત ખુલ્લી કરવાને ઈચ્છતો નથી.

રામકુમાર બાપુની આગાથી હરિદાસ અને શિવચંદ્ર પોત-પોતાને સ્થળે પ્રસ્થાન કરી ગયા.

સંજીવચંદ્રે કહ્યું : “એ લોકોને તમે શામાટે અહીં બોલાવી મંગાવ્યા

હતા, તે મને પ્રથમ જણાવી દો. એ લોકોમાં કોઈ જાતની યોગ્યતા નથી. કોઈ એક વાત સમજ્યા પહેલાં ઘૂણાથી મૂર્ખાઈ કરી બેસે છે. જસૂસપણાનો ઢોંગ કરીને આવાં કાર્યો માથે લે છે અને આગલા માણસનું ઉલ્લુકું અહિત કરે છે.”

રામકુમાર—વિમળાની મા જે વસીયતનામું (વીલ) કરી મઠ હતી અને જેની વાત આપને મેં પૂર્વે કહી હતી તે વસીયતનામું ચોરાઈ ગયું છે.

સંજીવચંદ્ર—મારે ચોરાઈ ગયું છે ?

રામકુમાર—જે રાત્રે મારા શયનખવનમાં બારવટીયાઓએ પ્રવેશ કર્યો હતો, તે ઉપરથી મને વહેમ આવ્યો કે આપે જ તે વસીયતનામું લીધું છે અને તે પડ્યંત્રમાં પણ આપ છો.

સંજીવચંદ્ર—વારૂ, એ તો મારી વાત કહી; પછી દેવીદાસને તમે શા અપરાધથી અપરાધી મનાવો છો ?

રામકુમાર બાપુ પોતાનો હાથ દેવીદાસને ખભે મૂકીને બોલ્યોઃ “ દેવીચરણ, મેં અન્યાય કર્યો છે. નિરપરાધી હોવા છતાં તમને અપરાધી ઠરાવીને હું પાપમાં પડ્યો છું.”

દેવીદાસે કહ્યું: “ મારા જીવન કરતાં પણ વધારે મૂલ્યવાન એવી જે વિમળા, તેના ખૂનનો આરોપ આપે જે મારા માથે મૂક્યો હોય, તો ખરેખર આપે અન્યાય જ કર્યો છે.”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું: “ જવા દો, એ સઘળી નકામી વાતો છોડી દો. આ કાંઈ જેવા તેવા લોકોનો ખેલ નથી. એની અંદર અનેક રહસ્યો ખરેલાં છે અને અનેક પડ્યંત્રો છે. જે પડ્યંત્રમાં વિમળા ગુમ થઈ છે, તે પડ્યંત્રનું લક્ષસ્થળ દેવીદાસ પણ છે. જે પડ્યંત્રમાં વિમળાને ફસાવી છે તે જ પડ્યંત્રમાં દેવીદાસને પણ ફસાવવાનો પ્રયત્ન

ચાહે છે. જ્યાંસુધી તેની જાળ ખુલ્લી થશે નહિ, ત્યાંસુધી એ સમજેા મામલો જીતેાના ખેલ જેવો માલમ પડે છે. ”

દેવીદાસ રામકુમાર પ્રત્યે બોલ્યો : “ મને પણ અત્યારે આપ જીવતો જોઈ શકત નહિ-કેવળ આપના નિયોજિત કુશળ ડિટકરીવ (બસસ) સંજીવન ધ્રુવી કૃપા અને ચતુરાઈથી મારા પ્રાણની રક્ષા થઈ છે. ”

રામકુમારે કહ્યું : “ અહો ! હું કેવો મૂર્ખ ! કેવો અલ્પ બુદ્ધિવાળો ! મારા જેવો મૂર્ખ આ જગતની અંદર કોઈ પણ નહિ હોય. ”

સંજીવન ધ્રુવ જરા ગુસ્સે થઈ ને બોલ્યો : “ હવે અત્યારે આત્મ-જ્ઞાનિ છોડી દો-બોલો, કયા પ્રમાણથી આપ દેવીદાસને અપરાધી ગણો છો ? નકામી વાતો કરવાનો અત્યારે સમય નથી; આપની માત્ર એકની એક પુત્રી ચાંડાળોના હાથમાં પડી છે-તેનો મારી નાંખ્યા પહેલાં જિંદગાર કરવો જોઈએ-નહિતો મારો સમજો પરિશ્રમ થયા જશે. ”

રામકુમાર-એ ત્રણ દિવસ પહેલાં એક માણસ મને એવી વાત કહી ગયો કે દેવીદાસે મારી દિકરીનું ખૂન કરવા માટે મારાઓ નિમ્મા છે.

સંજીવન ધ્રુવ-કોણ ? એ વાત તો તમે પ્રથમથી મને જણાવી જ નહિ-તે એક કાવત્રાખોરની મંડળીમાંનો માણસ હશે-તેમાં કાંઈ શક નહિ. તેનો ચહેરો કેવો હતો, તેનું વર્ણન કરીને આપ મને કહો જોઈએ.

રામકુમાર બાબુએ પોતાને આવી વાત જે માણસ કહી ગયો હતો, તેની આકૃતિનો પરિચય આપ્યો.

તે સાંભળીને સંજીવન ધ્રુવે બોલ્યો : “ હું તેને ઝાળખું છું; કાવત્રાખોરની મંડળીમાંનો તે એક મુખ્ય માણસ છે. ”

પછી સંજવચ્ચે પોતે અત્યારસુધીમાં જે જે કાર્ય કર્યું હતું તે અને વિમળાના હાથઅક્ષરનો પત્ર કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયો હતો, તે સઘળું કહી સંભળાવ્યું.

રામકુમારે પોતાના અપરાધનો સ્વીકાર કરીને ક્ષમા માંગી અને સંજવચ્ચે અનેક ધન્યવાદો આપીને બાલ્યો: “ સાહેબ, જે આપ મારી વિમળાનો તેના મૃત્યુ પહેલાં ઉદ્ધાર કરશો, તો હું આપને યથાયોગ્ય ધનિામ આપીશ.”

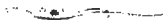
સંજવચ્ચે જે ધનિામ મેળવવાની આશા મનમાં દબાવી રાખી હતી, તે રામકુમારની વાતથી જાગ્રત થઈ ગઈ. પ્રિય વાચક! તમે ઘણે ભાગે સમજી ગયા હશો, કે તે ધનિામ દ્રવ્યનું નથી; કિન્તુ એક જીવિત વસ્તુનું છે.

* * * * *

સંજવચ્ચે ત્યાંથી ઉઠીને જગીચામાં બાંધી મૂકેલા મારા દુનુયા પાસે ગયો. જંને વચ્ચે અનેક પ્રશ્નોત્તર થયા, તે સઘળા અને લખીને પુસ્તક વધારવાને ધ્વજિતો નથી.

સંજવચ્ચે તેના મ્હોંએથી કશી વાત મેળવી શક્યો નહિ-કારણ કે તે ખરેખર ખીજી કશી વાત જાણતો નહોતો. દ્રવ્યના લોભમાં દોરાઈને દુનુયા તેના સાથીઓની સાથે આ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો હતો, કિન્તુ કાચનાંખોરની ગુપ્ત વાત તે કશી જાણતો નહોતો.

સંજવચ્ચે દુનુયાને રામકુમાર આણુના કમળમાં મૂકીને ત્યાંથી બાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

પાશવ અત્યાચાર.

“હવે મારે કેટલા દિવસસુધી આશામાં ને આશામાં લટકતાં રહેવું ?”

“મારી આશા તમે છોડી દો.”

“તારી આશા હું આ જીવનમાં કદિ છોડી શકીશ નહિ. કઈ આંખે અને કઈ ક્ષણે મેં તને જોઈ છે, તે હું જાણતો નથી. મેં આજસુધીમાં અનેક સુંદરીઓને જોઈ છે, કિન્તુ તારા જેવું સ્વરૂપ કોઈનું પણ જોવામાં આવ્યું નથી અને તારા જેવી મધુર વાણી કોઈની પાસેથી સાંભળી નથી !”

“તમે આમ કરીને જો મને ગુસ્સે કરશો, તો તમે હાથે કરીને વિપત્તિને બાલાવી લેશો. મેં તમને પ્રથમથી જ ખુસ્સે ખુસ્સું કહીને સાવધાન કરી દીધા છે.”

“જ્યારે તું માઈ કહ્યું માનતી નથી, ત્યારે તું શામાટે મારી નજરે પડી ? મારો પ્રાણ તારા રૂપમાં મોહ પામી ગયો છે. હું આખી જીંદગી તારા જો રૂપની સેવા કરીશ. તું જો કહીશ, તે સાંભળીશ. તું મારી ધૂણા કર નહિ. જો કદિ તું મને પાપી ધારીને તિરસ્કારતી હોય, તો મારી દરિદ્ર અવસ્થા કાયમ રહેશે નહિ, આજ પછી કાલે હું અતુલ ધનસંપત્તિનો અધિપતિ થઈશ !”

“તમારી ધનસંપત્તિ અને તમારું ઐશ્વર્ય લઈને તમે સુખી થાઓ, મને તમારા જો ઐશ્વર્યથી તિરસ્કાર ઉપજે છે.”

“જેમ જેમ તને જોઉં છું, તેમ તેમ મારી પિપાસા વધતી જાય છે. અત્યારે મારા પ્રાણમાં શું થાય છે, તે તું કેવી રીતે જાણી

શકે ? હું મારા પ્રાણનો અગ્નિ કેવી રીતે દાખી રાખું છું, તે તને કેવી રીતે સમજાવી શકું ? ઇચ્છા થાય છે કે હું તારામાં મળી જઉં, તું મારું સ્વર્ગ છે, તારામાં સ્વર્ગનું સુખ છે. આવ, એક વાર હૃદય-દાન દે—હું તારા પર બળપ્રયોગ કરવાને ઇચ્છતો નથી, મારામાં એ-ટલી નિર્દયતા નથી. ”

“ જો એ વાકાત તમારામાં હોત, તો બળપ્રયોગ કરીને તમારો હેતુ સિદ્ધ કરવામાં તમે પાછી પાની કરત નહિ, કિન્તુ અત્યારે તો તમે મારી મૂઠીમાં છો. ”

“ હા, એ તારું કહેવું ખરું છે, કિન્તુ એમાં ખરું સુખ મળતું નથી. હું તારી પાસેથી કૃપાની માંગણી કરું છું કે તું મારા મનનો અગ્નિ શાંત કર. મેં અત્યારે નિશો કર્યો છે—મેં થોડોક દાડ પીધો છે—તદ્દન થોડો નહિ, રોજના નિયમ પ્રમાણે પીધો છે, કિન્તુ તને જોઈને મારો એ નિશો ઉતરી ગયો છે. હું અત્યારે સારી પ્રકૃતિમાં છું, કિન્તુ જ્યારે તને જોઉં છું—જ્યારે તારાં એ બંને ચંચળ નેત્રની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ જોઉં છું, ત્યારે અધીરો થઈ જઈું છું. પ્રથમ પણ એવું થયું દિવસસુધી થયા કર્યું હતું, કિન્તુ મનનું દમન કરીને તે ઇચ્છાને દબાવી રાખી હતી, કિન્તુ આજે મારું મન કેમેય માનતું નથી; કોઈ પણ રીતે દમન કરી શકતો નથી. એક વાર બંને હૃદય એમાં કરવા દે—આવ, એક વાર હૃદયદાન દે. એક દિવસ મારું કંઈ માન—એક દિવસને માટે મારી આટલા દિવસની આશા પૂર્ણ કર. ”

“ એક દિવસમાં જે સત્યાનાશ વળી જાય, તે પાંચ દિવસમાં પણ વળી જાય ! તમે મારું—”

તેને બોલતી અટકાવીને તે નરાધમ વયમાં બોલી ઉઠ્યો : “ તું અવિવાહિતા છે, વળી નવયૌવનથી તારું શરીર ભાગી પડે છે—તારા

સંતીત્વનો નાશ થવાનો શો ભય છે ? તું મારી પરણેલી પત્ની થઈશ-
તો પછી એ માટે તું આટલી બધી આનાકાની શાંભાટે કરે છે ? ”

“ જ્યારે તમે આપણા ઠરાવ પ્રમાણે વર્તશો, ત્યારે હું તમારી
થઈશ-તે વખતે તમારી જે મજા હશે, તે પ્રમાણે હું કરીશ, કિન્તુ
અત્યારે મારે ને તમારે શું લાગે વળગે ? ”

“ ત્યારે શું તું મારી ઘણા કરે છે ? શું તું મને ચાહતી
નથી ! ત્યારે શું તું મારી નથી ? આજ દિનસુધી મેં મારા મનની
કેવી દૃઢતા રાખી હતી ? કિન્તુ હવે રહી શકતી નથી. આવ, મારો
અપરાધ ક્ષમા કર. ” એમ બોલીને પ્રત્યુત્તર આપનારીને બાથમાં
ઘાલીને-હૃદય સાથે દબાવીને તે ચુંબન કરવા લાગ્યો ! બાહુપાશમાં
દબાવેલી નવીન રમણી પોતાને મુક્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવા લા-
ગી. ઘણી ખૂંસો પાડી, કિન્તુ નિશો કરેલ યુવકે ચિત્તન્યહીનની માફક
કશું માન્યું નહિ. પોતાનો અભિપ્રાય સિદ્ધ કરવા માટે તે પશુબળ
પ્રકટ કરવા લાગ્યો.

વિપત્તિમાં આવી પડેલી તરૂણી કશો ઉપાય નહિ સૂઝવાથી તે
પાપિષ્ઠના હાથને કાંડે બચકાં ભરવા લાગી. યુવકે ચિત્કાર કરીને તુરત
જ તેને છોડી દીધી. “ રાક્ષસી-ડાકિની ! ” કહીને તે તેને ગાળો દેવા
લાગ્યો. નવીના તેનો યથોચિત તિરસ્કાર કરીને બોલી : “ તમે આજથી
મને તમારી ઘોર શત્રુ ગણાવજો. તમે જ્યારે તમારી પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન
કર્યું, ત્યારે હું કેમ ન કરું ? જોજો, હવે તમારો ઉદ્ધાર કેમ થાય છે ? ”

યુવકના મ્હોં ઉપર ક્રોધને બદલે બચની રેખા પ્રકટી ઉઠી. તે
બોલ્યો : “ ના, જનં તેમ કરીશ, તો હું એકીવારે માર્યો જઈશ, હું
તારે પગે પડું છું. ”

“ તમે શું બોલ્યા હતા, તે બૂલી ગયા છો ? હુર્ગા માતાની

સમક્ષ તમે શું બોલ્યા હતા, તે એક વાર વિચાર કરી જુઓ જોઈ ! તમે કહ્યું હતું કે હું કદિ પણ તારી પ્રત્યે બળાત્કાર કરીશ નહિ, તેમ કહ્યું વચન કહી તને ગુસ્સે પણ કરીશ નહિ. એના બદલામાં મેં પણ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે આ ષડ્યંત્રમાં તમે જે જે કરવાનું મને કહેશો, તે સત્રજું હું કરીશ. તમારી ગુપ્ત વાત ગુપ્ત રાખીશ; કિન્તુ તે પ્રતિજ્ઞાનો તમે આજે ભંગ કર્યો છે, તો હું પણ હવે ભંગ કરીશ. તમે જે તમારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કર્યું હોત, તો હું પણ મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરત; કિન્તુ જ્યારે તમે પોતે જ તેનો ભંગ કર્યો, તો મને પણ તેમ કરવામાં કોઈ પ્રકારનું પાપ લાગશે નહિ. ”

પ્રચંડ સૂર્યનાં પ્રખર કિરણો પૃથ્વીને દગ્ધ કરી નાંખે છે. વૃક્ષ-સમૂહનાં પાંદડાંની છાયા આવા બચકર તાપમાં મનુષ્ય તેમ જ પશુ પક્ષીઓને આશ્વાસનદાયક થઈ પડે છે. બચકર તડકામાં જિંદી આંખ થઈ શકતી નથી સૂર્યના તાપથી કિણુ બનેલો વાયુ છાયામાં બેઠેલા મનુષ્યને પણ બચાવ કૃત્ત્રિય કરી રહ્યા છે. પક્ષીઓ નીરવતાથી પોતપોતાના માળામાં શાન્ત બેસી રહ્યાં છે. કિત્તમ વાયુના સપાટાથી ઝાડની છાયામાં બેઠેલાં પક્ષીઓ તેમની પાંખો ફફડાવીને વધારે પાંદડાંવાળી ઘટ જગોએ બરાબ બેસે છે. કોઈ કોઈ સ્થળેથી એકાદ બે કોકિલાઓ “કૂહ-કૂહ” શબ્દ પાલીને તેમની વેદના જણાવે છે. એકાદ બે ધોળા રાદળાંઓ રમડાના જગતાં આવીને સૂર્યને ઢાંકી દે છે. સૂર્યે ઢાંકાઈ જવાથી તડકા ઓછા થઈ જાય છે; કિન્તુ એટલામાં દુર્જિત વાયુ તેઓને દૂર ધકેલી કહાડે છે. સૂર્યદેવ પુનઃ પ્રથમના કરતાં ગમણા તેજથી પ્રદાશીને જાણે આખા જમતને દગ્ધ કરી નાંખવા માટે પ્રયત્ન કરતા હોયની !

આવા સમયમાં ચંડીતલા નામક અરણ્યમાં જીર્ણ થઈ ગયેલા

મકાનની એક નિરાળી ઝોરડીમાં એક યુવક અને એક યુવતી ઉપર પ્રભાણે વાતચીત કરતાં હતાં. પ્રિય વાચક ! તેઓ કોણ છે, તે તું જાણે છે ? યુવક એ પેલો પાપિષ્ઠ મહીન્દ્રનાથ છે અને યુવતી એ નવ-યૌવના આપણી નવીના છે, જેને આપણે પૂર્વે કેટલાંક વાર જોઈ છે.

પ્રકરણ ૩૭ મું.

ભગિની.

સંધ્યા સમય થવાને હવે વધારે વાર નથી. અસ્ત થઈ જવાની તૈયારી કરતા લાલ રવિનો માત્ર અર્ધો ભાગ પશ્ચિમ દિશામાં દૃષ્ટિ-મર્યાદાની યવનિકામાં અદૃશ્ય થએલો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પક્ષીઓ કિલકિલાટથી આકાશને ગજગરી મૂકતાં પોતપોતાના માળા તરફ દોડ્યાં જાય છે. વૃક્ષોપરનાં પાંદડાંઓએ સોનેરી રંગ ધારણ કર્યો છે.

એવા સમયમાં સંજીવ્યદ્ર પોતાને ઉપયોગમાં આવે એવાં કેટલાંક યંત્રો વગેરે લઈને વિમળાની શોધ કરવા બહાર નીકળી પડ્યો, તે વખતે બગીચામાં પરિમલદેવીની સાથે તેને મેળાપ થયો.

સંજીવ્યદ્રે પ્રશ્ન કર્યો: “અહીં કેમ ઉભી છે, પરિમલ ?”

પરિમલદેવીએ ઉત્તર આપ્યો: “આપની સાથે મેળાપ કરવાને માટે જ.”

“કાંઈ વાતચીત કરવાની છે ?”

“હા, કાલે આપે મને જે સ્ત્રીની વાત કહી હતી—જેને જોઈને આપ મારા પર સંદેહ કરતા હતા અને જેનો ચહેરો બરાબર મારા જેવો જ—”

સંજવચંદ્ર તેને બોલતી અટકાવીને વચમાં બોલી કહ્યો: “હા, તેનું શું થયું ?”

“તે વાત આપને જણાવવાને હું આપની રાહ જોઈ રહી હતી.” સંજવચંદ્રનો હાથ પકડીને પરિભ્રમણે મલિન મુખે બોલી:

“તે મારી ચમજ ભગિની-સાથે જન્મેલી બહેન છે.”

“ત્યારે એ વાત તેં મને પ્રથમ કેમ જણાવી નહિ ?”

“મેં જણ્યું કે તે મરી ગઈ હશે.”

“વારૂ, જ્યારે મરી ગઈ છે, ત્યારે હવે તેની વાત શી ? શું તે પિશાચિની થઈ છે ?”

“ના, જળમાં ડૂબી ગઈ હતી, ત્યાંથી તે જીવતી રહી શકી હોય તો તે સંભવિત છે. કોઈએ તેને જળમાંથી ઉગારી લીધી હોય, તો તે જીવતી હોઈ શકે-નહી તે જીવતી જ છે, નહિતો આપ કેવી રીતે તેને જોઈ શકો ?”

“તું જો બોલે છે, તે જો સત્ય હોય, તો તારી બહેનનો ઉદ્ધાર કરીને હું નક્કી લાવી આપીશ; કિન્તુ તારી બહેન આવા ભયંકર નીચ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈ છે, એ મને બહુ આશ્ચર્ય લાગે છે.”

“ગમે તેમ હો, મારી એટલી વિનંતિ છે કે મારી બહેનનો ઉદ્ધાર કરીને ખૂનીઓના હાથમાંથી તેને લાવી આપો.”

“હું નક્કી તારી બહેનને લાવી આપીશ.”

“આપને મારે એક બીજી પણ વિનંતિ કરવાની છે.”

“શું ? બોલ.”

“આ વાત હમણાં આપ મારા મામાને જણાવશો નહિ-કોઈને પણ કહેશો નહિ.”

“સારું, નહિ કહું.”

“ જો આપ મારી વિમળા અને મારી બહેનને જીવિત અવસ્થામાં લાવી આપશો, તો આ દુર્ભાગિની પાસે આપ જો ઇનામ માગશો, તે હું આપીશ. ”

“ તું તને પોતાને દુર્ભાગિની કહીને તારો પરિચય આપી દે છે, તો તારી પાસેથી એક પૈસાને બદલે બે પૈસાની આશા રાખવી નિરર્થક છે; તો પછી એવે સ્થળે મારે શું કરવું ? ”

“ આપ મશ્કરી કરો—કે ગમે તે કરો, તોપણ આપ મને અકૃતજ્ઞ ધારશો નહિ. આ ઉપકારના બદલામાં આપ કહેશો, તો મારા પ્રાણનું આપને બળિદાન સુધ્ધાં આપીશ. ”

“ એ માગણી પણ એક દિવસ કરીશ અને જોઈશ કે તું તારું વચન પાળે છે કે નહિ, તોપણ ‘ બળિદાન ’ ‘ ફળિદાન ’ મારે જોઈતું નથી—મારે તો માત્ર ‘ દાન ’ જ જોઈએ છે. તેને જ હું કિતમ ગણું છું. ”

સંજીવચંદ્રના બોલવાનો મર્મ સમજી જઈને પરિમલદેવી શરમથી સંકુચિત થઈને બોલીઃ “ આપની સાથેની વાતચીતમાં કોઈ જીતીને જઈ શકે નહિ. ” લજ્જા પામી જઈને તે સ્થળનો ત્યાગ કરી જવાને તે તૈયાર થઈ.

સંજીવચંદ્ર તેના બંને હાથ પકડીને ઉભો રહ્યો. પરિમલદેવી નીચું મુખ રાખીને સંજીવચંદ્રની સામે નીરવતાથી ઉભી રહી.

સંજીવચંદ્રે પૂછ્યુંઃ “ આજે તે મારી પાસે જો પ્રતિજ્ઞા લીધી, ને વાત તું પાછળથી વિસરી તો નહિ જાય કે ? ”

“ ઇશ્વરને સાક્ષી રાખીને કહું છું કે આપનો ઉપકાર હું કદિ પણ વિસરી જઈશ નહિ. ”

“ ઉપકારને તું નહિ વિસરે, કિન્તુ મને ? ”

“આ ઉપકારના બદલામાં આપ કદેશો, તો મારા પ્રાણનું આપને
બળિદાન સુધ્ધાં આપીશ.”
(પૃષ્ઠ ૧૪૬).

એ વાતથી પરિમલદેવી અતિશય લજ્જા પામી ગઈ. એ અતુપમ રૂપવતી સુંદરી હવે કશો ઉત્તર આપી શકી નહિ—એકદમ પલાયન કરી ગઈ.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

આ વળી શું?

સંજીવચંદ્ર જેને એક વાર જેતો, તેના હૃદયનો સઘળો ભાવ તે જાણી લેતો; કિન્તુ તેણે કેટલીએ વખત પરિમલદેવીને જોઈ છે, કેટલીએ વખત તેની સાથે વાતચીત પણ કરતો આવ્યો છે, તથાપિ પરિમલદેવીના હૃદય હૃદયનું સઘળું રહસ્ય તેનાથી અંપૂર્ણ રીતે અજ્ઞાત રહી ગયું. અત્યારસુધીમાં જેટલી વાર તેણે પરિમલદેવીને જોઈ હતી, તે દરેક વખતે તેને જુદા-જુદા ભાવમાં જોઈ હતી અને નવીન રીત-ભાતથી વાતચીત કરતાં સાંભળી હતી. કાલે જેને જોઈ છે, તેનું જ રૂપ ધારણ કરીને જાણે કોઈ બીજી રમણી આવીને ઉપસ્થિત થઈ હોયની! તેમ તેની રીતભાત અને બોલવાની દગ ઉપરથી જાણવામાં આવતું. સંજીવચંદ્ર કોઈ કોઈ વખત તેના પર સંદેહ લાવતો, વળી થોડી વાર પછી તે નિર્દોષ-નિરપરાધી છે, એમ મનમાં મનમાં નક્કી કરતો.

આજે તેણે પરિમલદેવીના મ્હોંએથી સાંભળ્યું કે તેને એક જોડકે જન્મેલી બહેન છે; વળી પરિમલે એ વાત કોઈને પણ—તેના મામાને પણ નહિ જણાવવાનો આગ્રહ કર્યો છે, ત્યારે શું પરિમલદેવી પોતાની નિર્દોષતા સાબિત કરવા માટે આ એક નવી યુક્તિ

એ છે ? આજસુધી તો એ વાત તેણે કોઈને મ્હોંએ જાહેર કરી નથી. જો કદિ જાહેર કરી હોય, તોપણ તેના મામાને આ વાત જણાવવાની તેણે ના કેમ કહી ? પાછળથી રામકુમાર બાપુ તેની એ જુઠી વાત ઉઠાવી દે અને તેની યુક્તિ બર ન આવે એટલા જ માટે તેણે તેના મામાને આ વાત કહેવાની ના કહી હશે; કારણકે રામકુમારબાપુ તો અવશ્ય જણાતા જ હોય કે પરિમલદેવીને તેની સાથે જન્મેલી બહેન છે—કે કદિ પણ નહોતી. દુષ્ટ બુદ્ધિવાળી સ્ત્રીઓની પાસે યુક્તિઓનો કોઈ પણ સમયે અભાવ હોતો નથી. સંજીવચંદ્ર તેના મનમાં આવા પ્રકારના અનેક તર્ક વિતર્ક કરવા લાગ્યો—એક સામાન્ય બાલિકાએ આ પ્રમાણે મને વારંવાર છેતર્યો—સેંકડો વાર ધિક્કાર છે મને કે હું એની યુક્તિ બિલકુલ સમજી ન શક્યો. આ ખૂની મામલામાં તે પુનઃ પુનઃ કાંઈ જાદુ હોય એવો આભાસ જોવા લાગ્યો !

* * * * *

મનમાં ને મનમાં નાના પ્રકારના અનેક તર્કવિતર્ક કરતો કરતો સંજીવચંદ્ર પ્રથમ જણાવેલ ચંડીતલાના વનમાં ચાલ્યો જાય છે. અત્યારે સંધ્યા સમય વ્યતીત થઈ ગયો છે. નિર્મળ આકાશમાં એક બે તારાઓ પરસ્પર દૂર રહીને ચકચકી રહ્યા છે. દિવસે સૂર્યના પ્રકાશથી મ્હાન બની ગએલો ચંદ્ર અત્યારે તેની ગેરહાજરીને લીધે પોતાની આસપાસ નક્ષત્ર-વલ્લનાઓને વિંટળાઈ વળેલી જોઈને અત્યંત આનંદમાં આવી જઈને મંદ મંદ હસે છે. તારાનાથનું મધુર હાસ્ય જોઈને જો જો સ્થળે જોટલા જોટલા તારાઓ હતા, તે સઘળા એક પછી એક પ્રકાશવા લાગ્યા; બે-ત્રણ-ચાર-કેટલીક ક્ષણ પછી તો ગણી શકાય નહિ તેટલા-અસંખ્ય તારાઓ ઝળહળી ઉઠ્યા. અનેક સ્થળોએ જડ-જમતના પ્રત્યેક પદાર્થો નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની દૃષ્ટિથી જોતાં

નજરે પડે છે, પ્રાણી છે એ જગતમાં સ્વાર્થીલું છે. જડ-જગત છે, તે નિશ્ચિંત-નિરવ-પ્રશાંત-નિશ્ચલ-કર્તવ્યાર્તવ્યહીન છે પ્રાણી જગતથી તદ્દન ઉલ્લટું જ છે, ઉદ્દેગ-અશાન્તિ-અત્યાચાર-ઉત્પાત-ઉપદ્રવ વગેરે સઘળાંથી પ્રાણી બંધાએલું છે; પ્રત્યેક કાર્યને પ્રત્યેક પગલે સંશય દિપ્ત થાય છે. ધન્ય છે જડ-જગતને અને ધિક્કાર છે અજડ-પ્રાણીને !

સંજીવચંદ્રે આગળ જણાવેલ વનની અંદર જીર્ણ થઈ ગએલા મકાનમાં પ્રવેશ કરીને જોયું કે જે ગુપ્ત ગૃહની અંદર તેણે પ્રથમ કોઈ એક અન્ય સ્ત્રીનું મુડદું જોયું હતું, તે ગૃહમાંથી કમાડની ફાટમાં થઈને થોડું અજવાળું ધરની બહારના કેટલાક ભાગ ઉપર પડતું હતું. કમાડની ફાટમાં થઈને ધરની અંદર દૃષ્ટિ કરતાં, જે દેખાવ તેની નજરે પડ્યો, તેથી તે એ ડગલાં પાછો હઠી ગયો. તેણે જોયું કે ધરની અંદર બીજું કોઈ નથી-માત્ર મહીન્દ્રનાથ અને મહેન્દ્રનાથ છે. મહેન્દ્રનાથ એક મોટો તીક્ષ્ણ છરો મહીન્દ્રનાથની છાતી સામે ડિગા-મીને વિકરાળ રૂપ ધારણ કરીને ઉભો છે ! દીવાના પ્રકાશમાં તેના હાથમાંનો ખુલ્લો છરો ભયંકર રીતે ઝળહળે છે. મહીન્દ્રનાથ મ્લાન વદને સંકુચિત ચિતે સ્થિરતાથી એક બાજુએ બેઠો છે. તેના વદન પરનું તેજ ઉડી ગએલું લાગે છે !

સંજીવચંદ્રે કમાડ ઉપર કાન રાખીને તેઓની વાતચીત સાંભળવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

દ્વાર પાછળ.

મહેન્દ્રનાથ બોલ્યો: “ હવે તો તમારું સઘળું કામ પૂરું થવા આવ્યું છે, એક એક કરતાંમાં મેં સઘળું કરી નાંખ્યું છે; જે કામ મેં કદિ મારા પોતાને માટે કર્યું નથી, તે મેં તમારે માટે કર્યું છે. હવે શું જોઈએ છે ? જે કહેવાનું હોય તે કહી નાંખો. પછી મારે જે કરવાનું હોય, તે કરું. જુઓ છો આ છરો-આ છરાએ તમારાં અનેક કામો કર્યા છે-કરી કરીને તે થાકી ગયો છે, હવે તે તમારી છાતીમાં પેસીને વિશ્રાન્ત લેશે.”

મહીન્દ્ર—શું જોઈએ છે તમારે, બોલોને-આમ નકામો બડબડાટ શા માટે કરો છો ?

મહેન્દ્ર—મારે જોઈએ છે-આપણા આ ખતની નીચે માત્ર એક તમારી સહી.

મહીન્દ્ર—વાર, ત્યારે એક વાર તમારા છરાને એક બાબુએ મૂકો-આપણે પ્રથમ એ વિષે વાતચીત કરીને કાંઈક નક્કી કરીએ.

મહેન્દ્ર—વાતચીત બીજી શી કરવાની છે ? જે સહજ કામ નહિ થાય, તો આ છરાથી કામ કરીશ. મને તમે એવો નહિ સમજતા કે હું તમને સહજમાં છોડી દઉં ! પ્રથમ એક વાર સહી કરી દો-પછી જે કહેવાનું હોય તે કહો.

મહીન્દ્ર—હું જે બોલું છું-મારા મુખમાંથી જે વેણ એકવાર બહાર નીકળે છે, તે તમે નિશ્ચય માનજો. માફ વચન એ જ ખત છે.

મહેન્દ્ર—મારી પાસે તે કશું ચાલવાનું નથી, જે બાપના

સુપુત્ર હો, તો આ ખતમાં સહી કરી દધને નિશ્ચિંત થાઓ અને મને નિશ્ચિંત કરો.

મહીન્દ્ર—તમે શું મને આટલો બધો અણુવિશ્વાસુ ધારો છો ?

મહેન્દ્ર—ના, ત્યારે તમે તો ધર્મના પુત્ર સુધિષ્ટિર છો ! તમને તો મેં પિછાણ્યા નહિ. નક્કી જાણ્યો કે જે સહી નહિ કરી આપો તો આ ધરમાંથી કદિ જીવતા પણ બહાર જવા દઈશ નહિ.

મહીન્દ્ર—શું હું સહી કરવાની ના કહું છું ? તમે આમ અધીરા કેમ બની ગયા છો ? હું તો અત્યારે સહી કરી આપવાને રાજી છું—તમે આટલો બધો અણુવિશ્વાસ કેમ લાવો છો ?

મહેન્દ્ર—હાં, જ્યારે રાજી છો, ત્યારે સહી કરી આપો, હું પણ એમ જ કહું છું ના.

મહીન્દ્ર—પ્રથમ વિમળાનું ખૂત કરો, પછી તેના મૃત્યુની સાથે તમારા ખતમાં સહી કરી દઈશ.

મહેન્દ્ર—વિમળા વિમળા શું કરી રહ્યા છો ? સાચું પૂછો તો, તે તો મરી ગયા જેવી થઈ ગઈ છે. વિમળાને મારી નાંખ્યા પછી તમે સહી કરશો ? શું તમે મને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી ? જે જીવતા રહેવાને ઈચ્છતા હો, તો આ સંઘળી ચાલાકી છોડી દો. મને છેતરે એવો માઇનો પૂત હજીસુધી નથી જન્મ્યો.

મહીન્દ્ર—શું હું તમને છેતરવાનું કહું છું ? અણુવિશ્વાસ તો તમારા મનમાં છે !

મહેન્દ્ર—તમે એક વિશ્વાસુ છો એટલે બસ છે. હું બસે અણુ-વિશ્વાસુ રહ્યો.

મહીન્દ્ર—રાત એ છે કે સંજીવનકાંડ કાંઈ જોવો તેવો માણસ નથી. તે જ્યારે જાણશે કે વિમળા હજી મરી ગઈ નથી—જીવતી છે; ત્યારે તે વિમળાનું કદિ પણ ખૂન કરવા દેશે નહિ, તેને જીવતી ને

જીવતી પાછી લઇ જશે—પ્રત્યેક પળે એ સંદેહ મારા મનમાં ઉભો થાય છે. તેથી કહું છું કે અત્યારે ને અત્યારે તે છોકરીને જો મારી નાંખો, તો તેના બાપ અને તે બેટા સંજીવનદ્ર પ્રત્યક્ષ જુએ કે તે મરી ગઈ છે—ત્યારપછી ચિતામાં નાંખીને તેને બાળી દે; ત્યારે હું સમજું કે હાં હવે ઠીક થયું—હવે કોઇ જાતનો સંદેહ નથી—તેમ કોઇ પ્રકારનો ભય રાખવાનું પણ કશું કારણ નથી.

મહેન્દ્ર—તમે શું એમ ધારો છો કે હું તમારી પાસેથી સહી કરાવી લઇને પછી તે છોકરીને તેના બાપની પાસે મૂકી આવીશ ? જો મારે એમ જ કરવું હોય, તો હું તમારી પાસેથી ખત શામાટે કરાવી લઉં ? એમ કરવાથી મને તમારી પાસેથી શું મળી શકે ? કશું મળી શકે નહિ. મહીન્દ્રનાથ ! તમે એવો વિચાર મનમાં લાવશો નહિ. તમારે માટે મેં જે જે કર્યું છે, તે ધ્યાનમાં લઇને—જો તમે અકૃતજ ન થાઓ અને જો સમજતા હો તો આ મારી વાતમાં તમારે અસંમત ન થવું જોઇએ. તમારા કામમાં—તમારે માટે મારો એકનો એક પુત્ર હતો, તે પણ ગુમાવ્યો છે, તે મારા પાપનું ફળ મને મળ્યું છે—આટલી વારમાં શું તમે તે સધળી વાત ભૂલી ગયા ?

મહીન્દ્ર—જવા દો એ વાત, તેની અત્યારે શી જરૂર છે ? જે ધડીએ વિમળા મરશે, તે જ ધડીએ હું તમને ખત ઉપર સહી કરી આપીશ; તેમાં બિલકુલ આનાકાની કરીશ નહિ.

મહેન્દ્ર—તમે સહી કર્યા પછી જોશો, તો વિમળાને મરી ગએલી બાળશો.

મહીન્દ્ર—કેટલી વારમાં તેને તમે મારી નાંખશો ?

મહેન્દ્ર—એમાં તે કેટલી વાર લાગવાની હતી ? વધારેમાં વધારે એક કલાક તો પૂરી લાગશે પણ નહિ.

મહીન્દ્ર—વાર, પછી તેના મુડદાને ક્યાં નાંખશે ?

મહેન્દ્ર—તેના બાપને ઘેર આંગણુમાં ફેંકાવી દઈશ.

મહીન્દ્ર—સાફ, હવે મને વિચાર કરવાનો થોડો સમય આપો. પછી હું તમને સહી કરી દઈશ.

મહેન્દ્ર—વાર, મહીન્દ્રનાથ, જો કદિ તેનો કોઈ બીજો વારસ નીકળી આવશે, તો તમે શું કરશો ?

મહીન્દ્રનાથ—તમે જાણો છો કે જેની એ ધન-સંપત્તિ છે, તેનો હું સગો ભત્રીજો છું. પહેલો હું છું, મારી હયાતીમાં બીજો કોણ વારસ હોઈ શકે ? જોકે વિમળા તેની વારસ ગણાય, કિન્તુ તે તો મૃત્યુના મુખમાં પડી છે. બીજો એક વારસ દેવીદાસ છે, તેને તો મારાઓએ ક્યારનોએ ચમદારમાં પહોંચાડી દીધો છે. મેં ખબર સાંભળ્યા છે કે તે અધમૂઓ થઈને પડ્યો છે. મારો હુકમ થતાં જ તેનું મસ્તક કાપી નાંખવામાં આવશે, તેમાં કશો સંદેહ નથી; તે હુકમ પણ મેં ક્યારનોએ કરી દીધો છે.

મહેન્દ્ર—વાર, મહીન્દ્રનાથ, તમારા કાકા તેની ધનસંપત્તિમાં તમારો બિલકુલ ભાગ નહિ, એવું ખરાબ વસિયતનામું કેમ લખી ગયા ?

મહીન્દ્ર—મારી ચાલચલગત ઉપર તેને તિરસ્કાર ઉપજવાથી તેણે મને ધરમાંથી મારીને કહાડી મૂક્યો હતો, ત્યારથી હું આ દેશ છોડીને પરદેશમાં રહેતો હતો. પછી ફરીથી કદિ પણ આ દેશમાં હું આવ્યો ન હતો, હવે મારો હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે હું આવ્યો છું.

મહેન્દ્ર—જ્યારે તમે આટલા દિવસ સુધી દેશ છોડીને પરદેશમાં રહ્યા, ત્યારે હવે તમારો પરિચય આપીને તે ધનસંપત્તિના વારસ હોવાનું પ્રમાણ આપતી વખતે બહુ કઠીનતા પડશે.

મહીન્દ્રનાથ—કશી કઠીનતા નડવાની નથી. દેવીદાસને તો જાણે

મારાઓએ મારી નાંખ્યો હશે—બાકી વિમળા એક છે, તે પણ હમણાં મરી જશે; તો પછી એ ધનસંપત્તિનો અધિકારી થવામાં મને કોણ અડચણ કરશે ?

મહીન્દ્ર—કેમ, વિમળાના મૃત્યુ પછી તો વિમળાનો પિતા તેની દિકરીની વતી તે ધનસંપત્તિનો અધિકારી થઈ શકે ?

મહીન્દ્ર—તે બાબતનો પણ મેં અગાઉથી બંદોબસ્ત કરી રાખ્યો છે. જે અસલ વસિયતનામું છે, તે મેં ઘણા દિવસ પહેલાં હાથ કરી લીધું છે. જે દિવસ રાત્રે આપણે રામકુમાર બાપુનું પૂન કરવા માટે તેના શયનભવનમાં પ્રવેશ કર્યો હતો, તેજ રાત્રે મેં તે અસલ વસિયતનામું તેના ઘરમાંથી ઉપાડી લીધું હતું.

મહેન્દ્ર—તે સાચવી રાખ્યું છે કે ?

મહીન્દ્ર—એ તમારે કહેવું ન પડે.

મહેન્દ્ર—સારું, ત્યારે હવે સહી કરી આપો, હું પણ વિમળાને હમણાં પૂરી કરી નાંખું છું.

મહીન્દ્રનાથ—સારું, જ્યારે તમને વિશ્વાસ નથી આવતો, ત્યારે લાવો સહી કરી આપું.

મહેન્દ્ર—એક ખીજી વાત કહેવાની એ છે કે જ્યારે તમે એ સઘળું દ્રવ્ય લેવા જશો, ત્યારે સઘળા લોકો આ પૂનનો સંદેહ તમારા પર લાવશે, તેનું શું થશે ?

મહીન્દ્રનાથ—તેને માટે પણ મેં એક ગોઠવણ કરી રાખી છે. કેમ પેલા ફાટેલા પત્રની વાત ભૂલી ગયા છો ? જ્યારે વિમળાના લગ્નની રાત્રે આપણે જે ઘરમાંથી વિમળાને ઉપાડી લાવ્યા, ત્યારે તે ઘરમાં એક ફાટેલો પત્ર પણ હું ફેંકતો આવ્યો છું. તે પત્રમાં દેવી-દાસે પૂન કર્યું હોય, એવો ભાવાર્થ હતો; તેથી સઘળા લોકોને વિમ-

જાના ખૂનનો સંદેહ દેવીદાસના ઉપર આવ્યો હશે.

મહેન્દ્ર-કેમ, તેમાં દેવીદાસનું નામ તો લખ્યું ન હોતું; ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, લખેલું હતું.

મહીન્દ્રનાથ-તે પત્ર વાંચવાથી સહજમાં જાણી શકાય કે તે દેવીદાસનો લખેલો છે. તે સિવાય જે જ્યોતિષી પ્રથમ આવીને બિચ્છ બાપી ગયો હતો, તેની સાથે તે પત્ર બરાબર મળતો આવવાથી દેવીદાસે જ વિમળાનું ખૂન કર્યું છે એમ નક્કી થશે; વળી હું જીવતો છું કે મરી ગયો છું, તે અહીં કોઈ જાણતું નથી; તેમ છતાં હજી પણ છ-સાત માસ હું બહાર રહી આવીશ. જ્યારે જોઈશ કે સઘળી ગરબડ શાન્ત થઈ ગઈ છે અને લોકોને મારાપર સંદેહ લાવવાનું કશું કારણ મળ્યું નથી, ત્યારપછી ધીમે ધીમે મારું કામ કહાડી લઈશ.

મહેન્દ્ર-તમે તો બહુ ઊંડા છે ને શું !

મહીન્દ્રનાથ-આવા કામમાં જે એ પ્રમાણે ઊંડાઈ ન વાપરીએ તો ચાલે કેમ ?

આ સઘળી ગુપ્ત વાત સંજીવચંદ્રે સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી. હવે શું કરવું તેનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. જે અત્યારે કોઈ સારો ઉપાય નહિ યોજવામાં આવે, તો વિમળાનું નક્કી મૃત્યુ થશે અને મારો આટલો બધો પરિશ્રમ-આટલો બધો કિંદાગ એ સઘળું વૃથા જશે. તેઓની વાતચીત ઉપરથી એટલું તો સમજી શકાય છે કે વિમળા આ સ્થળે જ છે. અત્યારે જે તેને જરા પણ અવસર આપવામાં આવે, તો તે દુરાત્મા મહેન્દ્રનાથ હમણાં જ વિમળાનું ખૂન કરી નાંખે. નસીબ ઉપર આધાર રાખીને તે એક છલંગ મારીને તે ઘરમાં જઈ પહોંચ્યો. ઘરની અંદરની બંને વ્યક્તિઓ આ જી હકીકત છે, તે જાણે તે પહેલાં તો સંજીવચંદ્રે મહેન્દ્રનાથના હાથમાંનો છોરા બળપૂર્વક

ખુચવી લીધો અને તેઓની સામે પિસ્તોલ ધરીને બોલ્યો: “જો તમારું બહુ ધન્યતા હો, તો જોમ બેઠા છો, તેમજ બેસી રહો. એક પગલું જો આગળ બરશે તો મરી મયા સમજજો.”

બંને જણા ભય પામીને સંજીવચંદ્રને તાબે થઈ ગયા.

સંજીવચંદ્રે તે બંનેના હાથ પાછળ બાંધીને હાથકડી લગાવી દીધી અને બંનેની હાથકડી ભેગી બાંધીને તે બહાર આવતો રહ્યો. તેઓ ધરની અંદર રહ્યા. સંજીવચંદ્ર તે ધરનું દાર બંધ કરીને તાળું લગાડીને વિમળાની શોધ કરવા ધરની ઉત્તર બાજુએ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

વિમળાનું શું થયું?

સંજીવચંદ્ર બહાર આવીને કેટલેક દૂરસુધી આગળ ચાલ્યો, એટલામાં સ્ત્રીના કંઠમાંથી ઉચ્ચરેલો શબ્દ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. જે દિશામાંથી તે અવાજ આવતો હતો, તે દિશા લક્ષમાં રાખીને થોડેક દૂર જતાં તેના જોવામાં આવ્યું કે એક ઓરડામાં બે બાલિકાઓ બેસીને પરસ્પર વાતચીત કરે છે. એકનું વય ધારવા કરતાં ઓછું જણાય છે. તે મેલા બિછાનામાં સૂતી છે. બીજી તેના બિછાનાની પાસે ઉઠાસીન ચહેરે બેઠી છે. તેનું વય પંદર વર્ષથી વધારે લાગતું નથી.

તે ઓરડાના દારની સામે અસંખ્ય છિદ્રોવાળો એક પડદો લટકતો હતો અને તે ઓરડાની અંદર એક ખૂણામાં ઝાંખો દીવો ટમટમતો હતો. સંજીવચંદ્રે પડદાના છિદ્રમાંથી ઉભયને સારી રીતે જોઈ લીધી. તેણે બંધનું કે પોતે જે કિંદેશથી આવ્યો છે, તે સિદ્ધ થાય એમ

લાગે છે. જે બાલિકા બિછાનામાં સૂતી છે, તે વિમળા સિવાય બીજું કોઈ નથી, અને જે તેના બિછાના પાસે બેઠી છે, તે પરિ-મલ્લદેવીની ચમળ ભગિની છે. સંજીવચંદ્ર તુર્ત જ સમજી ગયો કે જેને પોતે રામકુમાર બાલુના બગીચામાં અદ્વાલિકાના બીજ માળની બારીમાં જોઈ હતી તથા જેને વિમળાના શયનભવનમાં બારવટીઆ-ઓને માર્ગ બતાવતી જોઈ હતી તથા ત્યારપછી થોડી વારે તેની સન્મુખ થઈને જેને એકદમ દોડી જતાં જોઈ હતી, તે જ તે રમણી પરિમલની ચમળ-ભગિની હતી !

અત્યંત આનંદમાં આવી જઈ તે જેવો સંજીવચંદ્ર તે ઘરની અંદર પ્રવેશ કરવા જાય છે, કે તુરત જ વિમળાના બિછાના પાસે બેઠેલી સુંદરી હાથમાં છરો લઈને પથારીમાંથી ઉભી થઈ. તે બોલી : “ બખરદાર, આ ઘરમાં જો પગ મૂકશો, તો મરી જશો. જો જીવતા રહેવાની આશા હોય તો મારી વાત સાંભળો, નહિતો આ છરો તમારા છાતીમાં ઘોંચી ઘાલ્યા વિના રહીશ નહિ.

સંજીવચંદ્રે બિલકુલ ભય પામ્યા સિવાય તે ઘરની અંદર પ્રવેશ કર્યો. જેવી તે છરો હાથમાં લઈને આઘાત કરવા આવી કે તુર્ત જ સંજીવચંદ્રે તેના બંને હાથ મરડીને પાછળ પકડ્યા અને બની શકે તેટલી ઉતાવળથી તેના હાથમાંનો છરો ખુંચાવી લઈને ભોંયપર ફેંકી દીધો. તે મંદ હસીને બોલ્યો : “ તમે ધ્યાનમાં રાખજો કે મારાવડે તમારું મંગળ જ થશે—અમંગળ થશે નહિ. મને તમારો ઉપકારી ભાઈ જાણજો. ”

દીવાના ઝાંખા અજવાળામાં સંજીવચંદ્રને ઓળખી શકવાથી રોષમાં ઉન્મત્ત બનેલી બાલિકા આનંદથી અધીર બિન બોલી : “ આપ સંજીવચંદ્ર ? ! આપ અમારી રક્ષા કરો. મેં ધાર્યું કે પાપિષ્ઠ

મહેન્દ્રનાથ વિમળાનું ખૂન કરવા આવ્યો અને તેથી છરો લઇને હું આપની સામે થઇ; પરંતુ એટલામાં આપને જોઈને હું ધણી રાજ થઈ છું. આપ બરાબર યોગ્ય સમયે આવી પહોંચ્યા છો—પાપિષ્ઠો આજે વિમળાનું ખૂન કરવાનો વિચાર કરે છે. (વિમળા તરફ દૃષ્ટિ કરીને તે બોલી.) “વિમળા, હવે આપણે ભય રાખવાનું કશું કારણ નથી.”

વિમળા તે વખતે ભયથી થરથર ધ્રુજતી હતી. તેનો નિસ્તેજ ચહેરો વધારે નિસ્તેજ થઇ ગયો હતો. તેના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ બહાર નીકળી શક્યો નહિ. ધ્રુજતી ધ્રુજતી ભયથી વિહ્વળ બની ગયેલી વિમળા ઉઠીને પથારીમાં બેઠી અને સંકોચપૂર્ણ નેત્રે સંજયવચ્ચંદ્રના મુખ સામે નીરવતાથી જોઈ રહી.

સંજયવચ્ચંદ્રે તેને શક્તિ બનેલી જોઈને બોલ્યો: “વિમળા, હું તારો ઉદ્ધાર કરવા માટે આવ્યો છું—મારાથી ભય પામવાનું તને કશું કારણ નથી.”

આનંદથી વિમળાનાં બંને નેત્રોમાં જળ ભરાઇ આવ્યું. તે રડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી; કિન્તુ સંજયવચ્ચંદ્રે તેને આશ્વાસન આપીને શાંત કરી.

મોટી ઉંમરની બાલિકા બોલી: “અત્યારે ને અત્યારે આપ અમને અહીંથી લઈ જાઓ—નહિતો સત્યાનાથ વળી જશે; દુરાત્મા મહેન્દ્રનાથ હમણું આવીને વિમળાનું ખૂન કરી નાંખશે.”

સંજયવચ્ચંદ્રે કહ્યું: “મારી હાજરીમાં તમારે કોઇ પણ પ્રકારનો ભય રાખવાની જરૂર નથી, હું તેઓને કેદ કરીને આવ્યો છું. મહેન્દ્રનાથ અને મહીન્દ્રનાથ સિવાય આ મકાનમાં બીજું કોઈ છે ?”

“ના, સધળા સંધ્યાકાળ પહેલાં કોણ જાણે કયાંય ગયા

ગયા છે—આજ હવે તેઓ આવશે નહિ; જો કદિ આવશે, તો પાછલી રાત્રે આવશે.”

“તો પછી હવે તમારે કરો ભય રાખવાની જરૂર નથી. હું તમને કેટલીક વાત પૂછવાને ઇચ્છું છું.”

“કઈ વાત ? બોલોને—હું તમારાથી કોઈ પણ વાત ગુપ્ત રાખીશ નહિ.”

“તારું નામ શું ?”

“નિરમલ.”

તે સાંભળીને સંજીવચંદ્રને એકાએક નવી વાતનું સ્મરણ થઈ આવ્યું; તેને ખગીચામાંથી લોહીના ડાઘવાળો જે રૂમાલ હાથ આવ્યો હતો, તે ખિસામાંથી બહાર કહાડીને બોલ્યો: “ત્યારે શું આ રૂમાલ તારો છે ?”

નિરમલ બોલી: “હા, એ રૂમાલ મારો છે. જુઓને આ મારું નામ લખેલું છે. લોહીથી આગલો એક અક્ષર ઢંકાઈ ગયો છે !

સંજીવચંદ્ર—તું આ પાપિષ્ઠોની મંડળીમાં શી રીતે દાખલ થઈ ?

નિરમલ—શી રીતે દાખલ થઈ ? તે વાત ઘણી મોટી છે.

સંજીવચંદ્ર—હું ધારું છું કે આ મંડળીમાંના કોઈ પણ પુરૂષ સાથે તે પ્રેમ બાંધ્યો હશે !

નિરમલનાં બંને વિશાળ નેત્રો લાલચોળ થઈ ગયાં. તે બોલી: “ખબરદાર, વિચાર કરીને વચન બોલજો.”

સંજીવચંદ્ર—ત્યારે શી હકીકત બની છે, તે તું ખુલ્લે ખુલ્લી મને જણાવી દે.

નિરમલ—શું જણાવી દઉં કહો.

સંજીવચંદ્ર—તું આ ટોળીમાં શી રીતે દાખલ થઈ ?

નિરમલ—ત્યારે સાંભળો—હું આપને મારી સઘળી વાત કહું છું. લગભગ આઠ વર્ષ પહેલાં—જ્યારે મારી ઉંમર માત્ર છ વર્ષની હતી, તે વખતે મારાં મા આપ, હું અને એક મારી બહેન એટલાં જણાં ગંગાજીની યાત્રા કરવા ગયાં હતાં, ત્યાં કમનસીબે અમારી નોકા ડૂબી જવાથી અમે પાણીમાં પડી ગયાં. એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે મને બચાવી લીધી. તેણે મારાં મા આપ અને મારી બહેનને માટે ઘણી શોધ કરી; કિન્તુ કશો પત્તો લાગ્યો નહિ. છેવટે તે તેને મકાને મય-મનસિંગ નામના ગામમાં મને લઈ ગયો. ત્યાં તે તથા તેની પત્ની મારા પર બહુ પ્રેમ રાખતાં. તેમને કાંઈ પણ સંતાન નહિ હોવાથી તેઓ મને તેમની પુત્રી તરીકે ગણવા લાગ્યાં. હું કદિ પણ તેમની આરાધના ઉદ્દેશ્ય કરતી નહિ. તેમનું કહેવું હું શિરે ચડાવતી. લગભગ સાત-આઠ વર્ષ સુધી હું તેમની કૃપા નીચે રહી, તે દરમિયાન કદિ પણ તેઓ મારા પર ગુસ્સે થયાં નહોતાં. ત્યારપછી પાપિષ્ઠ મહીન્દ્રનાથ અમારે ઘેર આવજા કરવા લાગ્યો અને મને તેની પાપ જાળમાં ફસાવવા માટે અનેક પ્રકારની લાલચો બતાવવા લાગ્યો. તે સ્વર્ગે મહેન્દ્રનાથ—હું ધારું છું કે તેને પણ આપ ઓળખતા હશે—તે પણ અમારા પડોશમાં રહેતો હતો. તેને નરેન્દ્ર નામે એક છોકરો હતો; તે તે દિવસે મરી ગયો છે—તે પણ આપ જાણુતા હશે; તેના લોહીના ડાઘ આ રૂમાલને પડ્યા છે. તે નરેન્દ્રનાથની સાથે મહીન્દ્રનાથે બાધ બંધી કરી હતી. ઉભયનાં ચરિત્ર એકસરખાં હોવાથી થોડી જ મુદતમાં તે બંને વચ્ચે ગાઢ મિત્રતા બંધાઈ. નરેન્દ્રનાથ અમારા ઘરની સામે રહેતો હતો, તે ઘણી વખત મારો સાથે વાતચીત કરતો હતો, હું પણ તેની સાથે વાતચીત કરવામાં કશો વાંધો જોતી નહિ. છેવટે તેનો ખરાબ અભિપ્રાય હું સારી રીતે સમજી ગઈ. પછી મેં નરેન્દ્ર-

નાથની સાથે વાતચીત કરવાનું બંધ કર્યું. ત્યારથી ઘરની બહાર પણ નીકળવાનું મેં બંધ કર્યું. નરેન્દ્ર અને મહીન્દ્રનાથ તેઓનો દુષ્ટ અભિ-પ્રાય સિદ્ધ કરવા માટે અનેક મંત્રણાઓ કરવા લાગ્યા. આજથી પંદર દિવસ પહેલાં હું સંધ્યાકાળ પછી સ્નાન કરીને ઘર તરફ ચાલી આવતી હતી, એટલામાં અચાનક ક્યાંયથી પાંચ-સાત જણા દોડતા આવીને-મને કાંઈ પણ બોલવા નહિ દેતાં મારા હાથ, પગ, મોઢું વગેરે અવયવો બાંધીને તેમને ઘેર લઈ ગયા. છેવટે મારા જણવામાં આવ્યું કે, એ નક્કી મહીન્દ્ર અને નરેન્દ્રનું જ પાખંડપણું હતું. ત્યાર-પછી મને આ વનની અંદર લઈ ગયાં રાખી અને તેઓની દુષ્ટ લાલ-સાની સાધના માટે અનેક પ્રયત્નો કરવા લાગ્યા, પરંતુ હું બહુ ચોક્ક-સીથી રહેતી હતી. જેમ કોઈ મનુષ્ય સર્પના દર પાસે સૂતું હોય અને જેમ બહુ સાવચેત રહે તેમ હું સાવચેત રહેતી હતી; ત્યાર-પછી તેઓ એક દિવસ રાત્રે વિમળાનું હરણ કરી લાવ્યા. મેં તેઓને તે કામમાં ઘણી મદદ કરી હતી. વિમળાને કબજે રાખવાનો બાર તેઓએ મારા ઉપર મૂક્યો હતો. ત્યાંસુધી મહીન્દ્રનાથે મારા પર કોઈ પણ પ્રકારનો અત્યાચાર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહોતો, એવી શરતથી કે મારે વિમળા સંબંધી કશી વાત કોઈને જાહેર કરવી નહિ; વળી મારાથી જો બની શકે તે તેઓને સહાય પણ કરવી. એના બદલામાં તેમણે મારા પર કોઈ જાતનો અત્યાચાર કરવો નહિ. આવા પ્રકારની શરતો અરસપરસ પાળવા માટે અમોએ અહીંની દુર્ગાદેવી પાસે સોગંદ લીધા હતા. પાપિષ્ઠ મહીન્દ્રનાથે તે સોગંદ આજસુધી બરાબર પાળ્યા હતા; કિન્તુ આજ મધ્યાહ્નકાળે તે દુષ્ટની મતિ ફરે હતી. તેની દુષ્ટ વાસના તૃપ્ત કરવા માટે તેણે મને કેટલાએ કાલાવાલા કર્યા, કેટ-લીએ લાલચો બતાવી; કિન્તુ હું એકની બે થઈ નહિ.

સંજીવચંદ્ર—વાર, ત્યારપછી વિમળાનું શું થયું ?

નિરમલ—જે દિવસે પ્રથમ તેઓ વિમળાને લાવ્યા, ત્યારે તેને તેઓ મારી પાસે મૂકી ગયા. વિમળાએ મને જોઈને કહ્યું કે તમારા જેવી જ મારે એક ફાઈની દીકરી બહેન છે. તેનો ને તમારો ચહેરો તદ્દન મળતો આવે છે. ત્યારે મેં પૂછ્યું, તેનું નામ શું ? તેણે જવાબ આપ્યો કે પરિમલદેવી. પરિમલદેવીનું નામ સાંભળતાં જ મને સ્મરણ થઈ આવ્યું કે તે મારી બહેન છે અને સાથે સાથે એ પણ જાણવામાં આવ્યું કે વિમળા મારા મામાની દીકરી બહેન થાય. ત્યાંસુધી હું એમ જાણતી હતી કે આ જગતમાં મારે કોઈ નથી, કિન્તુ આ સમાચાર સાંભળીને હું ધણી રાજ થઈ. ત્યારથી વિમળાની કેવી રીતે રક્ષા કરું-કેવી રીતે તેનો ઉદ્ધાર કરું એ જ વિચારો કર્યા કરું છું; કિન્તુ અત્યારસુધીમાં કશો ઉપાય કરી શકી નથી.

સંજીવચંદ્ર—તારાં લગ્ન કર્યા નથી ?

નિરમલ—મયમનસિંગ મામમાં કોણ માફ સજુ છે અને કોણ મારી નાતનું છે, એ જાણ્યા વિના શી રીતે લગ્ન કરી શકાય ?

સંજીવચંદ્ર—તમે અત્યારે મારી સાથે આવવાને ઇચ્છો છો કે હજી થોડા દિવસ આ ટોળીમાં આવી રીતે રહેવાને ઇચ્છો છો ? શી તમારો ઇચ્છ છે, સ્પષ્ટ જણાવી દો !

નિરમલ—હું આપને પગે લાગીને વિનંતિ કરું છું કે મારે તમારી સાથે આવવાની ઇચ્છા છે. વધારે શું કહું ? મારા હૃદયમાં કેટલું દુઃખ થાય છે, તે આપ શી રીતે સમજી શકો ? વિમળા મળી આવવાથી હું જીવતી રહું છું, નહિતો મારે આત્મહત્યા નક્કી કરવી પડત. આપને પગે લાગું છું કે વિમળાને અને મને અહીંયા જલ્દી લઈ જાઓ. અમારું નસીબ ધણું મંદ છે, તેથી વિપત્તિ ઉપસ્થિત

યવાને જરા પણ વિલંબ લાગશે નહિ. અમને આ સ્થળેથી જલ્દી લઈ જાઓ—જો કદિ મને લઈ જવાને ન ઇચ્છતા હો તો વિમળાને તો નક્કી લઈ જાઓ. હું તો આપની સન્મુખ આ છરો (ફેંકી દીધેલા છરાને ભોંયપરથી ઉપાડી લઈને બોલી) મારા હૃદયમાં ઘોંટી બાલીને આપની સન્મુખ પ્રાણુ વિસર્જન કરીશ અને જો કદિ તમારાથી બની શકે તો અમને બંને જાણીઓને આ વિપત્તિમાંથી બચાવો.

સંજીવચંદ્ર—એટલા માટે જ હું આ સ્થળે આવ્યો છું. ચાલો, મારી સાથે ચાલો.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

ત્યારપછી શું થયું ?

વિમળા અને નિરમલને સાથે લઈને સંજીવચંદ્ર રામકુમાર બાબુની અદાલતમાં આવી પહોંચ્યો. વિમળા અને નિરમલને દિવાનખાનામાં બેસવાનું કહીને સંજીવચંદ્ર આનંદપૂર્ણ હૃદયે રામકુમારને મળવા માટે ચાલતો થયો.

અત્યારે રામકુમારબાબુ, દેવીદાસ અને પરિમલદેવી ઓટલે બેસીને વાતચીત કરતાં હતાં. એવા સમયમાં મંદહાસ્ય કરતો કરતો સંજીવચંદ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. અધીરી પરિમલદેવી તેને જોઈને તુરત ઉઠીને ઉભી થઈ ગઈ અને ઉત્સુકતાથી બોલી: “વિમળા ક્યાં છે ? મારી બહેન ક્યાં છે ? શું થયું તેનું ? હું ધાઈ છું કે તમે કાર્ય સિદ્ધ કરી શક્યા ન—”

તેને આગળ બોલતી અટકાવીને સંજીવચંદ્ર વચમાં બોલી ઉઠ્યો:

“હું આજસુધીમાં કદિ પણ કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ કર્યા વિના પાછો ફર્યો જ નથી—આજે પણ તેમ જ જાણજો.”

પરિમલદેવી—ત્યારે વિમળા ક્યાં છે ?

સંજીવચંદ્ર—વિમળા અને તારી ભગિની નિરમલ એ બંને જણીઓ દિવાનખાનામાં બેઠી છે, ઈશ્વર હોય તો જોઈ આવ જા.

સંજીવચંદ્રની વાત પૂરી થઈ—ન થઈ એટલામાં તો ત્યાં આનંદનો ધ્વનિ થઈ રહ્યો. તે ધ્વનિ તુર્ત જ દિવાનખાના તરફ દૂટ્યો.

* * * * *

હર્ષમાં ઉન્મત્ત બની ગએલા રામકુમારઆયુએ પોતાની પુત્રી વિમળાને જોતાં જ એકદમ હૃદય ઉપર ઉંચકી લીધી અને ભગિની નિરમલના સ્કંધ ઉપર પરિમલદેવીના આનંદાશ્રુનો વરસાદ અજસ્રધારે વરસવા લાગ્યો. ત્યારપછી લગભગ એ કલાક જોટલો વખત પરસ્પર એક બીજાને બીંતેલા વિતકનું વર્ણન કરવામાં ગયો.

* * * * *

સંજીવચંદ્રે મહીન્દ્રનાથ, મહેન્દ્રનાથ અને દુનુયાને પોલિસને હવાલે કર્યા. કાર્ય સમાપ્ત થયા પછી તે એક દિવસ કોઈને પણ મળ્યા વિના—કોઈને કશું પણ કહ્યા વિના એકાએક અદૃશ્ય થઈ ગયો. રામકુમારઆયુએ તેને યોગ્ય ધર્નામ આપવા માટે ઘણી શોધ કરી; ફિન્ટુ કશો પત્તો મળ્યો નહિ. આ બનાવથી પરિમલદેવીનું હૃદય નિરાશાથી એકાએક ભાંગી ગયું. તેનું કારણ વાચકોથી અજાણ્યું નથી.

મહીન્દ્રનાથનાં માતાપિતા તેની બાહ્યાવસ્થામાં જ મરી ગએલાં હોવાથી તે નાનપણમાં જ દારૂડીયો અને વેશ્યાસક્ત બની ગયો હતો. કોઈ કોઈ વખત તેના કાકા ધનશ્યામ મુખોપાધ્યાયના ઘરમાંથી ઘરેણાં વગેરેની ચોરી કરીને દારૂ પીવાની જોગવાઈ કરતો હતો; તેથી તે તેના કાકાની આંખો આગળ એક શળ રૂપ થઈ પડ્યો હતો.

વળી વધારામાં ધનસ્થામ મુખોપાધ્યાય અત્યંત કૃપણ હતો. એક દિવસ મહીન્દ્રનાથે તેના કાકાના ઘરમાંથી (૧૫૦૦) રૂપિયાના ધરેણાની ચોરી કરી. આથી તેનો કાકો તેને પોલિસના હાથમાં સોંપવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો; કિન્તુ તે એકાએક પરદેશમાં ન્દાસી ગયો. ત્યાં તે એક વેશ્યાની સાથે પ્રેમમાં પડ્યો. વેશ્યાએ નાના પ્રકારની ચતુરાઈથી તેનું સમગ્રું દ્રવ્ય ધૂતી લીધું અને છેવટે તેને કહાડી મૂક્યો. એક વખત નિરમલદેવી તેની દૃષ્ટિએ પડી, તેને અનેક પ્રકારની લાલચો ખતાવીને પોતાને હાથ કરી લેવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. એટલામાં તેના કાકા ધનસ્થામ મુખોપાધ્યાયના મૃત્યુના સમાચાર તેના સાંભળવામાં આવ્યા; તેની ધનસંપત્તિ પોતાને હસ્તગત કરવાના ઉદ્દેશથી તે દેશમાં પાછો આવ્યો. આવીને તુર્ત જ નિરમલદેવીનું હરણ કરીને પલાયન કરી ગયો. છેવટે ચંડીતલાના વનની અંદર એક જીર્ણ થઈ ગયેલા મકાનમાં નિરમલદેવીની સાથે તે રહેવા લાગ્યો. થોડા જ વખતમાં ચાર પાંચ દુષ્ટ મિત્રોની એક ટોળી ઉભી કરીને તેણે વિમળાનું હરણ કર્યું. છેવટે સુદક્ષ અને ચતુર ટિટેકટીવ (જસૂસ) સંજીવચંદ્રે અદ્ભુત ચાલાકી વાપરી તે અને આલિકાઓને તે દુષ્ટોના હાથમાંથી છોડાવી, તે વાત વાચકોથી અજાણી નથી.

એકાદ માસની અંદર શુભ દિવસ નક્કી કરીને રામકુમારબાપુએ દેવીદાસની સાથે વિમળાના અને ગામના એક સારા માણસના સુપુત્ર સાથે નિરમલદેવીનાં લગ્ન કરી નાંખ્યાં. પરિમલદેવીના લગ્નની પણ તેણે સઘળી તૈયારી કરી રાખી હતી; કિન્તુ તે કોઈ પણ પ્રકારે લગ્ન કરવાને સંમત થઈ નહિ. ત્યારપછી એક બે દિવસમાં રામકુમારના જાણવામાં આવ્યું કે પરિમલદેવીની ઇચ્છા સંજીવચંદ્રની સાથે લગ્ન કરવાની છે. તેણે એક દિવસ શુભ રીતે પરિમલદેવીના મુખેથી એ વાત સાંભળી હતી.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

ઉપસંહાર.

લગભગ ત્રણ માસ વીતી ગયા છે. સંજીવચંદ્રનો હજીસુધી કશો પતો મળ્યો નથી. એક દિવસ સંધ્યાકાળ પછી—જ્યારે પૂર્ણમાનો ચંદ્ર સંપૂર્ણ રીતે આકાશમાં ખીલી રહ્યો છે, તેનાં શુભ કિરણો પૃથ્વી દેવીના વક્ષસ્થળ ઉપર નાચ કરી રહ્યાં છે, શીતળ, મંદ અને સુગંધમય વાયુ લહરીઓ લહેકી રહી છે, નવરંગિત પુષ્પોની સૌરભ સર્વત્ર પ્રસરી રહી છે; તે વખતે પરિમલદેવી બગીચાના એક ભાગમાં બેસીને પોતાના બામ્ય વિષે વિચાર કરે છે. વિચાર કરીને કાંઈ પણ સ્થિર નહિ કરો શકવાથી વ્યાકુળ બની જાય છે. એવા સમયમાં ત્યાં એક વ્યક્તિ જરા પણ અવાજ થાય નહિ તેવી રીતે અત્યંત ધીમેથી આવીને ઉભી રહી. જેવી તે વ્યક્તિ એકએક પરિમલદેવીની સામે આવીને ઉભી રહી કે તુર્ત જ તેને જોઈને પરિમલદેવી ચમકી જઈને એકદમ ઉભી થઈ મઈ. એકએક કાંઈ પણ બોલી નહિ શકવાથી તે નીચું મ્હોં રાખીને નીરવતાથી ઉભી રહી.

આગંતુક પરિમલદેવીના બંને હાથ પકડીને બોલ્યો: “ પરિમલ ! મારા ઇનામનું શું થયું ? તેં મને છેતર્યો ? ”

પ્રિય વાચક ! તું આગંતુકને ઓળખી શક્યો હોઈશ કે એ આપણો સંજીવચંદ્ર જ હતો.

પરિમલદેવી માથું ઊંચું નહિ કરતાં નીચું વદન-રાખીને મધુર કંઠે બોલી: “ આપને મારા મામા ધણા દિવસથી શોધે છે, તે તમને જોઈને બહુ ખુશ થશે. આજસુધી આપ ક્યાં હતા ? ”

સંજીવચંદ્ર—તારા મામાની વાત છોડી દે—હું તારી વાત પૂછું

ધું. તારી પ્રતિજ્ઞા બૂલી ગઈ છે ? કદિ બૂલ પણ થાય.

પરિમલદેવી—મારી પાસે શું છે, તે હું આપને આપું ?

સંજીવચંદ્ર—હાં, હવે તો એમ જ બોલીશ ના, કામ પૂરું થયું એટલે ખસ, કેમ ખરું કે પરિમલ ?

પરિમલદેવી—આપનો લપકાર હું આ જીંદગીમાં કદિ પણ બૂલી શકીશ નહિ.

સંજીવચંદ્ર—એમાં મને લાભ શો ? કામ થયા પછી તું મને છેતરે છે કેમ નહિ ? તે વખતે તો તું મને તારો પ્રાણ સુધ્ધાં આપવાનું કહેતી હતી !

પરિમલદેવી—જો કદિ તેની ઈચ્છા હોય તો તે પણ આપું, બોલોને.

સંજીવચંદ્ર—હું તો તે જ માંગું છું—ખીજું કશું મારે જોઈતું નથી.

પરિમલદેવી તે વાતથી બહુ લજ્જા પામી ગઈ—મ્હેં કિન્તુ કરીને જોઈ શકી નહિ. સંજીવચંદ્રે હજી પણ તેના હાથ પકડી રાખ્યા હતા, નહિતો તે નક્કી પલાયન કરી ગઈ હોત.

સંજીવચંદ્રે પુનઃ કહ્યું : “ ચૂપ કેમ થઈ ગઈ ? બોલ, તારો દેહ મને અર્પણ કરીશ કે નહિ ? ”

પરિમલદેવી તે વાત ઉપર લક્ષ નહિ આપતાં બોલી : “ આટલા બધા દિવસ તમે ક્યાં હતા ? ”

સંજીવચંદ્રે કહ્યું : “ પરિમલ, હું સત્ય કહું છું કે હું તારા મામા પાસેથી ઇનામ લેવા આવ્યો નથી, કિન્તુ તારી પ્રતિજ્ઞાનું નવે સ્મરણ કરાવવા આવ્યો છું. ”

પરિમલદેવી ત્રીજી વાર બોલી : “ આજસુધી તમે ક્યાં હતા ? ”

ન્યારે ઓળાતિ અલંત લજ્જા પામી જાય છે, ત્યારે શું બોલવું, શો ક્તર આપવો, તે કશું નહિ સજ્જવાથી એક ને એક વાક્ય

સેંકડો વાર મુખમાંથી બહાર કહાડે છે. પરિમલદેવીની પણ આજે તેવી જ દશા થઇ હતી. આજે તે વારંવાર “ આજસુધી તમે ક્યાં હતા ? ” એનું એ વાક્ય બોલ્યા કરતી હતી.

સંજવચંદ્ર—મેં પોતે એક મુકદ્દમે માંડ્યો હતો. મારા કાકાના અતુલ ધનસંપત્તિ ખીમના હાથમાં ગઈ હતી. પરમેશ્વરની કૃપાથી તે પુનઃ પાછી પ્રાપ્ત થઈ છે.

પરિમલદેવી—ત્યારે હવે આપને જસૂસપાણું કરીને રખડવું પડશે નહિ.

સંજવચંદ્ર—હું આજસુધી ઉઠેર-પોપણુને માટે જસૂસપાણું કરતો નહોતો, કિન્તુ પારકાના ઉપકારને માટે જ કરતો હતો. હું ધારું છું કે એ કાર્ય તો મારે ચિરકાલસુધી કરવું પડશે.

સંજવચંદ્ર પરિમલની પાસેથી વિદાયગિરી લઈને રામકુમાર બાબુને મળવા ગયો. રામકુમાર બાબુ તેને જોઈને અત્યંત હર્ષ પામ્યા. તે ઘણા આદરપૂર્વક તેને કિચ્ચ આસને બેસારીને સમાચાર પૂછવા લાગ્યા.

થોડી વારે પરિમલદેવીની સાથે તેના લગ્ન કરવાની વાત નીકળી. સંજવચંદ્ર શું તેનો અસ્વીકાર કરી શકે ? પરિમલદેવી તો તેને માટે રાહ જોઈ રહી હતી. તે માસમાં એક શુભ દિવસ જોઈને રામકુમાર બાબુએ મોટી ધામધૂમથી સંજવચંદ્રનો સથે પોતાનાં બહેનની પુત્રી પરિમલદેવીનાં લગ્ન કર્યા.

